

OSZ

85.866

1-2

JÓSEF G.

BALASKA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

12.

~~RE 261~~
~~(1. péld.)~~

~~ER 467~~

~~(1. péld.)~~

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

EMLÉKIRAT.

IRTA

JÓSIKA MIKLÓS.

ELSŐ KÖTET.

83338
SOLYOS KÖNYV-
KÖZLŐ

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

—
1865.

~~P. hung.
9092~~

85866 / 1

Kell. 1.

M. N. MUSEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomat. Képek éknapló
1922. év 1. sz.

GYERMEKKOR.

1794.

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Ha az ember bizonyos kort elért s egész hosszú életére visszaemlékezik, egy az — ami mindenek fölött meglepi, s ez, a leghosszabb életnek is rövidsége.

Minden, a mi volt, gyors, mondhatni, rohamos álmoként vonul el előttünk, melynek egyes jeleneteit olykor ezer kinok közt éltük keresztül — óráknak számítván a rohanó perczeket, éveknek a hosszu, setét napokat s melynek összesége az álom talányosságával tünt el. A gondviselés úgy akarta: hogy az emberi életben jó és rossz, öröm és bánat váltakozzék, hogy az évek, melyek visszahozhatlanul elhaladtak, magukban tanulságot és kiábrándulást foglaljanak, s akkor, mikor már nincsenek — ezt hagyják örökségül és emlékül.

Valamint a természetben nagy és kicsiny nem léteznek — mivel a végtelen fogalmával szemközt minden összehasonlítási mérv megszűnik; úgy az életben is a kis és nagy események ugyanazon utját az enyészetnek követik.

Az egyszerű életben, mely *procul negotiis*, mint Horácz mondta — lefoly, vagy mely, mint a vészbe sodort sajka, nem egyéb hosszú küzdésnél: olykor nagy kincse rejlik az okulásnak és számításnak.

Ez egyik oka, miért hiszem én, hogy minden életnek, — bárminő egyszerű legyen, ha hosszúra nyúlt, — megvan a maga fontossága.

Ime az indok, mely engemet arra birt, hogy felszólítás következtében, de érett megfontolás után, a nehéz, sikamlós, öntagadó munkát felvállaljam, mely visszaemlékezéseimet magában foglalandja.

* * *

Én Istennek ingyen kegyelméből, mikor e sorokat írom, középszámítás szerént — a leghosszabb emberi kort értem

el. Alig hiszem, — mivel a régi kezdetleges emberek az éveket alkalmasint a hold után számították, — hogy az öreg Methusalem is sokkal korosabb lett volna nálamnál, azt pedig, hogy az évek súlyát — jó órában legyen mondva — oly könnyen bírta vállain, — ezt már épen nem hiszem : mert én a hetvenedik évet töltöttem be.

Ebből világos, hogy életrajzolóim, van pedig ilyen elég, magam is különböző nyelven tizet ismerek — engemet két évvel megifjítottak, miután nem 1796-ban, hanem 94-ben születtem Tordán april 28-án.

Én ezt hálával Isten iránt fogadom, ki életemet, a legviszontagságosabbak egyikét, ily hosszúra nyújtotta, s nekem ez agg korban annyi erőt engedett, hogy ily élet visszaemlékezéseit leirhassam.

Soha sem tudtam megfogni azoknak beteges hiúságát, kik korukat eltagadják; s alig nevettem életemben jobb izüen, mint mikor egy jeles hazai író egy másikat öregnek nevezvén — hozzá tette : nem sértés (sic) — mert én is öreg vagyok.

Aztán igazat szólva, kevés ember volt

oly fiatal mint én annak idejében, és még kevesebbnek tartott fiatalsága oly sokáig mint az enyim; miért szégyenleném én e szép hosszú életet, melyet nekem gyermekkorom óta késő öregségig annyian kivántak, s melyre, bevallom gyöngeségemet, jó szemekkel, jó fogakkal, csudás erőben -- s el nem tompulva semmi iránt : mi szép, jó és nemes, s a korral lépést tartva, mindvégig, büszke tudok lenni s azt hiszem, nincs okom oly életet szégyenleni, melynek minden évét több mint egy-egy kötetnyi munkával fődhetem be, hogy a szél el ne hordja.

Ha e hosszú életért ily erőben mindenek fölött a gondviselésnek tartozom hálával; igen sokat köszönhetek azon szigorú, spártai nevelésnek is, melyben részesültem, mely idegeimet jókor megedzette s melyet egész hosszú életem alatt magam folytattam s egészítettem ki : habár egész őszinteséggel bevallom, hogy elég bolondságot követtem el életemben.

Azt kérdi valaki : ha boldog volt-e e hosszú, hosszú élet? — Ha rózsákkal volt-e elhintve ifjúságom? ha a férfiú-kort fellegte-

len ég borította-e? és most, mikor az évek a félig fáradt vándorra nehezdedtek, aranygyümölcsöket termett-e a viszontagságos munkás évek hosszú sora? — Erre e munka fog felelni.

Ismerem én ennek minden nehézségeit: tudom jól, minő vására a hiúságnak nyilik az önéletrajzírók előtt, s miként itél a világ azok felett, kik elég gyengék s elég gyerekesek, egyszerű életüket s egyszerű személyüket a világ nagy eseményeinek keretébe foglalni, s ugyszólván, magoknak szobrot emelni.

Tudom, hogy e szirteket, sem Chateaubriand, sem George Sand, sem Alexander Dumas, mint szintén a régibb franczia emlékirók, mint St. Simon, Créqui marquisnő s a többiek egytől egyig ki nem kerülték egészen. Hazai emlékiróink pedig, ugymint Kemény János fejedelem, Bethlen Miklós, II. Rákóczi Ferencz maga — s a jó, de sokszor kuruczból labanczczá változó Cserey Mihály emlékirataikba sok olyat vegyitettek, mi elmaradhatott volna.

Ismerem tehát a feladat minden nehézségeit; azért eleitől óta erős feltett szándé-

komoly rendszert követni, mely magán élet-
eseményeimet, minden tanulság mellett,
melyet azok magukban foglalnak, mereven
elválasztja a nagyszerű körözettől, melyben
azok lefolytanak.

Ítéleteimben a tisztelt olvasó soha se
keresen egyebet mint magán-nézetet: más
szavakkal: ha eseményekről, vagy felebará-
tomról szólok, soha sem állítom, hogy az
eseményekről ítéletem egyéb, mint saját fel-
fogásom; és felebarátomról, legyen ítéletem
szigorú, vagy kedvező, soha sem mondom:
ez az ember ilyen volt; hanem csak ezt és
annyit: én ezen embernek jellemét,
tevékenységét, tudományát, gyenge-
ségeit, vagy gonosz hajlamait így
fogtam fel. Nem mondok ki tehát senki
és semmi felett ítéletet, csak nézetet: de ezt
annál nyiltabban, mennyivel mállottabb kort
élünk, hol bizonyos conventionális s több-
nyire sikerhez és időjáráshoz kötött felfogás
létezik, mely a nemzet jellemét vesztegeti
meg; nagy embereket fúj föl igen kis embe-
rekből, s fehérnek kiáltja ki, a mit alig teg-
nap feketének állított.

De hiszen mindez csak magán vélemény. Az ítéletben az ember többnyire téved; az idő, olykor késő idő érleli meg azt, s valamint nem egy, ugynevezett kis embernek élete — nyer olykor századok mulva fontosságot, mint talán első kereke a még feltalálendő gépnek : ugy korunkig annyi nagyságot higgasztott le a történelem s tudomány, hogy méltán lehet az emberi ítélet ingatagságán aggódnunk.

Tudom egyébiránt, hogy emlékirataimban teljes lehetlen magamat oly igen kicsiny-nyé, majdnem áthómmá lehiggasztani, hogy ezzel némelyek hiúságát kielégítsem. S ime ez egyik legnagyobb saltája és rodusa ez emlékiratoknak. Eltalálni a helyes arányt szerénység és túlszerénység közt. Öszintének lenni, a nélkül hogy sértsünk; igazat szólni fejünk betörésének koczkáztatásával, a nélkül hogy szenvedély által magunkat kimélytelenségre engedjük ragadtatni, ime a nehézségek nehézsége!

Egy más kényes érintésü nehézség is áll még előttem : kikerülni amaz árva, beteges alszerénységet, melyet a franczia pruderie-

nek nevez, s e vén leányi s aggszüzi féltékenység által emlékirataimat meghamisítani s magamat jobbnak festeni, mint vagyok.

Homo sum, humani a me nil alienum puto, s ha olykori kalandjaimban a neveket elhallgatom s túl nem megyek azon, a mit mivelten embernek írni szabad : azt hiszem, hogy emlékirói kötelességemnek megfelelttem.

Mivel az ily emlékiratok kissé kimentek, legalább nálunk, a divatból, sokan talán hibáztatni fogják, hogy olykor gyermekkori csínyek is előfordulnak bennök; de a ki a régibb s újabb emlékiratokat olvasta s tudja hogy ezek egyik főérdeke a részletekben van, el fogja azt is ismerni, hogy e részben több mérséket tartok eldödeimnél.

Két dolgot legalább senki sem fog szememre vetni : hogy igazságtalan vagyok, s hogy félek. Azt pedig, ha vastag darócosságokért magamnak — legfelebb egy kis inderkedéssel s persiflageal szerzek elégtételt, ezt nekem mindenki megbocsáthatja.

* * *

Habár ezen első czikkem homlokán születésem éve áll, igen természetes, hogy saját közvetlen észleleteim később veszik kezdetüket, s ha már itt első zsenge gyermekéveimről is szólok, ezt hallottakból s kéte-sebb s homályosb visszaemlékezéseimből jegyzem föl.

Azt állítják azonban, hogy a zsenge gyermekkori visszaemlékezések a legelevenebbek s ezt magamon is tapasztalom annyiban, hogy öt éves koromra igen elevenen vissza tudok emlékezni : tehát még a mult század utolsó évére, 1799-re.

Ez időben atyám báró Jósika Miklós és anyám gr. Lázár Eleonóra Bilakon közel Beszterczéhez laktak. A helység nagyobb-részt szász s a tekintélyesebbek egyike Erdélyben. Az egész falut más apró részekkel együtt szülőim birták, kiknek helyben Bilakon kényelmes udvarházuk volt, mely később másnak adott helyet. A jószág most gr. Lázár Mórné, nővérem Barcsayné leányának birtoka.

Atyám ez időkbén a harmincz években volt, csinos, mivelte férfit, kit a közügyek

inkább érdekeltek mint sok mást s a ki ama nevezetes korban, a francia forradalom napjaiban, élénk figyelemmel kísérte az eseményeket.

Nem csoda, hogy a mély béke és tisztelet közepette, mely akkor hazánkban uralkodott s az ifjúságot a szokatlan események felrázták mámorából s az atyám is egyike volt azoknak, kik, miként erre, igaz, kissé homályosan tudok csak visszaemlékezni, nem egyszer igen heves politikai vitákba elegyedtek. Atyám egyébiránt érzésénél fogva azon időben ép oly forradalmi eszmékkel foglalkozott, mint a minő békes s az ügyek döcögő menetével kibékült úrrá vált később, ki a kormányt a legnyugalmasabbak egyikének és így nem háborítandónak hitte.

No de ez később jött, s atyám fiatal korában, miként maga mondta, igen közel állt ahhoz, hogy a confederatkával fejen, a Kosziusko-féle forradalomban részt vegyen. Később magán mulatságból e mai napig híres marsaillaisenek szavait: „Allons enfants de la patrie!“ sat. magyarra fordította; mi ártatlan mulatságáért sem nem há-

borgatták, sem nem gyanusították. Ime egy kis előnye az akkori időknek, a mostaniak felett.

Anyám, kedves, nem annyira szép mint kecseljes fiatal, akkor 25 éves nő volt, ki most is szép fehér arczával és setét holló-fürteivel előttem áll, mintha csak kedves szemeibe néznék.

Feddhetlen erényü, atyámhoz bensőleg ragaszkodó, e mellett vidám, eszes és nyájas nő volt, kit mindenki szeretett és becsült.

Mikor én az öt évet betöltöttem, négy testvérem élt : a nálamnál egy évvel idősb Rozália, a nálamnál egy évvel ifjabb Imre, a két éves Zsuzsánna s a még pólýában nyugvó Samu. A legidősb Zsigmond és a harmadik Kati már a sirban nyugodtak.

Mielőtt tovább mennék, talán itt az ideje családomról, a Jósika-családról valamit mondani.

Minden, vagy majd minden családnak van történelme mellett legendája és meséje is.

Hány család azonsága volt már kétség sőt per tárgya, s hány régi törzsökös családra fogtak már egy vagy más mesét!

B. Wesselényi Miklós a balitéletekről irt

munkájában igen kedélyesen és mulattatólag adja elé, miként származtatták le a Weselényi-családot egy cigánytól; a modenai herczeg pedig, a Nagy-Kállay családnak azonosságát a régi ily nevű családdal, merőben tagadta s e tárgyban pör is folyt, melyet egy Cziko nevű ügyvéd valami Olaszországból hozott oklevelkével nyert meg. Aztán nem nevezte-e Cserey Mihály az annyira kitűnő Teleki-családot oláhnak, s nem törik-e fejüket a román genealogok és philologok azon, hogy egész sereg ős törzsökös magyar családból oláh családokat hevenyészsenek.

Igen sok ehez hasonló mesét és tévedést hozhatnék föl, de mivel ezuttal csak a Jósika-családról van szó, elmondom ennek is legendáját, hogy aztán elmondhassam az egyedüli valót.

Erdélyben két jeles, tudományosan mivelte öreg ur volt, az egyik Strausenburg szász kormányzéki tanácsos, igen tanult s köztiszteletű uri ember; a másik Cserey Miklós, ki fiatalabb korában országgyűlésekben is szerepelt, igen nyájas, habár kissé különczödő öreg ur volt, s különösen nagy

genealog. E részben elmondhatom, hogy jártasabb emberrel alig találkoztam az életben; egyébiránt is igen sokat tudott s egész életét olvasással s tanulással töltötte, úgy hogy társalgását, a nevezetes különbség mellett is politikai nézetünkben, a legélvezetesebbek egyikének találtam. E két öreg urat azért hoztam föl, hogy elmondhassam az ő legendájukat a Jósika-családról.

Mindketten merőben állították : hogy Jósika István, ki oly közel állt az erdélyi fejedelemséghez, hogy az Athnamét már kezei közt tartotta, nem volt más, mint Báthori Kristófnak fia, tehát Zsigmondnak az erdélyi fejedelemnek fivére.

Az öreg urak ezt így indokolták : hogy Jósika István a Báthoriakkal együtt neveltetett a jezsuita atyák által Olaszthonban. Első ifjúságában egészen otthonos volt a fejedelmi udvarban, már 32 éves korában erdélyi korbátnok s egy-két hadjáratban vezér a törökök ellen : hogy őt állítólagos fivére, — később halálos ellensége Báthori Zsigmond, maga megkínálta az erdélyi fejedelemséggel, miként ezt a történelem följe-

gyezte. Mindezekből aztán kiokoskodták az öreg urak, hogy ily rokonszenvet nem lehet másként megfejtteni, mint úgy, a hogy ők azt megfejtették.

Emlékezem jól, hogy Cserey Miklós, ki szomszédom s barátom volt, s hozzám s rokonához b. Wesselényi Miklóshoz gyakran eljött, valahányszor a Jósika-család eredetéről volt szó, nekem azt mondta, hogy Báthoriak vagyunk.

No de van egy másik legenda is, mely minket egyenesen Kantakuzeno János görög császártól származtat le, állitván : hogy az első Jósika, kit e néven a hazában ismertek, nem volt más, mint Kantakuzeno Jánosnak fia. A különös az : hogy atyám s nővérem gr. Kendefy Ádámné is e véleményben valának.

Szükséges-e mondani? hogy az egyik, szintoly szélből kapott mese, mint a másik. A Báthoriakra nézve csak annyi áll : hogy leányágon egyenesen a Báthoriaktól, névszerént Báthori Annától, Jósika Zsigmondnak nejétől származunk le, s így elég Báthory vér van bennünk. No de mi hászná!! mondja erre Fisch Ábrám.

A harmadik s utolsó mese ama kezdetlegesek egyike, minők hazánkban, főleg Zsigmond király koráról irattak a régi krónikákban.

Zsigmond király, nem tudom melyik útjában, Karansebes vidékén egy kis csapattal találkozott, egytől egyig 10—12 éves fiúk valának, s vezérok sem volt korosabb.

Mikor a király a kis jól-roszul fölfegyverzett csapat előtt ellovagolt, azt kérdezte a kis hetyke vezértől : mi a neved? Jósika! felelt ez, alkalmasint megrövidített keresztnévét mondván; s a király megveregette vállát, s nemesi czimmel és a Jósika névvel ajándékozta meg.

Elmondván itt mindazt családunkról, mit mindenki annak fog itélni, a mi : t. i. mesének; — elmondom most a valót.

Az ugynevezett Óra-világ alkalmával a gyermekeket hangyabolyba temető halhatatlan férfiak, a többi közt a branyicskai régi, Martinuzi-féle kastélyt is elhamvasztották, hol családi irományaink közt a legtöbb családukra és annak egy időben roppant birtokára vonatkozó irományok is oda égtek.

Ez okon történt, hogy habár az eredeti adománylevelek megvoltak, teljes lehetetlen a bánáti birtokokra nézve az usust bebizonyítani; habár Jósika Sámuel, később erdélyi korbátnok — legalább miként nekem mondta — eleget fürkészte a dolgot. A mi engemet illet, soha sem számítottam arra, hogy bánáti birtokainkat valaha visszakapjuk. A hires Nyáry, Lónyay, Báthory-per nem is billentett rajtam : én ezeket Sikóderék ügyvéd nagy botrányára : prókatorabráknak neveztem. Tőlem azon 66 — ha nem több — család, mely a régi Jósika-birtokokban uralkodik, igen nyugodtan alhatott ítélet napjáig.

Mindazáltal részint a családi irományokból, részint az erdélyi s magyarországi családokra vonatkozó munkákból egész bizonyossággal ennyit tudunk :

Még 1561-ben, tehát a XVI. században élt egy Jósika, keresztnevén Albert, ki Zarándvármegyében, Gelvácson birt. 1593-ban, tehát 32 évvel később, Jósika István nőül vette a fejedelemnek Báthory Zsigmondnak egyik rokonát, Füzi Borbálát.

Már most, Dávid lett legyen-e Jósika Istvánnak atyja, vagy János, ezt egészen világosan kideríteni nem lehet; annyi bizonyos, hogy Istvánnak egyik fivérét Jánosnak nevezték, de a ki nem sok vizet zavart.

Hogy Jósika István báró lett volna, ez tévedés, a báróságot a család a XVII-dik század utolsó éveiben kapta, s így a legrégebb mánás-családokhoz tartozik, miután a legtöbb magát a XVIII. és XIX-ik századból napolja.

Jósika Istvánnak Füzi Borbálától való fia Zsigmond, Báthory Annát vette nőül, és ettől született Gábor fia, e néven első a családban.

Nem lehet itt czélom a család történetét megírni, ennek nagyobb keret kellene, mint emlékirataim; azért csak a lehető rövidséggel mondok annyit, a mennyi elég annak bebizonyítására, hogy családunk a régiek egyike, a mánás családok közt pedig épen a legrégebbhez tartozik, s annyira ős-törzökös magyar, hogy az első Jósikától kezdve az utolsóig egyikünkben sincsen még egy

szemernyi oláh vér is. Erről mindenki meggyőződhetik, ki családi leszármazásunkat olvassa, melyet Kövály s Nagy Iván munkáiban megtalál, s melynek némely tévedéseit alább kiigazítom.

Igaz, hogy egy alkalommal, nem olyan régen, saját családuink egyik igen jeles tagja, mondott olyas valamit, mintha történelmi adatok léteznének arról, hogy családuink oláh eredetű. Én senkinek sem akarom a gusztusát elrontani: de részemről merőben állítom, hogy történelmi pletykák létezhetnek, de egyetlen történelmi adat, családi leszármaztatás, vagy bármi egyéb, mi bizonyító erővel bírna, s ezen állítást távolról is indokolhatná, nem létezik. Az egész történelmi adat az, és csak annyi, hogy mikor Jósika István, kit senki sem festett le őszintébben mint én, s ki, bármiként ítéljen róla a világ, Erdélynek az időben legeszesebb s legtehetségesebb embere volt; mondom, az ifju korlátnok fejükre nővén azoknak, kik őt eszközül akarták felhasználni, haragjukban őt is, mint Teleki Mihályt, a Maijláthokat s annyi mást, oláhnak nevezték. Mivel igen

ügyetlenül csak egyet bizonyítottak, hogy oláhnak neveztetni sértés volt.

Sajnálám azonban, ha valaki e protestatiót másnak venné, mint a mi : tudniillik igazság földéritesének kalandozó mese helyett.

Én a régi eredetben semmi legkisebb érdemet nem látok; a legrégibb családnak lehet igen haszontalan, kenyérvesztegető fia, vannak erre példák, s a legujabbnak — a tegnapelöttinek, ha tetszik — lehetnek oly jeles tagjai, kik emelt fővel járhatnak.

Ha családunk oláh eredetü lenne, legcsekélyebb okát sem látom annak, hogy ezért piruljak, nem volna sem első, sem az egyedüli, s legyen az oláh — dáék eredetü, miként én hiszem, — vagy elkorcsosult római, a mi csak részben áll, annyi bizonyos, hogy Oláhország levén, oláh nemzet is van, hogy tagjai közt sok derék férfiú élt és él, s hogy végre minden nemzet megérdemli, hogy becsljük. — Ha tagadom tehát családom oláh eredetét, oka az, hogy ez meggyőződése, s nevetségesnek tartanám, meggyőződése ellen szólani vagy hallgatni.

Talán itt a helye családi leszármaztatásunkba becsuszott némely tévedést, kihagyást s változást följegyezni.

Legelső tévedés az, hogy a Jósika-családnak három ága van : a branyicskai, szurdoki és váraljai. Kezdetben a család magát de Karansebes et Zsidóvár irta.

Branyicskát, — miután karansebesi részbirtokát, s később a zsidóvári urodalmat, mely Magyarország leggazdagabb részében 60 helységből állt, miként arról Benkő Transylvániája is tanuskodik — elvesztette, — mondom, ez idő óta Branyicskát a Maros mentén a család közösen bírta.

Szurdoki ágról már azért sem lehet szó, mivel Szurdok Csáky-jószág s leányágon jött a család kezébe.

Ezen ágat tehát lehetne ó-fenesi ágnak mondani, de ez is leányt, fiut egyenlően illető birtok. Szurdok sohasem volt a család ezen ágának fészke, atyám maga Ó-Fenesen és Bilakon lakott többnyire.

Második ártatlan tévedés az, hogy atyám a tudományok szenvedélyes kedvelője lett volna, s hogy gyönyörű könyvtárt szerzett.

Atyám igen művelt ember volt, szeretett olvasni, de egész könyvtára egy jókora üveges almáriomban elfért, s e könyvtár is kölcsönadott s olykor kérés nélkül elhordott könyvek miatt — annyira hiányos volt, hogy a nagyobb munkák közül alig maradt egy-kettő teljes.

E kis könyvtárra nézve, Kövály, egyéb-iránt jeles munkájában egy igen mulatságos adomát olvastam, melynek csak az a hibája van, hogy egészen el van fordítva. A való az : hogy mikor e hiányos könyvgyűjteményen megosztotunk, mindegyikünk kiválasztott pár csonkítlan munkát, a többi aztán mint maculatura négy halomra oszlott, s többnyire egy Panajott Miklós nevű, atyámhoz bejáratos görög üzérnek maradt.

Én e gyűjteményből, régiségére nézve a többi közt egy igen érdekes munkát kaptam — a világ 8 csudáját képekkel, — a melyben igen részletesen le volt a Noe bárkája írva, s miként élelmezte Noé ur azt a sok állatot, melyet a végpusztulástól megmentett.

Én e curiosumot a kolozsvári Lycaeam

könyvtárába szántam, még pár ily érdekes ósággal; de egy táblabíró, ki ez időben olykor meglátogatott, elkérte tőlem olvasásra, és soha többé vissza nem tudtam kapni. Hallottam később, hogy így szép kis könyvtárt csenegetett össze.

Ha emlékezetem nem csal, csakugyan a Kövály munkájában, családunknak hibásan elnevezett szurdoki ága a tudományoknak s műzsáknak élt. — Ez is tévedés, valamint az egyik, általa branyicskainak nevezett ág polgári hivatalokat viselt; ugy a másik, melyhez én is tartozom, a hadi pályát választotta. Mózes szépatyám alezredes volt a székely huszároknál, s a török háboru alkalmával a maga költségén veres öltözetű szabad lovas csapatot állított.

Levéltárunkban egy, nevéhez Wesselényi Katához irt levele van, ha az oláh atyafiak el nem kobozták, melyben írja, mennyire kívánják felsőbb helyen, hogy ősei vallásától eltérjen és katholikussá legyen, még főispánsággal is megkinálták, de siker nélkül.

Imre, nagyatyám, előbb a magyar testőröknél volt, később százados a székely hu-

szároknál, ő is átment a proselitismusi hadjáraton, mely akkor divatban volt, s csakugyan áttért a kátholikus vallásra, melyben atyám is növeltetett. Én voltam családomban az egyedüli, ki visszatértem öseim hitére s a régi akolba.

A katonai szellem nem csak atyámban, miként később látni fogjuk, hanem bennem és fiaimban is megvolt; én gyermekkorom óta katona voltam, s résztvettem ama híres napoleoni hadjáratokban, melyeknek emlékezete még oly eleven előttem.

Fiam Miklós 14 évig katonáskodott, s az utolsó előtti olasz háboruban Radeczky alatt mint dzsidás százados résztvett. Második fiam Geiza, a forradalom alatt mint főhadnagy és százados 22 csatában vett részt. A harmadik, Leo is szagolt egy kis puskaport, az oláhok ellen; a negyedik pedig Gyula, most is huszár-főhadnagy.

Ime a múzsák, melyeknek családom ez ága szolgált; láthatja a t. olvasó, hogy ezek gonosz, bajuzos múzsák voltak. No de ez sem új, nem láttunk-e már bajuzos mamákat, s szakállas magyar gazdasszonyokat?

Még egy hiány a családi táblázatban az, miszerint nincs megmondva, hogy 1-ső Jósika Sámuel tábornok volt, s hogy Jósika János nem ezredes, hanem tábornok.

A váraljai ágban is kimaradt Jósika Pál atyjának neve, István. Igen könnyü leende pedig nem csak atyját, hanem nagy- atyját és szépatyját is magától Jósika Páltól megtudni.

Én ez ággal semmi összeköttetésben nem voltam, ez az oka, hogy nem tudom a rész- leteket.

Majd mikor a sor az én életleirásaim- ra kerül, lesz alkalmam még furcsább és mulattatóbb tévedéseket fölfedezni.

Most visszatérek Bilakra atyámhoz.

Atyám ez időben, néhány utazást kivéve, falun lakott, hol háza a legvendégszeretöb- bek egyikének tartatott, s többnyire vidám és népes volt. — Atyám hires lovas volt, mindig jó és szép lovakat tartott, s főleg ez időben, s még jóval később, télben nyárban lóháton utazott.

Csupa mulatságból jegyzem itt föl azon öltözetet, melyet akkor vasárnaponkint,

vagy ha vendégeink voltak, viseltem, s mely a mostani gyermek-öltözeteiktől nagyon is különbözött.

Volt nekem egy, nehéz rózsaszín brokátból, fehér apró pettyekkel készült, elől kekre kivágott mentécském, kék rókaprémmel s igen vékony ezüstszinór-készülettel. Ehez vadalma-szín mellény s hasonló színű nadrág ezüstpaszamánttal, sarkantyus csizma — főbüszkeségem, — s egy fekete selyemcsákó, felül ezüstpaszamánttal s egy kis forgóval.

Hiszi valaki vagy nem, de én most is látom magamat ez öltözékben, s világosan emlékezem, hogy kedves szelid anyám mindig balra igazította kis csákómat, melyet kihívó állásban hordottam jobb oldalon.

Idősb nővérem, mint szintén atyámnak s anyámnak öltözeteikre csak homályosan emlékezem vissza. Annyit tudok, hogy ez időben kezdettek Erdélyben az ugynevezett *à la viganó* ruhák divatba jönni, s hogy kedves anyámnak volt egy vadgalambszínű ilyen ruhája, mely engemet mindig elragadtatásba hozott.

Ünnepies alkalmakkor, vigályokba, nagy ebédekre, akkor Erdélyben mindenki magyar öltözetben járt, az öregebb urak pedig, mint egykor Lengyelhonban a sztároztak, soha sem vettek fel más ruhát, mint magyart.

Még csak annyit teszek e leíráshoz, hogy akkor már az emberek porozott fővel és czopffal jártak, — talán jobban mondanám a már helyett még; — a nők a magyar fejkötőt, az ujdivatu öltözethez is viselték; de ez oly igen-igen apró volt, hogy alig fért volna valami tekintélyes bábna — vagy, miként Erdélyben mondják — bubának fejére, s csak olyan signum pro re volt, minő akár-mennyi más van a világon.

Igen sok izlés kellett arra, hogy a legszebb nő is nevetségessé ne váljék e divatban. No de a szem mindent megszokik, s ennél szebbeket is láttunk, miként ezt a maga idejében elmondandom.

Hogy mielőbb túl legyek e régi-régi gyermeki visszaemlékezéseken, följegyzem még, hogy szász helységben lakván, s mivel az atyámnak szász cselédjei is voltak, pompásan megtanultam szászul, s nem egyszer

kellett, ha vendég jött, e nyelven szavalnom, a jelenlevők nagy mulatságára.

Az első, komoly halálveszély is e zsenge koromban ért: volt az atyámnak egy Pénteki nevű tordai születésű perügyelője, a legrémsegebb czopffel, melyet csak gondolni lehet, s a mely, ha ült, a földet érte: egykor pénteken egy darab csukát tett az anyám tányéromra; máskor mindig ő szokta a szálkákat kiszedni, e napon Pénteki ajánlkozott, s működésének eredménye az lön, hogy egy szálka torkomon rekedett: már kékültni kezdett arczom, mikor kedves anyámnak sikerült az életet, melyet ugy is neki köszönhettem, az által megmenteni, hogy kis keskeny ujjacskaival megragadta a szálka végét s azt szerencsésen kihuzta.

Mennyi bajtól, mennyi szenvedéstől, de egyszersmind mennyi öröm- és élvől megmentett volna egy kis kedélyes megfulladás! Hát még önöket tiszt. olvasóim, mennyi regénytől!

Isten nem ugy akarta. Rosz pénz el nem vesz, élnem kellett.

Erdélynek akkori egészen sajátos, mond-

hatnám, mállásnak indult korszakáról igen-igen homályos fogalmaim vannak: könyvekből ezeket már csak azért nem akarom kiírni, mivel azok mindenki szolgálatára állnak s aztán nem volnának az én visszaemlékezéseim.

Szegény jó anyám, 1799-ben fiatal korában — 28 éves volt — mellbetegségben meghalt, hagyván maga után öt árvát.

Mindakét³ nagyanyám élt még ez időben. Az egyik — atyai részről b. Jósika Imréné — b. Bornemisza Anna Mária, a legkitünőbb s kedvesebb nők egyike volt Erdélyben. Jótevő, vendégszerető, vidám még késő öregségében is, és a nélkül hogy valaha szép lett volna, a legtisztesebb s kellemesb jelenetek egyike, melyet csak gondolni lehet. A jó öreg urak azt állították, hogy szakasztott olyan mint hires druszája: Bornemisza Anna, Apafi Mihályné, a leírás szerint valóban hasonlított is hozzá.

Másik nagyanyám gr. Lázár Antalné, Torma Éva, igazi magyar nő, kissé akaratos, modorában nyers, de feddhetlen erényü, ki egyébiránt a kalapot viselte a háznál.

Az első többnyire Ó-Fenesen lakott, régi lőrésekkel ellátott, inkább zárdához mint kastélyhoz hasonlító, regényes fekvésű várában, mintegy két órányira Kolozsvártól; — a másik Megyesfalván, közel M.-Vásár-helyhez.

E két nagyanya közt oszlott fel anyám halála után az öt árva: Rozália, én és Samu b. Jósika Imréné kezei közé jutottunk, Imre öcsém és Zsuzsánna hugom gr. Lázár Antal-néhoz.

Panaszunk nem lehetett, különösen nekem, ki nagyanyámat valódi imálylyal szerettem, s általa — mi tagadás benne — kissé el lettem kényeztetve.

Mindakét nagyanya semmit sem mulasztott el nevelésünkre, aztán vidám, vendégszerető házak valának ezek, hol egészen magyaros szellem uralkodott, hol a társalgási nyelv magyar volt, s hol végre sok mulatság, sok családi ünnepély mellett a tanulás sem volt elmulasztva; mert e részben a szerető nagyanyák egyáltalában nem értették a tréfát.

E nevelési rendszerre nem sokára vissza

fogok térni; alkalmasint sokak előtt meglepő és új modor lévén az, mely alkalmazva lön.

Még most is elevenen visszaemlékezem az ó-fenesi Rozália-napokra, melyeket kedves nagyanyám mindig megünnepeelt mostoha nővére, elébb gr. Csákyiné, később gr. Wass Sámuelné tiszteletére.

Ilyenkor minden ragyogott az égő mécspektől, a szobák nappalian ki valának világítva, zene, ének hangzott, s az ember egészen visszaélhette magát amaz ódon, de kedélyes időkbe, hol inkább szerettük egymást és jobban összefértünk.

Mig így testvérekiül elválva éltünk, egyetlenségyszer sem láttuk egymást; csak mikor gr. Lázár Antalné meghalt, jött Imre és Zsuzsánna testvérem is másik nagy anyámhoz, s voltunk mindnyájan egy fészekben.

Ekközben atyám részint Bilakon, részint Kolozsvártn, a magyar-utczában levő, régi Jósika István-féle, igen egyszerű sötét házban lakott, részint utazásokat tett, vagy minket látogatott meg, mi aztán valódi örömnünnep volt a háznál.

Atyám vidám társalgó volt, elmés ember lévén, telc jó ötletekkel, s mindamelllett hogy hirtelen haragu, békülékeny, s a társaságban közszeretet tárgya.

Mikor ő jött, volt mulatság elég, hanem kemény rend is, miként azt később látni fogjuk.

Azon idő óta, mely hat éves koromtól addig telt el, mig a 10-dik évet betöltöttem : 1804-ben mint másodévi grammatista a kolozsvári convictusba jöttem, semmi különös nem történt, mig kedves nagyanyám Jósika Imréné meg nem halt.

E halál — bár gyermek, kilencz éves valék akkor — annyira lesujtott, hogy sokáig nem tudtam magamhoz jönni, s vigasztalhatlan valék.

Ösztönszerűen éreztem, hogy ezen angyali jóságú nőnek halálával egy kő mozdult ki éltem alapjából. Régi idő — igen régi — de most is látom a teritön fekünni Szurdokon, hol hosszas betegség után a legnemesebb lelkek egyikét adta ki.

Gr. Haller Jánosné, lakott ez időben Gorbón, s ő jelen volt a gyászos eseten.

Atyámnak igen hirtelen — miként akkor mondták — lóhalálában hirül adták a veszélyt, de későn érkezett a tudósítás, anyját halva találta.

Nagyanyám halála után sok változott. Atyám valóban tekintélyes birtokhoz jutván ez időben, igen uri módon is élt; s mivel róla csak jót tudok mondani, szabad talán egy kis gyengeségét is megemlíteni: nagyon szerette a kártyát és a szép hölgyeket; no de mindemellett szerző atya volt, s nem lehetne panaszunk. Most nevelésemről szólok valamit.

Igazán el lehet mondani, hogy a gyermek élete Isten kezében van, ha az ember oly sokáig élt mint én, s visszaemlékezései oly elevenek, mindinkább meggyőződik arról, minő óvatosaknak kell lenni a szülőknek a nevelők választásában; s hogy nem üres szó, hanem valóság, minő csudásan menekül ki némely gyermek annyi hitvány s annyi kontár kezekből, melyek úgy szólván mindent elkövetnek, hogy az emberből tökéletesen haszontalan lényt növeljenek.

E szomorú megjegyzés részemről csak

rávitelesen áll, de áll mégis; mennyiben a legnehezebb feladatok egyike marad, a gyermekben nevelés és higgadt észlelet által mindazt fölfedezni, mit növelni s gyarapítani kell, s mindazt, a mit kérlelhetlen szigorral jókor ki kell irtani. — Azért hiszem én, hogy a mi kevés jó van bennem, azt inkább atyámnak s az üdvös szigornak, mely nevelési rendszeréhez tartozott, köszönhetem, mint nevelőimnek.

Főleg jellemem azon megtörhetlen szívósságát, mely nem egyszer vesztémre, habár többször lelki nyugalmamra, soha sem czáfolta meg magát, neki köszönöm.

Láthatja a tisztelt olvasó, hogy e részben az érdemet annak engedem át, kit az illet — atyámnak.

Legelső nevelőm, W . . . nevü volt, igen haszontalan rossz jellemü, s emellett kegyetlen ember, kinek a büntetés legkedvesebb élvei közé tartozott. Többet mondhatnék e megromlott emberről, kit szerencsémre, kedves nagyanyám jókor kiismert, s azonnal elutasított a háztól.

Megsirattam! — Ilyen a gyermek! -

Ha némely nevelő azon csatlakozási ösztönt, mely a gyermekekben van, használni tudná! no de épen az a baj, hogy nem tudja még meg is érteni.

Már ez időben házunknál hire sem volt azon roszul értett kimélésnek, mely a gyermekekből melegházi növényt állit elé. Hány kis gazdatisztnek, falusi lelkésznek s kisvárosi ügyvédnek fia, a mostani szövetből, belehalt volna ily nevelésbe.

Már hat éves koromban saját kis paripám volt, Csak-annyi nevü, atyám corsicai eredetünek mondta, habár én azt hiszem, hogy Csikországbán látott napvilágot. Kedves kis állat volt, s a leggyorsabb futók egyike, badar színe által is feltűnt, egérszörü levén, ujjnyi széles fekete szalaggal orra hegyétől farka végeig.

Mikor nevelöm, vagy atyám, az akkori kormányzóhoz gr. Bánfy Györgyhez elvezetett, ez mindig tudakozódott a Csak-annyi felől, s engemet egy sületlen kérdésemért nagyon megkedvelt volt.

Mikép a sok urak közt ott sétálgatott az igen igen tekintélyes kormányzó, én mint

olyan éretlen gyermek, hozzá futottam, s a nagy csillagra mutatván, mely mellét diszité, kérdém: Excellenciás bácsi, csak magának van-e ilyen, vagy más becsületes ember is kaphat ilyet? Az öreg ur igen jóízűen elnevette magát, s szólt; lesz neked is idővel, ha jól tanulsz.

Nem találta el a jó öreg ur, az ily emberek mint én legfelebb keresztet, de csillagot soha nem kapnak.

A felebb említett W . . . után pater Mihálcz, udvari káplány minorita vette át nevelésemet.

Ez igen tekintélyes kinézésű férfiú volt, magas, vaskos, piros, szellemileg azonban kevés műveltséggel bírt, s csak magyarul és igen jól latinul beszélt.

Nevelési elve a szigor volt, soha semmi legcsekélyebb hibát sem hagyott büntetlenül, természetesen ha én és öcsém túl nem járunk eszén, mi igen gyakran megtörtént.

Pater Mihálcz igen közepszerű szónok volt, de panasz ellene nem lehetett, s a nép mint nyájas, vidám embert nagyon szerette.

Egyébiránt a nevelői feladat nem volt

épen könnyü, mert vásottabb három gyermeket, mint én és öcsém valánk, alig lehet gondolni.

Mindazáltal sikerült mindhármunknak öt épen oly hamar kiengesztelni, mint haragra lobbantani. — Ennek oka az, hogy én la, a legvásottabb s öcsém Samu, valódi kis lángész, s e mellett szerfelett kedves, eleven fiu, jól és hamar tanultunk; Imre öcsém pedig szorgalommal s jó akarattal pótolta, mi benne nem saját hibája által a gyors fel fogást akadályozta; bár természetes esze igen sok volt, több mint valaki gondolta volna, s ha a reá nézve oly igen szükséges, jóakaró s kitartó gondosság a nevelésben nem hiányzanda, sok tekintetben egyikünk mögött sem maradt volna. — No de épen ez hiányzott, s így történt, hogy később annyi hitvány csaló visszaélt természetes jó szívével, s azon becsületére való hiszékenységével, hogy mindenki oly becsületes ember mint ő.

Elmondom még, kiknek kezei közt voltak nővéreim, hogy azután mindnyájunk jellemzésére jöhessenek, s végre az egész nevelési

rendszert előadván, eseményeimhez visszatérjek.

Növéreim első nevelőnéje, Echardt Charlotte nevű, bécsi születésű, érett koru hajadon volt, mintegy 28—29 éves, mikor a házhoz jött. Szép, magas hölgy, s az akkori idők igényei szerint a legmiveltebb személyek egyike; habár bécsi, — németsege tiszta volt, s látszott rajta, hogy nyelvét elsőrendű írók után mívelte ki. Tökéletesen jól beszélt és irt francziául is, de kiejtése igen rossz volt, úgy hogy e részben nővéreim, főleg Rozália, az első két év után túltettek rajta.

Növéreimmal szépen bánt, soha egyetlen durva szavát sem hallottam, de a ház rendszerétől, a téveszthetlen szigortól ő sem tért el, s nővéreimet rá tudta a tanulásra szorítani, mi, elevenségüket tekintve, nem volt könnyű, de sikerült mindig.

Echardt Charlotte után madame Flamannd jött, igen mivelt személy, belga eredetű, kinek hozzánk jövetelét valódi regény előzte meg, mert fiatal férje, egy Zs. gróf-hajadonba szeretvén, azzal megszökött, s neje

kénytelen lön kenyerét nevelés által keresni, mihez egyébiránt igen jól értett.

Ki nővéreimet ismerte, tudhatja, hogy Erdélyben kevés miveltebb hölgy létezett ezeknél, e mellett főleg Rozáliának csudás ügyessége volt minden női teendőkben. Én részemről kevés kedvesebb nőt ismertem, mint e kisdéd, kecses teremtés, ki társalgásával mindenkit elbájolt, s eszével nem egy komoly férfiut meglepett, többi közt Fesslerert, ki egyik levelében említi is őt.

Zsuzsánna, szintoly eszes és mivelte mint nővére, nem tudott soha magának annyi barátot szerezní, ellenben kik őt közelebbről ismerték, nagyon megszerették. — Én részemről szerelmes voltam nővéreimbe: honni soit qui mal y pense.

Ime az oka, hogy nővéreim, habár egyiket sem lehetett a szó bevett értelmében szépnek nevezni, a legszebb s kitünőbb férfiakat nyerték férjekül.

Rozália elébb gr. Wass Imréné volt. Igen fiatal korában ment férjhez, nagyon fiatal férjéhez, ki valódi európai miveltséggel birt, németül, francziául, olaszul jól beszélt, olá-

hul valódi szónok volt, latinul pedig tökéletesen irt és szólt. — Még nem volt 30 éves, mikor Közép-Szolnok főispánja lett, hol igen szerették.

Ő azonban, ha szerette is a megyét, magát a főispánságot halálosan megunta. Olvasott sokat, fuvolázott a mennyit birt, vadászott szenvedélylyel; no de hasztalan! nem volt ő azon ember, ki Zilahon megélhetett volna.

Igy történt, hogy a pipafüstöt s a contentis lumen mundi-kat megelégelvén, lemondott, állítólag kétszer is, a főispánságról, s mikor látta, hogy ezt senki sem veszi komolyan, az irományokat igen szép rendben átadta valamely szolgabirónak, és Zilahot, a megyével együtt, a faképnél hagyta. Soha még a világ vissza nem hozhatták oda.

Álljon itt még egy jellemző adoma Wass Imréről. — Azon időben mikor hazánkban a méltóságos és nagyságos urak úgy elszaporodtak; az uborkafára felkapottak egyike minden előzmény nélkül felszólította őt, hogy ezután tegezzék egymást. Wass Imre reá nézett, azután egész nyugalommal

mondá: én csak bizonyos elhatározott számu embert tegezek, s e szám most teljes, majd ha apertura lesz, jelentse magát.

Hány pajtáskodó rüpoknek lehetne most mondani: várjon amice mig apertura lesz.

Egyébiránt Wass Imrének egész élete valódi regény.

Ezt annálinkább erősíthetem, mivel mai világban az ügyetlen barátok serge, nem egy oly embernek életét nevezi regénynek, ki valami pénzházasságot tesz, egy libácskát vesz nejül, aztán jó nyárspolgárian rura bobus aratrat mulieris, és a kandalló mellett érzeleg.

Hosszas volna sógorom kalandjait előszámlálni, azonban egyet-kettőt feljegyzek mulatságból.

Növérémmel elég nyugodtan élt néhány évig, hanem aztán a sokban egymással ellenkező jellem okozta, hogy a frigy tarthatlanná lön, s végre igen sok baj és költség után elváltak egymástól.

Gr. Wass Imrének ekkor kezdődött kalandos élete; igen sok utat tett, s olykor

ezen utakban sajátos társaságot választott magának, például egy időben műlovasokat, kikkel csupa szeszélyből fel is lépett néhány-szor. No de más is tett ilyet.

Máskor, mint kitünő művész a fuvolán, hangversenyeket adott, például Brüsszelben; végre, mikor a sok multság közben vagyona össze kezdett olvadni, hogy jeles fiainak vagyonát, vagy legalább annak egy részét megmentse, pappá lett. Egy multságos sajátságát akarom még itt megemlíteni. — Május 1-ső napján mindig befűttetett, felvette bundáját, s legnagyobb multságai egyike volt, ha öt valaki ily téliesen felkészülve találta: azt állította, hogy május 1-ső napja a leghidegebb és legunalmasabb nap az egész esztendőben, s hogy egy ily napon Bécsben az Augartenben megfagyott cson-tig! Ej, ej!

Mindazok, kik Wass Imrének körülményeit ismerték, tudták, hogy e nehéz elhatározás az ő részéről valódi áldozat volt. Itélhet róla bárki ahogy tetszik, ez mindenkinek jogában áll; de én, ki sógoromat első ifjusága óta ismertem, annyit mondhatok,

hogy száz közül egy nem leende képes fiaiért ily áldozatot tenni.

E mellett áll az is, hogy a ki Wass Imrét ifjuságában ismerte, tudhatja, hogy sok tekintetben azon érdekes férfiak egyike volt, kik ezer császnak vannak kitéve, mi aztán, ha nem is ment ki sokat, mindent megfejt.

II.

Gr. Kendeffy Ádám, nővérem Rozáliának második férje sok tekintetben nevezetesség volt Erdélyben, különösen feltétlen becsületes jelleme, s férfiassága által.

A nélkül hogy lángész lenne, s talán kissé elhanyagolt növelése daczára Kendeffy vas-szorgalom és kitartás által, még igen fiatal korában, ritka miveltségre tett szert.

Németül, francziául, angolul beszélt; nagy, habár nem egészen tudományos olvasottsága volt; egyébiránt egyike azon nagyon ritka férfiaknak, kik soha és semmiben sem árulnak el meztelenséget.

Erdélyben ő volt az első egyike, kik Wesselényi Miklóssal együtt minden hazai ügyben élénk részt vettek, s ki még be nem töltötte a 40 évet, melyet Erdély komoly veszteségére soha sem is töltött be, mikor

elsőrendü tekintélynek tartatott hazájában. Hogy nővéremnek Rozáliának férje miveltségére minő befolyása volt, mindenki tudta, ki őt közelebbről ismerte.

Nem csak szellemi miveltége — egyéb-iránt saját műve — különböztette meg őt sok mástól, a legtöbbitől talán; hanem a korunkban majdnem mythoszszá vált lovagiaság is.

Kendeffy a legjobb lovasok, legjobb lövők egyike volt egész Erdélyben, kevés jobb vivót láttam, e mellett kifáradhatlan, tevékeny a csudásig, s mindez oly minden handabanda, oly minden hetykeség nélkül történt, hogy ezen embernek, kinek testi és szellemi tulajdonai annyi középszerűség irigységét valának képesek fölgerjeszteni, alig volt ellensége.

Vannak tulajdonok, melyeket a nagy többség észre nem vesz, ezek az élet házi erényei, e részben nem mondom hogy Kendeffyhez hasonló ember ne volna, s ne lehetne akárhány, de különb bizonyosan nincsen.

Jól mondta hazánk legkitünőbb fiai egyike, barátom, Szász Károly, Kendeffyről hogy

ez olyan ember volt, ki előtt senki sem mert hazudni.

Kendeffy mindenütt jeles volt, már csak kivételes férfias szépsége feltűnt első tekintetre akárhol; de házánál imádandó.

Jobb férjet, szeretőbb atyát, biztosabb barátot, teljes lehetetlen gondolni.

Egy kitünő nagy miveltségű férfiú évekig lakott mint angol mester a házánál, ettől magától hallottam, hogy Kendeffy iránta egész ott léte alatt az utolsó napig mindenben oly előző és udvarias volt, mint azon első napokban, mikor a házhoz jött. — Hány ember van, kiről e szép és nagy dicséretet el lehet mondani? főleg korunkban, hol némely hitvány halandó a cinizmust az érények közé számítja.

Becsület oldalán érzékeny volt talán a tulságig, s ha ez hiba, ez volt egyetlen hibája; Kendeffy nem csak egy udvariatlan szót vagy célzást, de még egy kétes tekintetett sem szokott zsebre rakni. — De aztán az első békülékeny szó kiengesztelte.

Néhány párviadala volt; egyikében ezeknek gr. Bethlen Lajos ellen én valék

segéde; a dolog mindkét részről hibátlan lovagiassággal ment véghez, de ha ma visszagondolok sógoromra, ki először lőtt és nem talált, minő nyugodtan s mosolylyal ajkain állt szemközt az igen jó lövő Bethlen Lajossal, le szeretném őt festeni: gyönyörű volt!

Egy prouesse azonban egyáltalában nem tudta jóváhagyásomat megnyerni, habár másrészt nővéremnek, aligha nem magánosan álló, bátorságáról tanuskodik.

Nővérem azt állította, hogy férjének lövése oly biztos és bizonyos, hogy kész két ujja közt neki egy tallért czélul tartani.

Volt oly okos ember ki fogadást ajánlott erre; Kendeffy sokáig szabadkozott, s végre engedett; nővérem nyolcz lépésnyire tőle feltartotta szemhunyorítás nélkül a tallért, s férje kilötte kezéből a legkisebb sérülés nélkül, aztán szívéhez szoritotta nejét.

Nem voltam e merényen jelen, mert ellenzettem volna minden áron.

Zsuzsannának férje Barcsay János, hasonlóul kitünő férfiu volt, mit nem akarok ezuttal mással indokolni, mint azzal, hogy ország-

kormányzójának ki volt jelölve. Egyébiránt külsőleg is a legdelibb férfiak egyike.

Barcsay János egyenes utódja Barcsay Ákos fejedelemnek, tökéletes magyar műveltséggel bírt a régi idők szellemében. Sokat tanult, sokat olvasott, kitünő, élelmes és előhaladó gazda volt, e mellett jó férj és atya.

Miként értette ő és hugom Zsuzsánna a nevelést, arról gr. Lázár Mórné, Erdély egyik legműveltebb nője, tanuskodik, mint egyszerűsmind arról is, miként érti ő maga a hazaleányi kötelezettséget, s tud növelni gyermekeket.

Mondok már most valamit mindnyájunknak öt testvérekül, jellemünkről, s hajlamainkról.

Rozália atyámnak kegyencze, ritka műveltség mellett kitünő női jellem is volt, nyugodt, elhatározott és erélyes. Kendeffy nem csak becsülte és szerette nejét, hanem igen sokszor hallgatott is szavára.

Mint gyermek, vidám és kedélyes volt, ha megharagították, pár szóval minden durvaság nélkül, szépen ki tudta az embert

fizetni; s mint serdülő leány iránt még nevelőnéje is bizonyos tiszteletet érzett.

Azt mondja erre valaki, hogy így a testvér itél. Igaza van, a mit itt sógoraimról s nővéreimről irtam, az az én magán nézetem, egyet azonban merek állítani, hogy rólok így, talán olykor még kedvezőbbén itélt a világ.

Nekem Rozália nem csak nővérem volt, hanem benső barátném, kiben soha másodpercig sem csalatkoztam, s ki visszaemlékezéseimben, mint ama földi angyalok egyike tűnik föl, kiket feledni soha sem lehet.

Zsuzsánna sokban különbözött nénjétől, hevesebb volt, ítéleteiben élesebb, kevesebb volt benne a bensőség, hanem az alap nemes maradt, az ész már jókor kitünt, s így történt, hogy még kevesebb szépség (mellett, mint nénje, nagyon tudott tetszeni.

Egy volt azonban, mi igen szép volt nővéreimben, a szem, a kezek és lábak, s a gyönyörű termet, melynek arányai bármely szobrásznak mintául szolgálhattak volna.

Imre öcsémet igen-igen kisdéd korában a dajkája elejtette, s ez okon, főleg mint

gyermek, keveset hallott; később aztán hallása sokat javult, s annyi bizonyos, hogy ritka siket ember oly kevésbé alkalmatlan mint ő, mert az embernek szavait ugyszólván ajkairól tudja leolvasni, úgy hogy az emeltebb hang egészen feleslegessé válik. Már gyermekkorában sok természetes észtrárult el, s olykor atyámnak is némelykori inderkedéseire igen talpraesetten tudott felelni.

Egyáltalában egészséges józan eszéről tanuskodó replicairól egész sereg adomaletezik.

Igen jó gyerek volt, de heves, és ha megbántották, azonnal kész visszaadni a kölcsönt, s ez vele egykoruakkal szemben alkalmatlan tréfa volt, jó öcsém Imre igen erős fiúcska levén, a ki meg nem ijedt árnyától.

Még gyermekkorában nagy hajlamot mutatott a kalandor életre, de minden merénye, valami egészen eredeti módon végződött.

Egykor Kolozsvártt, hol atyámnak ez időben a belső monostor-utczában háza volt, az én jó öcsém csak eltűnt: sem a reggelin, sem az ebéden meg nem jelent; s mindnyá-

jan komolyan aggódtunk rajta. Atyám az egész városban kerestette; teljes lehetlen volt nyomára akadni; már köröztetni akarta, mikor egy Ferencz nevű meghitt öreg udvarmestere arra a gondolatra jött, hogy jó lesz még egyszer a mi kissé setét hálószo-bánkat szemügyre venni.

Mikor oda belépett, Imre öcsém a leg-szebb nyugalommal aludt az ágyban.

Soha sem lehetett tőle megtudni, miként került oda; holott már a szobában keresték. Ő merőben azt állította, hogy abból ki sem mozdult, hanem elaludta a reggelit és az ebédet. Atyám igen fel volt indulva, de végre elnevette magát.

Máskor megint eltávozott a háztól, Ó-Fenesen, de ezuttal lóháton, igen merész lovas volt fiatal korában.

Ó-Feneshez közel vannak a havasok, arra-felé intézte utját, s visszajövetkor egy oláh-néval találkozott, ki lóháton és kedélyesen fonogatva haladott az uton.

Ekkor egy oly kaland fejlett ki, melyet a legjobb akarattal sem vagyok képes leírni, csak annyit mondhatok, hogy ennél nevetsé-

gesebbet s eredetiebbet alig élt át valaki, s hogy — — — stb.

Öcsém azonban visszajövet nagyon elkésett, el is tévedett, s a mély, csillagtalan sötétben addig bolyongott, míg valami sövényt ért; alig látott három lépésnyire maga körül.

Mit volt mit tenni : fáradt lovát a sövényhez kötötte, maga pedig közel ahhoz lefeküdt, el is aludt szépségesen. Mikor hajnalra fölébredt, hol volt? Ó-Fenesen, a falu végén, néhány lépésnyire a kényelmes kastélytól.

Igen sok ily tréfát tudnék itt följegyezni, de még csak egyet — gyermekkorit. Egykor egy iskolatársával összeveszván, ez kemény ütést adott neki öklével. Az öcsém megnézte emberét, ki majd kétszer akkora volt mint ő, s nem szólt semmit; másnap sokak előtt találkozáván vele, neki rohant visszaadta az ütést, azután leirhatlan phlegmával tette hozzá : te adtál nekem egyet, én is adtam neked egyet, most quittek vagyunk.

Később aztán öcsémből nem a legjobb

gazda, de jó férj és szerető atya vált, s becsületes ember maradt mindvégig, kinek épen becsületességével éltek vissza sokan, míg öregségére a sors egészen ránehezedett. Két dolgot jegyzek fel még itt róla : hogy köztünk öt testvérek közt neki volt legszebb írása, s hogy rendkívüli ügyességgel birt minden játékban, még a schakban is, de annál kevesebb szerencsével.

A legfiatalabb köztünk, a nálamnál három évvel ifjabb Samu, egyike volt Erdély nevezetességeinek.

Magas szál, ritka szép fiu, s oly vakmerő bátor, hogy az embereket olykor bámulatra ragadta.

Egyszer a többi közt, mikor a kolozsvári szép, agg főegyházát azon földélablakokkal ékesítették föl, melyek ugy hasonlítanak a fülhöz mint tojás tojáshoz; ezen fülek egyikéből jó hosszú gerenda állt ki. Samu öcsém csupán szeszélyből felment a födéltre, s a szédítő magasság daczára haladt végig az ingadozó gerendán, és vissza; még a pipája sem aludt ki.

Egy gyönyörű hölgybe volt halálosan

szerelmes, ez pillantotta meg s azonnal el-
ájult.

Egy medveadászaton, a melléje rendelt
vankuly kereket oldván, Samu öcsém két lé-
pésre bevárta a két lábon közeledő medvét,
s lelötte. E kalandját aztán igen mulatságo-
san leírta oláhul.

Később leend alkalmunk egy ennél sok-
kal komolyabb merényletére, kalandjaira s
végre a legszebb fiatal korbani gyászos ha-
lálára visszatérni.

A minő tréfát nem értő, komoly pillana-
tokban; oly igen kedves, szeretetreméltó fiu
volt; s különösen hölgyek társaságában lo-
vagias és szenvedélyes.

Róla, fiatal kora daczára, el lehetett
mondani, a mit Franciaországban Bayard-
ról mondtak : csak hogy ha nem minden
vád nélküli, bizonyosan minden félelem nél-
küli férfiu volt.

A mint a béketűrő olvasó látja : magamat
hagytam utoljára, s ennek oka van, mert ma-
gamról igen kevés himet tudok varrni.

Nálamnál garázdább és vásottabb gyer-
mek nem volt talán széles e világon; ha

eszembe jut az a sok csiny, melyet elkövettem, az a tömérdek bors, melyet tanítóim s nevelőim orra alá törtem, s az a sok magán csata, bajvivás, tilosba-járás, melyet elkövettem, most is bámulom, hogy nevelőim elevenen négyfelé nem fűrészelték.

E mellett *perpetuum mobile*. Nem volt pillanatnyi nyugalom, mindig valamin törtem a fejemet; furtam, faragtam, gunyhókat építettem; embert, lovat, ebet kifárasztottam; s valódi *enfant terrible* lettem volna, egy bizonyos érzés nélkül, mely mindig feltartóztatott attól, hogy mások iránt gyöngédtelenséget és kimélytelenséget kövessenek el.

Emlékezem, hogy egykor gr. Teleki Ferencz, a költő, mennyiben néhány sikerült verset irt, s Döbrentey Gábor barátja Fenesen levén, felült az atyámnak egy daczos sárga paripájára, s ez őt a földre terítette.

Én ott ácsorogtam, atyám hozzám fordult, mondván : ugy-e Miklós, te meg tudnád ülni?

— Dehogy! — szóltam én, megsajnálván Telekit.

Atyám lehordott, míg Teleki maga figyelmeztette, hogy gyöngédségből feleltem úgy.

Talán ez az oka annak, a min már magam is csudálkoztam, hogy nevelőim mind szerettek, megbüntettek istenigazában, de sohasem tartottak haragot ellenem.

Eszem gyorsan fogott, s a minő hihetlenség látszhatik, csak azért, hogy egyébbel tölthessem az időt, leczkém mindig az első volt, azt igen hirtelen megtanultam; aztán becsaptam a könyvet, s kerestem a szabad léget; olykor a legcsikorgóbb hidegben, gyurván hólabdákat s hencseregvén, az idők viszontagságai iránt épen úgy mint én — megedzett öcséimmal — a hóban.

Házunknál hidegről, forróságról, nem volt szabad nekünk fiúknak panaszkodnunk; ha tettük, atyám lehordott bennünket, s ha történetesen felindulásában azt találta mondani, hogy effeminatusok vagyunk, ez engemet egész hétre szerencsétlenné tett.

Mivel pár nevelőről szóltam már, röviden jellemezni akarom a többit is.

Gul János philologiai tanár, a kegyes

rend egyik legkitünőbb tagja, s később a kolozsvári convictus rectora, volt hét évig, melyeket a tanulási szak idejében a convictusban töltöttem, — nevelöm.

Szigoru, feddhetlen erényü s főleg tudományában igen jártas férfi; erényeire és modorára valódi spártai; egyszerű, kevés beszédü, erélyes és férfias, minöt keveset ismertem. Egyébiránt magas, száraz férfi. Oly vásott fiuval mint én, nem könnyü volt bánni, de Gul Jánoson teljes lehetetlen lön kikapni, s kevés gyermek és ifju van, ki oly kérlelhetlenül meglakolt volna minden, még a legcsekélyebb hibáért is, mint én. Elláthatlan volt hibáim lelettára, de két dologgal nem lehetett engemet vádolni, restséggel és rossz-szivüséggel. Ezért szeretett is engemet Gul János, minden szigora mellett, mely olykor kissé meghaladta a határokat.

Gyermekkori csinyek elbeszélése, mindig kissé unalmas, de a kinek az élet oly igen-igen kemény és nem egyszer a kétségbeesésig keserü leczkéket tartott fenn, mint nekem, annak szabad desipere in loco, mint a régiek mondták.

Határt haladó szigorról levén szó : ki-
mondhatom ezen igen-igen régi időről, hogy
mindig tökéletesen tudtam, mikor igazságos
a büntetés, s habár míg a leczke tartott,
folytonosan vitatkoztam és lármáztam; ma-
gamban mindig mondtam : Miklós, ezuttal
megérdemletted, a mit kaptál; ellenben, ha
a büntetés boszú színét kezdte magára öl-
teni, vagy ha kis gyermek-eszem azt sugta
nekem, hogy nem engemet, hanem épen azt
illette volna a büntetés, ki engemet azzal
megtisztelt; ily esetben nem hamar békül-
tem ki, s annyi részben, mennyiben tehettem,
visszaadtam a kölcsönt.

Megjegyzem még itt, hogy előttünk fiúk
előtt sohasem indokoltak semmi parancsot :
vakon kellett engedelmeskedni, akár tetszett,
akár nem. Ha atyámtól azt kérdeztük : de
hát miért kell ezt vagy amazt tenni? min-
dig azt felelte : azért, hogy a rák a ve-
tésre ne menjen; ezzel aztán meg kellett
elégedni.

Egyszer a többi közt orvosom violaször-
pöt rendelt, gondolom köhögés ellen, e
gyógyszer nekem nagyon tetszett, s ha Gul

atya kiment a szobából, azonnal szorgalmasan kóstolgattam azt; az üvegese nevelőmnek zöld posztóval borított íróasztalán állt, s mikor egy versben azt felborítottam, s a drága szörp szétterjedt a zöld posztón, nem tudtam okosabbat tenni, mint azt porzóval beporozni, hogy legalább egyelőre eltitkoljam a dolgot.

No de nevelőm azonnal észrevette a mi történt, s a szörpet velem porzóstól együtt felnyalatta. Sokat boszantottak pajtásaim e szirup-historiával.

Ez — úgy vélekedtem — nem volt oly okos urhoz illő eljárás, mint Gul János.

Várj! gondoltam, majd reád ijesztek.

Szépen kimostam a számat; azután könyveim után láttam s leczkémet annak rendje szerint megtanultam, s gyermekmodorban, hadarva elmondtam; midőn egyszerre ugrálni és visítani kezdtem, feldöntöttem pár széket, s kiabáltam, mint a torkomon kifért, állítván, hogy úgy éget valami, mintha csak eleven szentet nyeltem volna el.

El lehet a szegény, becsületes Gul ijedtségét gondolni, azonnal elszalasztotta inaso-

mat az orvos után, s míg ez jött, czukros vizet adott nekem; mindig sarkamban lévén, mert székre, asztalra felugráltam, mindent felforgattam, kiabálván, hogy nekem mérget adott be.

Az orvos eljött, kissé hihetlenül rázta a fejét: hanem mikor elmondtam a rézporos szörp-lakomát, alkalmasint átlátván, hogy ez igen tulzott büntetés; el nem árult engemet, hanem nagy örömemre édes tejet rendelt, mitől aztán lassankint lecsendesedtem.

Egyik, későbbi ideiglenes nevelőm Abbé Wicht nevű azonban egy csinyemet soha de sohasem tudta megbocsátani.

Ez egy schveiczi születésű még fiatal abbé musquè volt, minők Franciaországban egykor szerepeltek. Jól tanított, elég kellemes ember volt, hanem két gonosz hibában sinlett: az elsőt elhallgatom, a másik nagy előszeretete volt az ugynevezett madácsi rozsólis iránt.

Ebből egy üveg mindig az ágya fölötti kis falszekrényben állott, s reggelig meglehetősen kevesbült tartalma. Az abbé egykor minden igaz ok nélkül belém akadván,

azzal tréfáltam meg, hogy a rozsólisos üveget a tintás üveggel cseréltem ki.

El lehet gondolni, hogy késő éjjel minő zsinatra ébredtem föl, mely annyira ment, hogy a tisztelendő ur a ventre saint gris-t és a sacré nom de dieu-t is elővette, gyertyát gyújtott, s egy nagy fekete karimával ajkai körül s betintázott inggel nyargalt fel s alá a szobában.

Soha nem tudta a dolgot reám sütni; de élt a gyanúpörrel, és meg nem bocsátotta.

Később abbé Wicht népész lett Brassóban, s véletlenül találkoztván vele, még akkor is szememre lobbantotta, hogy én ötlet minő csuffá tettem.

Ezen esetben neki volt igaza, annyi bizonyos.

Még egy igazságtalanságot jegyzek itt fel, okulásul azok számára, kik bizonyos könyveket igen hozzáférhető helyen tartanak. Ilyenre akadtam egykor atyám szobájában, még pedig képes könyvre. Mint vásott s gyarló gyermek azonnal átlapoztam. No ez egész revelatio volt. Nem értettem tisztán a dolgot s csak a tréfás oldalról fogtam

fel. Pater Mihálcz, a fenesi udvari lelkész rajta ért. Volt aztán drága dolog; soha ugy meg nem lakoltam. Pedig mást illetett volna a fekete leves.

Itt még nincsen vége azon mentoroknak, kikre bizva volt, belőlem s öcséimből embert faragni.

Mikor Wicht ur elhagyta a házat, egy másik, ezuttal nevezetes egyéniség, foglalta el helyét.

Ez házibarát, nevelő és nyelvmester volt egy személyben, kiről senki sem tudta világosan, hogy tulajdonkép honnan került, és mi és mennyi igaz abból, a mit magáról és multjáról beszélt.

Mintegy ötven éves férfi lehetett, kisdud termetű, elég száraz, jelentő vonásokkal: magát Lenoir Dubignon, baron d'Armandnak mondta, hozzá tevén, hogy ezredes és részese Kleber és Bonapartéval a híres egyiptomi hadjáratnak. Anyai részről, — mindig saját szavai után, — közelrokona volt a Beauharné családnak, s így némileg sógorságban a már akkor császár Napoleonnal.

Nagyon művelt férfiú s a legkellemesb társalgók egyike levén, atyám, ki épen ezen időben az erdélyi felkelő sereg azon ezredét szervezte, s nagyrészt ki is állította, melynek később a kedves derék öreg ur, b. Wesselényi István lön ezredese, nagyon örült, hogy minket ily kitünő ember kezére bízhatott.

Lenoir Dubignon e bizalomnak meg is felelt, s én nevelőim közöl, mi a miveltséget illeti, egyiknek sem köszönhettem többet, mint neki. Modora is egészen különbözött a többi — more patrio — nyirfa-berek nevelőkétől. Soha egy ujjal sem érintett bennünket, soha egyetlen goromba szavát nem hallottuk; de a tanulásra félreérthetlen szabályosság s kitartás által rá tudott szorítani.

Nekem, mint legidősbnek, mindig azt mondta, hogy belőlem szabad kömívest fog növelni, miután ezen, akkor még nagyon titkolt rendnek egyik főméltóságát viseli.

Ő e fokozatot chevalier Cadauchének nevezte, állítván : hogy ezen felül még csak kettő van, a chevalier de Soleil és a grand Orient.

Nem csak ezt beszélte el minden tartózkodás nélkül, hanem még a szabad kőművesi jelvények közül is kettőt megmutatott nekem; ezek egyike egy kis négyszegű kötényke volt fehér atlaszból, melyre egy kereszt s e körül rózsafüzér volt remekül kihimezve; a másik egy zöld, gondolom krisopál aranyba foglalt kereszt.

Ha áll, a mit sokan, főleg a tisztelendő urak állítanak, sőt irnak is, hogy a szabad kőművesek társasága kereszténység elleni szövetség: úgy a fönnebb leirt, élő szemeimmel látott jelvények különös negatiot képeznek, melyet csak akkor érthettem volna meg, ha e részben, anélkül hogy szabad kőműves legyek, annyit tudtam volna mint most, magam s a legtöbb mivelt ember.

Lenoir Dubignon szerint azon időben N.-Szebenben egy szabadkőművesi Loge létezett, Concordia nevü, ezt ő nekem a szabad kőművesi gyűlhelyek térképében ki is mutatta.

Mikor Lenoir, miként őt röviden nevezni szoktuk, tőlünk távozott, mindjárt megmondom miért? s aztán meghalt, e jelvényeket

s egy csomag keményen bepecsételt iratot b. Naláczai Józsefnek hagyta végrendeletében, ki, miként ő állítá szabad kőműves és Maitre volt.

Épen azon időben, mikor e kitünő, de multjára nézve rejtélyes férfit volt házunknál, atyámnak egy Dózsa nevű, nem emlékezem már tisztán, számadási felügyelője, vagy ugynevezett jurium inspectora volt, kit Lenoir ur, minden igaz ok nélkül, de gyanítom, takarékosága miatt ki nem állhatott, s mindig ma bête noire-nak nevezett, s nevét soha sem Dózsának, hanem mindig Goujat-nak ejtette ki: ezen igen derék urral folytonosan perelt s végre bucsút is vett a háztól.

Utolsó nevelőm, ugy-e sok volt? ha. Istentől jó! egy Holsmay nevű nyugalmazott zászlótartó volt; a Weidenfeld gyalog-ezredben szolgált, s fehér, vörös hajtókás kabátját gondosan ereklyeként őrizte.

Később aztán b. Jósika Jánoshoz jött és ott, gondolom pár évig b. Jósika Sámuelnek, a később erdélyi kancellárnak s kitünő államférfiúnak s b. Jósika Lajosnak, később

főispánnak s b. Jósika János, jelenben tábornoknak nevelését vezette.

Mindenesetre ezen urakból többet tudott kifaragni, mint belőlünk.

Holsmay ritka műveltségű férfit volt; még pedig tudományos, classicus műveltségű; latinul gyönyörűen beszélt és írt; németül jobban és tisztábban, mint azon időben a legtöbben; e mellett jól és szépen beszélt francziául, olaszul, s a mi az akkori időben igen ritka volt, angolul is tudott; legalább mindenesetre értett. Ez időben egész Erdélyben csak egy ember beszélt angolul, gróf Bánffy Dienes, a híres erdélyi kormányzó gr. Bánffy György fia.

Holsmay jó tanító volt, s rendszeréhez tartozott olvasmányaink kijelölése és választása : nem lehet gondolni, mennyit nyer az ifju, ha mindent összevissza nem olvas, és nevelője ebben valami fokozatos rendszert követ. Ekkor kezdtem az olvasást megszeretni. Egy kis könyvtárt tenne, mit azon rövid idő alatt olvastam, míg ő örködött fölöttem. S mivel bizonyos mnemonikai fogásokkal élt, az olvasottat ugyszólván be

tudta edzeni emlékezetünkbe. Egyébiránt modora hideg és száraz maradt mindig.

Ritkán lehetett nálánál csunyább vas-
kos egyéniséget látni; de mivel főleg höl-
gyeknek nagyon tudott a nyelvén, ezek őt
szeretetreméltónak tartották, persze bi-
zonyos határokig. Később katonaköröm-
ban s azután is levelezésben valék vele, s
megtudtam, hogy megházasodott, de első
nejét elvesztvén, egy másodikat vett el, s
igen békésen és megelégedetten élt mind-
addig, míg egy Dömötör nevű ügyvéd, ki
pénzes ügyekkel is foglalkozott, s kire egész
vagyonát bizta, ezzel együtt megszökött.

Ha ennyi s ily különböző ember kallója
és rostája alul kikerülve, valami maradt
árva fejében, a csudák közé tartozik, s ezt
annak köszönhetem, hogy a főnebb emlí-
tett perpetuum mobile természetéből mind
ez ideig maradt valami, s okozta, hogy a
nulla dies sine linea, változhatlan elvemmé
lön, melytől viszontagságos életem szép és
fekete napjaiban soha el nem álltam.

Egyébiránt a nevelési évekre még szük-
ségkép vissza kell térnem, egyrészt, hogy

igazságos legyek tanítóim iránt, másrészt, hogy a jelenkor ifjúsága lássa, mit kívántak a régi szülők gyermekeiktől, s mit neveztek nevelésnek. — De jelenben még buksikép szerepelek. A nagy korszak később jött a kis emberekkel és a nagyokkal.

Igy elmondván körülbelül mindazt, mi az olvasót ha nem érdekelte is, talán helyenkint mulattatta, más kamráját nyitom meg ódon visszaemlékezéseimnek, s abból nem egy feledett dolgot jegyzek itt fel, melyek, ha egyébre nem használnak, talán anyagul szolgálандnak valami szerencsétlen pályatársamnak, a jövő században, ha könyvem addig él, s az emberek még regényeket olvasnak.

Gyermekkoromban Kolozsvár igen sokban különbözött a mostanítól; nem volt biz az többé az egykor híres kincses Kolozsvár, a régi pengő tallérokat és aranyokat, piruló — ugynevezett ezüst petákok — s igen selejtes vörös réz váltották föl, nem is említvén azon hosszú, keskeny fekete bankókat, melyekre csak rágondolni is rögtön náthát okoz; habár az igazat megvallva a

későbbi bankók is szép lassacskán több méltósággal oda jutottak, hova amazok, azzal a különbséggel, hogy akkor az ember hébenkorban egyebet is látott, most pedig az egész világ papirosba van betakarva, mint a sáfrány.

Hanem egy áll : ha nem volt Kolozsvár kincses, a legvidámabb városok egyikének mondható, főleg télben, midőn ama serege a kedélyes pompás öreg uraknak és matronáknak, s az a sok gyönyörű fiatal hölgy ott egymásnak légyottot adtak.

Nem tudom, tévedek-e, de nekem úgy rémlik, hogy ama régi napokban, melyek mint délibáb fejlenek le most emlékezetemben, az emberek inkább szerették volna egymást, s hogy általában kedélyesebbek voltak, mint jelenben; habár ennek még akkor magyar neve nem is volt.

Jelenben annyit hallunk és olvasunk a kedélyről s kedélyességről, hogy szinte zúg bele fülünk, s ha aztán kissé taglalgatni vakmerősködünk, mit jelenkorunk soha nem tévedő csalhatlanai ez alatt értenek, az ember hanyatt esik tőle.

A vidám élet, a kedélyes társalgás egész hazánkban; de, most csak Kolozsvárról akarok szólni, sokkal kevesebbe került, mint jelenben, nem járt annyi harsonával, annyi hányi-vetéssel, s a mi szerfölött kedvessé és szabaddá tette : nem járt annyi kimondhatlanul nevetséges parancsszóval.

Megvolt az emberekben azon önindomulás, mely nem csak nemes szabadságérzetről s öntudatról tanuskodik, hanem a mi nek a nemzet jellemére is roppant befolyása van.

Az ember a szabadság e légében maga választotta társaságát, élveit, tevékenységi körét; ment oda, hova szive, rokonszenve vonta, tette, mit józan esze indokolni tudott, evett, öltözött úgy, a mint kedve tartotta; a férfiú férfiasb, a nő nőiesb volt, az emberek talán nem oly könnyen barátkoztak, a barátságnak mélyebb, bensőbb értelme volt, nem vesztegették ezt hathatonként; de kik ama régi napokra visszaemlékeznek, tudhatják, hogy akkor a Damonok és Pithiasok, a Castor és Polluxok nem tartoztak csak a hitregék országához.

Igaz, hogy sok szomorúságos hátramaradás is jelentkezett itt-ott. Akkor például a legtöbb nemes embernek csak egy neve volt, a miveltség el nem érte azon fiont, mely b. Wesselényi Miklóst vastagnak, egy derék grófot kutyanak s egy mást puszinak, végre egy igen tekintélyes urat épenségesen czanának keresztelt át; de ezt még el lehetett türni, hanem a társadalmi életben hiányzott azon kedves portéka, melyet most mókának neveznek, gondolom a francia se moqué szóból, s mely abból állt : hogy őszinteség és semmiskedés czége alatt a fiatal uracsok a hölgyeknek a lehető legilletlenebb, gyöngédtelenebb és hébenkorban legdurvább dolgokat mondják és azután mindkét részről mosolyogjanak.

Még azon időben, melyet most előidézek, Erdélyben többen tartottak udvari bolondot, miként ott nevezték. Ezek közt gr. Haller Antalnak, ki Szász-Fenesen, közel Kolozsvárhoz lakott, volt egy Tronf nevű, ki valóságos veres, fekete, sárga kockás harlequin-öltözetben járt, s csörgösipkát viselt. Gróf Haller őt nagyon kiképezte,

annyira, hogy hirlapokat olvasott, s a többi közt nagy tisztelője volt Napoleonnak, előszámlálván névszerint annak testvéreit, s nagyot kurjantván : cse máj vonyik! A gróf őt mindenütt magával vitte, ha kocsizott, a bakon állt inas képében.

De volt több is; egyiknek, gondolom Horváth Dániel egy fekete bőr-övet csináltatott, melyre fehérén ez volt himezve : elől bolond, hátul bolond. Egyszer aztán e bohóc két vele inderkedő ur közé állván, olvasta elől bolond, hátul bolond.

Egy más ily szerencsétlen — órákig elandalgott a Szamos szélén, s abba apró fácskákat vetvén, szólt : legyen hal belőle.

A többi közt egy Buczi nevű cigány bolond főtréfája az volt, hogy maga magával összeveszett, s maga magát dobta ki a szobából.

Mindezek akkortáiban eljárta az urakhoz, s ezek mulattatták magukat általuk.

Volt azután Kolozsvárt majd mindig azon időben egy-egy uri bolond, kinek igen helyén állt az esze, de számítás vagy hajlamból a bolondját járta. E faj, mely közé-

pen áll, a harapófogó s a csörgősapka közt, még most sem fogyott ki végképen. Ohajtom, hogy az, a kit én is ismerek, de megnevezni nem fogok, az utolsó descendens legyen.

A törpék, vagy miként Erdélyben nevezik, a puják is léteztek még akkor itt-ott, többnyire cselédminőségben, evén, iván, s dolgozván semmit. A legkisebb ily törpe b. Bornemisza Leopold házánál volt s Kozmának hívták; igen arányos legényke volt és nagyon szerelmes természetű, csak hogy rövidke szárain térdei nem valának.

Egy ily törpe nő volt a Horváth Dániel udvarában, ki a törpeséget hivatalnak tekintette, s mikor egyszer mondták neki : be jó dolga van, siránkozó hangon felkiáltott : állnál csak te be pujának!

De elég ennyi a bohócok és törpékről.

III.

Hogyan van, hogy a gunynevek s ama kedves móka daczára az ember a mostani erdélyieket szintoly könnyen és hamar megszokja és megszereti, mint a régieket egykor?

Ennek oka az, hogy az erdélyi ember többnyire sima, hogy ott nagy száma van a valódi gentlemanoknak, az emberek miveltebbek és jobban növeltek sok másnál, s aztán a gunynevekben nincsen guny, s a mókában nincsen malitia, az egész tréfa s enyelgés. Igen sületlen olykor, nem lehet tagadni, mert egy 20—30 személyből álló, egymást per kutya és puszi tractáló és mókázó embert együtt látni, nem semmi dolog!

Azután nem kell feledni, hogy ritka helyen van annyi feltünően szép és kedves hölgy, mint Erdélyben, s hogy a miveltebb

osztály hölgyei igen jó és gondos nevelést kapnak, a mi a tudást illeti. Igen kevés van ott, ki legalább három nyelvet ne tudna s e mellett művészi kiképeztetéssel ne bírna. Egyébiránt a szép erdélyi leányok, főleg a forradalom óta, nagyon is kelendők az őket egykor lenéző gazdag magyarországi körökben.

Ha e tárgynál kissé időzöm, oka az, hogy igazságos akarok lenni.

Hogy Erdélyt s az erdélyieket, különösen Kolozsvárt s a kolozsváriakat, nem csak megszokni, hanem meg is lehet szeretni, arra nem kell nagyobb bizonyítvány, mint az a sok idegen, nem egyszer mivelt és előkelő ur, ki ott igen hamar és igen könnyen meghonosodott s régibb mint újabb korban családot alapított.

Ha nem félnék attól, hogy mások szerénységét sebzem, többeket nevezhetnék meg, de hiszen ezeket Erdély jól ismeri.

Én részemről ismerek igen sok, Kolozsvárnál elláthatlanabbúl szebb és mulatságosabb helyet, de egyetlen egyet sem, mely rokonszenvesebb legyen, s hol az ember oly

kedélyesen megszokhat, s ezen senki sem fog csudálkozni. Ne feledje senki, hogy én, miként jó előre mondtam, nem itélek, csak magán nézeteimet jegyzem föl. Higye kinek tetszik, hogy tévedek.

Én ezért nem fogok megáprehendálni. Engemet annyian de annyian ítélték meg otthon s a külföldön, hogy alig tudom számát. Voltak ezek közt valódi Eodiposzok, kik általam soha fel nem fedezett dolgokat találtak bennem, beforgatták és kiforgatták jellememet, írói munkásságomat, politikai életemet, s a sok biograph közt a külföldiek jártak legközelebb az igazsághoz, s a hazaiak legtávolabb. — E kedves biographokra is rájő később a sor, mert nem árt kissé szemeik közé világítani : nem magamért, mert végre is rólam elég kedvezőleg csimpolyáztak; hanem hogy kitűnjék, általában mit kellessék nálunk az életrajzokról tartani. Annyi bizonyos, hogy habár nevem több mint száz kötet alatt ott van, még saját hazámban is elég ember van, ki nevemet sem tudja leírni, s azon oly változásokat tesz, minőkért Belgiumban 18 havi fogság szolgálta-

tik : nevezvén engemet Jósika helyett Jozsikának.

* * *

De elég erről itt ennyi, térjünk most vissza arra, a mit fenebb erősítettem, s kezeinket sziveinkre tevén, valljuk be : hogy most az ember semmiben, de épen semmiben sem szabad. Minden lépten, nyomon ott a parancsszó, a kétségbe ejtő, piritó, olykor lealázó vezénylet, mely már addig ment, hogy az embernek ugy szólván a falatot kivezénylik s kiharancsolják a szájából.

Az irónak ki van adva az oláhos porunka, nem a dombtetőről, hanem valami hirlap ragados hasábjain : te ezt fogod irni! — ha egyebet irsz, lerántunk. — Igen de, feleli a szegény bakba kötött iró : ha nekem bizonyos dolgokban sokkal több tapasztalásom van, mint kegyelmednek én édes nagy jó uram? ha embert s világot jobban ismerék, mint kegyed, ha voltam ott, hol kegyed soha sem volt, s alkalmasint nem is lesz, ha jöttem oly helyzetekbe, minöket kegyed legfelelőbb ha olvasott vagy képzelt magának, ha oly viszonyokban éltem, annyi minden fo-

kozatú embert ismertem, ha saját életem oly tárháza a jó és szomorú visszaemlékezéseknek, csalódásoknak s kiábrándulásoknak, minő a magácskáé, kedves barátocskám, sohasem volt: miért akar engemet bakba kötni? hogy én akarva nem akarva mindig csak egy nótát csimpolyázzak.

Ha az író így szól: az ezer parancsnokok egyike erre igen röviden felel: Igen, — jól van, — de hát lássa, az mégis egészen más, sokkal találóbb, mikor kegyelmed olyan időkről szól, melyeket csak könyvekből ismer, mint mikor olyan dolgokról mer írni, melyeket maga élt át és tapasztalt; látja amice, ez aztán való volna! nekünk pedig komédia kell!

Tanulja meg édes komán, hogy a társadalomról például csak az írhat, — a ki rövidebb ideig s talán csak egy bizonyos körben élt, s a jelenkor nem azoké, kik lépést tartva a korrallal s azt megértve abba beleokultak; hanem azoké, kik abba csak most csücsültek bele.

Ez egy példa: de ez még a szenvedhetőbb vezényszók egyike s lélektanilag lehet

indokolni. Most kinek-kinek kezébe nyomják az előrajzot, vagy programot: ott a parancs, mit huzzon, vagy vegyen magára, kivel beszéljen, hol mulasson, mire mondja igen, mire nem.

Lépjen félre, kaszát vetnek eléje; mondja mi neki tetszik, de nem tetszik a káplárnak, szájkosarat kap; nyuljon ahhoz mi neki kell, s nem ahhoz mire a káplár a mogyorófpálczával mutat, kész a körmös.

Ez mindenben, de mindenben kivétel nélkül így van! — Hova fog ez vezetni? mi lesz e parancsszó utáni, marionettekhez s nem szabad, önálló lényekhez illő hajlongásokból jobbra balra, miként a síp hangzik, miként a fütty visit? könnyü kitalálni: a nemzet jellege szenved, ellenségeink száma szaporodik, s az önválasztás érdeme el van veszve.

Végre oda jutunk-e, hol Franciaország volt a régence korában, hol a szolgálai engedelmesség a parancsolók és szóvezetők rikkantásaival az egész nemzet jellemét aláásta. Hogy mi valaha e végletig érzünk, nem hiszem. Hej! kemény, zord időkben tanultam én meg ismerni nemzetem jellemét:

azért bizom abban, azért harczolok azok ellen, kik eczetet csöpögtetnek a jó borba.

Miként én látom a dolgot, a régi emberek, olyanok, mint Erdélyben Bánffy György, gr. Kemény Farkas, Bethlen Gergely, b. Naláczi József, atyám Jósika Miklós, és számtalan mások, nem parancsolgattak tizedrész annyit, mint a mostaniak s hanem egyet erősíthettek : nem is hagytak ám magoknak annyit parancsolgattatni, mint a mostani ivadék és minő árva kópéktól olykor!

A mit a törvény, a bevett illem, a gyöngédség s mások iránti kimély nem tiltott; azt bizony megmondták, s ha a mostani káplár urak egyike parancsolgatni akart volna, szépen kitették a szürét s a mellett le is hahotázták volna. Akkor jobban tudták az emberek mint most, hogy abban, a mit parancsra, nógatásra, unszolásra teszünk, semmi érdem nincsen : de van abban, mit parancs nélkül saját akaratumkból cselekszünk.

Azon időben, melyről itt szó van, Kolozsvár külsőleg is sokat különbözött a mostanitól, akkor Erdély fővárosa rá nézve nem

volt egyéb egy kis tartományi (provinciális) városkánál.

Megvoltak a setét körfalak, a nagyobb utcák végein a kapuk s azok feletti ódon tornyok. Kolozsvárnak bármelyik utcáján menjünk most végig, jó számú házakat találunk, melyek akkor nem léteztek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

IV.

Mivel ez úgy is kevés embert érdekel, csak néhány akkor nem létező házat említek.

A főtéren nem létezett a mostani Rhédey, Jósika, Teleki-ház. A közép-utczában a két Kendeffy-ház, a Bara orvosé gondolom, már megvolt, mert, ha nem csalódom, 1801-ben épült. A monostor-utczában a redout-terem, Jósika később Bethlen, s a Mikes-ház, a Torda utczában, szén-utczában s más helyeken egész sereg épület, mely most a városnak polgáriasodottabb tekintetet ad. Többek közt a Bethlen Domonkos és Wesselényi-ház, a színház, laktanya és sok csinos major és kert a külső magyar-utczában s külső monostor-utczában; az egészen új épületeket s a protestans egyházat nem is említve.

Az utcák s terek majdnem kövezetlenek valának, itt-ott lépcsőnkint elhelyezett kövekkel, melyeken magát az éjivándor egyensúlyozta : a világitásnak hire sem lévén.

A gyermeki visszaemlékezésekbe edzett képek egyike az öreg Békési, miként lóbitázik egy lámpással kezében ezeken a nyakmentő köveken. Szerfelett kövér öreg ur volt, ki mindig páhogott.

Kolozsvár tehát azon időben, melyről itt szólok, kisebb, setétebb, kezdetlegesebb volt mint most, s hasztalan! az ember ott mégis jól találta magát.

E varázserő a kolozsvári nép eleveenségében s kedélyességében létezett, s ha viszagondolok ama sok gátoros fedelű házra, melynek kupakja ódon fejkötőhöz hasonlított, s a vidám napokra, melyeket ott az emberek átéltek, nem merem mondani, hogy a most már csinosulásnak indult kis város boldogabb, mint a régi.

A tanuló ifjuság is sok eleveiséget hozott az ottani életbe. A katolikus, reformált s unitárius tanodák ifjusága, bizonyos jelleget viselt, mely lassacskán valami conventiona-

lis egyenlőségnek adott helyet, mely nem igen pótolta ki amazt.

A katolikus convictus és semináriumban két külön alapítvány következtében, többen a szegényebb rendű ifjak közöl, egyenruhát viseltek : az egyik alapítványé setét kéket, erdélyiesen szederjést, a másik világos zöldet; hogy ezen öltözetek magyarszabásúak voltak, nem is kell említeni. A reformatus collegiumban a tulajdonképi deákok fekete tógában jártak, melyek hosszú attilákhoz hasonlítottak, az unitáriusok pedig szederjes mentékben fekete báránybőr prémel s háromszegű kalapokkal igen sokban hasonlítottak a szász polgárokhoz, kik ös-idők óta nemzeti viseletünket fogadták el, s bölcs fejeiket is a magyar kucsma helyett csak később koronázták meg a papos tripartitummal. Mind a három felekezetű deákságnak volt egy kis mellékneve is : hihető hogy a most átalánossá vált gúnynevek a collegiumokból szivárogtak át a társadalmi életbe. A katolikusokat bocsánat! kopóknak, a protestánsokat sóczéknak, alkalmasint a latin socius socie szóból, mert ak-

kor még a protestansok a latin *S* betűt magyarosan mondák ki; végre az unitáriusokat berbécseknek.

Mulatság a vendégszerető magán háza-
kon kívül igen kevés volt; nyilvános táncz-
vigalmak csak ritkán. A Rhédei-házban volt
a színház, melyben Kocsi, Kocsiné, Székely,
Székelyné, Janesó, később aztán mások és
jobbak de többnyire vándor-madarak mi-
nőségében működtek, adván vígjátékokat,
herosi és másféle drámákat: mint Mak-
falvi Sarolta, bohózatokat is, például Piko
herczeget és Jutka Perzsit s opera-pót-
lékul a Csörgő sapkát.

Csak az Isten s ők tudják, a szegény szí-
nészek, miként valának képesek a magyar
színészet e csecsemőkorában tengeni. ✨

Wesselényi Miklós az öreg s Horváth
Dániel voltak a legélénkebb pártolók és jég-
törők.

Ellenben magán házaknál, főleg farsang
idején, ki nem fogyott a mulatság.

Valami elevenebbet s kedvesebbet az
akkori tánczvigalmaknál alig lehet gondolni.

A legszebb házat a kormányzó csinálta

miként mondani szokás, kinek erre a szép és tágas Bánfy-palotában legtöbb helye is volt.

Bánfy György, nem feledve az arányokat, fejedelmi módon élt. Cselédjei bérruhájának minden varrásán paszamánt, huszárai ragyogtak az aranytól, mindig hat lovon járt, s most is látom a szép öreg urat kényelmes hintójában ülve titkárával, ki neki kocsizás közben felolvasott.

Szobái ó divat szerint vörös selyem-damaszttal, erdélyiesen kamukával voltak kárpitozva, melyeket fehér és aranyléczek kerítettek.

Butorzata, csillárai, velencei tükrei, nagy mérvü családi képei s ezek közt a szerencsétlen, pompás Bánfy Dienesé, öszhangzásban valának a diszes falkárpitokkal.

Engemet atyám gyakran elvitt e társaságokba, melyeknek eleven képe él visszaemlékezéseimben. Ennek köszönhetem azt is, hogy ügyetlenebb fiatalságunk egy némelyikének féltékenységét az ugynevezett parquett-lázt, melyet a felsőbb körök büszkségével s az ég tudja mi minden álmodott dolgokkal szoktak indokolni, — azaz a nagy-

világtól, miveltebb köröktől s ildényektöli rettegést, nem örököltem; mert valamint a legfelsőbbekben, úgy minden más becsületes társaságban igen jól tudtam mulatni. E részben merem állítani, hogy Pesten, például, igen kevés ember volt, ki annyi fokozatú társaságba járt volna mint én, ki a parquettláz alapjának mindig a hiuságot és ügyetlenséget tartottam.

Azon erdélyi öreg urak számára, kik az én irigylendő zöld öreg koromat elérték, néhány alakot ecsetelek le, melyek itt, mellettem állnak, mintha élnének.

Maga a kormányzó középtermetű férfiú volt, s még ez időben látszott rajta, hogy fiatal korában igen szép ember lehetett. Öltözete többnyire elől németesen kikerekített hosszú mente volt, gazdag arany, vagy színes himzésekkal, a legtöbbször setét színű bársony, mert ez időben már a jó régi magyar mente pactizált a német frakkal, de csak az öreg uraknál. Utolsó példányát egy ily ildomos mentének 1834-ben láttam egy szász követen Régius uron. Pompás gyerek volt benne! annyit mondhatok.

Bánfy György porozott fővel járt, s a czopf és vuklik (boucles) sem hiányoztak. Ünnepies alkalmakkor oldalán egy igen kis kardocska egyensúlyozta magát, melylyel aligha mást, mint mézes kalácsból készült törököt vághatott volna le ő excellentiája.

Társalgása igen kellemes és nyájas volt, olykor talpra esett ötletekkel fűszerezve.

Neje gr. Palm Jozéfa, inkább kis, mint középtermetű nő, soha, még legfiatalabb korában sem lehetett szép : tökéletes orosz képe volt, egy kis orrocskával, de eleven parancsoló szemekkel.

Egészben véve a legtekintélyesebb hölgyek egyike, kit csak gondolni lehet, tökéletes urhölgy, a magas porozott hajéktól kezdve az igen szép kis keskeny lábakig.

Magyarul keveset és feltünő német kiejtéssel beszélt, németül televér bécsiesen, de francziául igen jól és szépen.

Mikor pompás magyar öltözetében megjelent termeiben, körözve a legszebb családtól egész Erdélyben s vendégei mindegyikének valami időszeréntit, olykor kellemest tudott mondani, az ember feledte

vonásait s megszerette. Talán jelen korunkban többeket meg fog lepni, ha mondom, hogy a fiatal leányok és nők mindig kezdet csókoltak gr. Bánfynénak, pedig ez így volt, míg Maximilian főherczeg látogatván meg egyszer Kolozsvárt, a grófnő restelni kezdte a dolgot s lemondott róla.

Szépnek mondtam családját és méltán: fiai József, György, Ferencz gyönyörű fiatal emberek voltak. Dienes kevesebbé szép, de igen jól termett, s aki öltözetének csinosága s olykor különzsége miatt később még a bécsi udvarnál is feltűnt.

Leányai közül az idősb, később Thurn és Taxis grófné, többet hasonlított anyjához mint atyjához, de fiatal korában az ismeretes *beauté du diable* okozta, hogy kedves vidám jelenet volt. A fiatalabb Jozéfa, valódi angyalnak mondható mind képességre, mind kedélyre, mind észére.

Erdély kevés ily kedves teremtéssel birt. Ifjan halt meg, visszatért jókor az angyalok közé, ékesen és tisztán, miként jött; a a volt pedig, gróf Eszterházi Lajos arája.

A családot igen-igen sok csapás érte, a

minő fényes helyzetet foglalt el egykor Erdélyben, úgy enyészett el lassanként öröm, vagyon, dicsőség és élet.

Valami végezetes volt e kitünő család sorsán. Ismeretes dolog: gróf Bánfy György protestáns volt s Maria Theresia korában tért át katolikus vallásra.

Krónikusaink állítása szerint Barcsay Ákos a fejedelem mindazokat kitagadta örökségéből, kik a reformatus vallást elhagyják. Barcsay Ágnes pedig gr. Bánfy Diénesné az ily családokat megátkozta. Én saját érzésem szerint minden átkot, legyen föltételes vagy nem, alávalóságának tartok s annak semmi erőt nem tulajdonítok. — De vannak, kik a Bánfy György sorsában a Nemesis kezét látják. Mikor az öregek meghaltak, már — az erdélyi arányt véve, — a hercegi vagyon olvadozni kezdett. Az urfiak később urak — aránytalanul sokat költöttek; igaz, hogy urak voltak mind végig.

József legtovább élt, aligha a 80 évet meg nem haladta; de nőtlen maradott egész életében, ki őt a szép Bonczhidán meglátogatta, annak eszébe juthattak a régi magyar

urak mind udvariságra, mind vendégszeretetre. Élete utolsó évében életbért húzott, b. később gr. Bánfy Miklóstól Bonczhida mostani birtokosától.

György, a legdelibb s legszebb mind-egyik közül, 28 éves korában tábornok volt. 26 éves korában mint a hősies Hessen-Homburg-huszárok ezredese, Aspernnél nagyon kitüntette magát.

Ugy látszik, érdemeit nem eléggé tudták az illetők méltányolni, ez elkeserítette, odahagyta a katonaságot s öreg napjait Kolozsvárt töltötte, míg csapás csapást érvén s vagyona majdnem végkép kiapadván, egy gonosz óra lepte meg a 70 éves öreget s a vízbe ölte magát.

Ferencz igen fiatal korában örnagy volt a dzsidásoknál s Olaszthonban Arcolénál elesett a Bonaparte tábornok hősiessége által hiressé vált arcolei hid közelében, az egyedüli s egyetlen az egész ezredből.

Később, mikor katona életemre jövend a sor, egy vérjegeresztő találkozásomról e kitünő, általánosan szeretett fiatal törzstiszttel fogok szólni.

Bánfy Ferencznek neje a legcsinosabb fiatal hölgyek egyike, gr. Henckel porosz születésű volt, s gondolom, most is él házájában.

Dienes agg kort ért, s Bécsben békesen halt meg, bájos neje, most már koros hölgy, gr. Schirnding kisasszony volt, orosz születésű.

Gróf Thurnné, öreg napjaira a nádorné őfönsége udvarmesternéje, szerencsétlen házasságban élt. Igen mivel nő volt, s csendesen aludt el az Urban. Sokszor meglátogattam Budán öreg napjaiban, s társalgását mindvégig élvezetesnek találtam. Igaz, hogy a szép aranjúezi napok elmúltak, de társalgásában vissza tudta azokat idézni. Sok kedély volt e nőben, kár hogy jobb kezekbe nem jutott első ifjusága.

De folytassuk az emlékezetemben maradt képeket, előrebocsájtva, hogy én ezeknek rajzában nem fogok, sem rangi sem krónologiai rendet tartani.

Sétálgatok a szépen világított termekben, s miként valakivel találkozom, levázolom őt.

Ime itt sétálgat mindjárt egy erdélyi

eredetiség, bonyhai gr. Bethlen Farkas, kit Erdélyben párizsi Bethlen Farkasnak neveztek.

Soha sem láttam magyar embert, talán az öreg b. Domokost kivéve, ki ugy hasonlított volna francziához mint gr. Bethlen Farkas, ki igen tisztos kinézésű öreg ur volt. Annyira szeretett francziául társalogni, hogy mindenkit francziául szólított meg, miből aztán olykor igen mulatságos *qui pro quok* származtak.

Egykor mint fiatal hadfi, Bonyhán voltam, ezredemnek, a savoy dragonyosoknak egyik kapitányával, igen jó kedvű urral, Petz nevűvel.

Gr. Bethlen Farkas ebéd után a jó századost egy ablakmélyedésbe belebezvén, elkezdte neki beszélni, hogy mikor ő Párizsban volt, a király, XVI-ik Lajos, azt kérdezte tőle, ha azon gr. Bethlen-e, kinek Erdélyben híres ménese van? s hogy aztán erre azt felelte, hogy több Bethlennek van ménese, s ezek egyike ő is.

Mindezt a gróf, Petz századosnak francziául beszélte el, ki nem tudott francziául, s azért, nehogy a gróf mulatságát zavarja,

csak olykor kiáltott fel: comment? s egyszer, még pedig igen roszkor: c'est impossible! — Erre aztán a gróf tűzbe jött, megtámadván a századost, hogy öt hazug embernek tartja, míg végre Petz hahotára fakadt, s megvallotta, hogy az egész társalgásból egy kukkot sem értett.

Gr. Bethlen Farkasné, a legszebb nők egyike volt Erdélyben, s ez még késő öregségében is látszott.

Szép, nagyon szép két leányáról, gr. Traunnéről és b. Kemény Ferencznéről, ez uttal nem irok, azt hiszem, akkor, a mikor Bonyhán voltam, még nem születtek.

De menjünk tovább. Itt jö a kormányzó-nak, kit akkor mindenki gubernátornak nevezett, pohos rövidlátásu czukrásza, Jeán ur ünnepélyes fekete frakkban, fehér nyakendővel, porozott fővel s egy vékony czopfocskával, mely nagyon hasonlított az egérfarkhoz, kezében kerek ezüst tálczával, mely tele volt apró pohárkákkal. — Épen most tölt egy pohárkába rosólist, orrával majdnem a poharat érve, b. Naláczy Józsefnek.

E b. Naláczy Erdélyben hires, eszes em-

ber volt, nagy olvasottsággal bírt, s a tekintélyek egyikének tartatott. Elég magas, igen barna ur, állítólag szabad kömives, miként azt fönebb említettem. — Szerfelett kedves öreg ur volt, s természetesen, mint a többi, ő is magyarosan öltözve, porozott fövel.

Nem messze tőle pár éltes matronával társalgott gr. Bethlen Gergely, e jellege a grand seigneurnek, szép, méltóságos öreg ur, s atyámnak jó barátja.

Hanem most jö egy nevezetesség, jeléül annak, hogy a Bánfy-háznál a tudós és jeles férfiak mindig szivesen látott vendégek valának; ez nem más, mint dr. Fortini, jogtanár a kolozsvári lyceumnál.

Ennél egy-egy eredetibb ember még nem fordult Erdélyben. Igen jó és híres tanító volt, s oly tekintély, kitől kétséges törvényesetekben tanácsot és véleményt is kértek az illetők.

Egyébiránt tökéletes XVIII-dik századi jelenet. Mindig németes, ó divatu frakkban járt, rémséges hosszú mellénnyel, térdig érő bugyogóban, s fehér harisnyákkal.

Ősz haját soha nem porozta, az, a meny-nyiben telt, hátra volt fésülve, s igen hosszú, majdnem földig érő, nagyon vékony czopfban végződött.

Többnyire setétszínű öltözetéhez keskeny fehér bőrtoku gyiklesőt viselt, s fején nagy mérvű háromszegű kalapot, melylyel most legyezte magát. Mulatságai közé tartozott, hosszú nád-pálczája végére egy zsemlet szurni, azzal az utca ebeket megkinálni, s aztán jót koppantani az orrukra, az utca-gyerköczék nagy mulatságára.

Keveset beszélt, nézett jobbra, balra, s aztán ha valakit megszólított, ezt mindenki megkülönböztetésnek vette.

Ezuttal atyámmal találkozáskor, azonnal latin társalgást kezdett vele.

Atyám ez időben legszebb férfiukorában volt s igen deli jelenet bármely társaságban. Ismeretes volt egyébiránt egész Erdélyben vendégszeretete- s választékos öltözetei- s háztartásáról, és arról, hogy igen jól ombre-ezik, és igen szerencsétlenül fározik.

Vidám ember levén, igen szerencsés öt-

letekkel és szép miveltiséggel, miként már mondtam, nagyon szerették, még Fortini is, ki igen gyéren osztogatta kegyeit.

Az akkori élet képének kiegészítésére feljegyzem itt atyám egyik öltözetét, mely elevenen megmaradt emlékezetemben, s melynek leírása annál rövidebb, mivel finom fekete vigonyból volt az egész; mente, dolmány, nadrág, szép ódon aranyozott vert ezüstövvel, széles, négy soros dióbél arany mente-lánczczal, roppant aquamarinnal közepén, s egy török karddal, melyet később én örököltem.

Lássunk már most két ellentétet gr. Kemény Farkast és b. Kemény Farkast. — Gr. Kemény Farkas igen gazdag erdélyi mágnás, férfias tekintetű öreg ur volt. Eszes ember, de ki keveset beszélt, egyébiránt barna, éles, kijelölt vonásokkal. Báró Kemény Farkas ellenben, a legnőiesebb tekintetű koros férfiú volt, kit valaha láttam, s emlékeztetett nagyban XIV. Lajos francia királynak igen öregkori simára borotvált vénasszonyi képére. Megjegyzem itt közben, hogy b. Kemény Farkas később, a grófi ág kihalván, grófi

ezimet nyert, s hogy fia gr. Kemény József, atyjának sokban ellentéte, Erdély legkitünőbb s legmiveltebb férfiai egyike volt, kiről el lehet mondani, hogy a tudományoknak élt csak.

Egyébiránt 1834-ben mint az ellenzék kiváló tagja s jeles, tüzes szónok is kitüntette magát.

De térjünk vissza atyjához, kin az öltözet csak amugy csüggött, s kinek nyakkendője szándékosan, csak igen igen könnyen és tágon volt nyaka körül vetve; öltözete egyébiránt magyar szabásu volt, világos vadgalamszinü, ódon gombokkal, s haja kissé zilált, rövid czopföcskával. E mellett b. Kemény Farkas fehér- és rózsaszinre festette magát, söt kékre is, tudniillik ereit arczán s kezein. Kimondhatlan nevetséges jelenet volt, pedig, kik közéről ismerték, eszes és olvasott embernek mondták.

Később egyszer Aranyos-Lónán, akkor öcsém b. Jósika Imre birtokán mulatván, b. Kemény Farkas mint szomszéd, mert Gerenden lakott, meglátogatott. Hintójába hat apró tüzes erdélyi ló volt fogva, mind-

egyik tollbokrétával (fiocchi) fején. Az öreg báró, mint fejedelmi vérből származott ur, azt hitte, hogy e fejedelmi lóékességre teljes joga van. Már ekkor öltözete is megváltozott, széles karamú tollaskalapot viselt és spanyol köpenykét vállán.

Jeles magyar gazdasszony volt; különösen valami orvosságos rozsólist készített ő maga, hideg uton, miként állítá; izleltem, s annyit mondhatok, hogy igazán orvosságos volt, és sokban hasonlított az öreg dr. Bara kámforos mixtúrájához. Ezen kívül tarka füstölőt is tudott csinálni.

Ha élne, ajánlanám a magyar gazdasszonyok lapjába, pompás vezérczikkeket írhatna az orvosságos rozsólisról, aztán bajuszt sem viselt, egy kis fejkötő pedig meg nem ölte volna ő méltóságát.

A hölgyek ki nem állhatták. Gr. Petkyné, az utolsóelőtti gr. Petkynek első, nem jelenben élő, neje; igen eszes, nagyon mivelte, de kissé gunyorra hajlandó urhölgy, b. Kemény Farkast minornak nevezte, mit értett ez által, nem tudom, de gyakran hallottam, mert p. Gul, ki közben szólván, pár évig

atyám nevelője is volt, a grófnő egyetlen fiát Jánost, vulgó Mukit, az utolsó gr. Petkyt is növelte, s gyakran elvitt engemet az öreg grófnéhez, ki iránt valódi kegyelettel viseltetett. Mennyiben találta el a grófnő a dolgot a minorral? nem vitatom, hanem annyi igaz, hogy ily taplós, hizni indult, pápszemes vén és fiatal minor, még itt-ott, habár kivételesen, tényfereg ez árva világban.

Az ifju gróf is gyakran meglátogatta régi nevelőjét, s ilyenkor mindig vitatkoztak, többnyire a prosodiáról s a hangsulyról.

Ez időben Kolozsvártt egy sületlen énekes bohózatot adtak elég gyakran, a Csörgösipkát, s Petky ebből idézett egy-egy verset és dalt. A többi közt ezt is: „Mi báthori vidéki szegény parasztok“, „Jövünk ti hozzátok ha befogadtok.“ sat.

P. Gul azt állította, hogy e dalban a hangsuly borzasztó, s hogy a parasztok és befogadtok nem járja együtt.

Ezen aztán egy óráig is elvitatkoztak. Én mint olyan gyarló gyermek, azt az észrevételt tettem erre, hogy e polemiában a diadal, p. Gulnak egy Hánzi nevű kis ka-

nári madarát illeti; mivel az énekre ez is meggajdulván, az utolsó szó mindig az övé volt. Igaz, hogy semmit sem mondott; de hiszen, minden gondolkozó ember tudja, hogy ez mit sem tesz csak egészség legyen. E még fiatal gr. Petkynek rövid élete is regény volt, még pedig szerencsétlen, mely a Mühlbach Luiza cs. k. regényeire emlékeztet. No de nem akarok a st. Simon és Casanova hibájába esni, s nem pletykálok.

Volt a Bánfy-háznál ez időben egy francia emigrans abbé, ki Auxereuből származott, s Erdélyben rekedt meg.

Ez is egészen a XVIII-dik századra emlékeztetett, s valóságos abbé musqué volt, a classicus papi hajékkal, mely hátul kereken megfeküdte nyakát, s be volt botránýosan porozva; elől két fehér gyöles lebbentyüvel s ezüstcsatos cipőkkel.

A Bánfy-háznál szerették: igaz hogy meghaladta a 40 évet, s a francziák csak e korban kezdenek szeretetreméltók lenni, így mondják.

Számláljak még többet elő? Talán még néhányat; aztán új időszakot kezdünk.

A tekintélyesebb urak egyike ez időben gr. Nemes Ádám, nagyon kedves, szelid öreg ur volt, gyönyörűséges szép nejével, b. Bornemisza születésüvel.

A gróf ritka példája volt az önzéstelen becsületességnek; mert oly hivatalban, hol mások meggazdagodtak volna, ő inkább veszített mint nyert. Nehány évig Bécsben az ugynevezett Einlösungs- und Tilgungs-Deputatio-nak volt elnöke. Rémséges sok pénz forgott kezei között, de csakis forgott, nem ragadott oda semmi. Később 1834-ben az erdélyi emlékezetes országgyűlésnek elnöke volt, s általánosan szerették. A csintalan ifjuság elnevezte őt az öreg miszerintnek, mivel párszor a hogy helyett szokása ellen miszerintet mondott.

Azon időben, t. i. gyermekkoromban, kellemes kinézésű ur volt.

Idézzünk fel még ama régi időből egy egészen sajátos uri embert, különczöt, monománt, a mint tetszik, mindenesetre olyan férfit, ki majd mindenben eltért a szokástól. Ez b. Naláczi István volt, nagyon mivel, olvasott, igen elmés ember, de a kinek élete

szépecskén elpárolgott, anélkül, hogy annak maga, vagy más hasznát vette volna. Középtermetű, barna ur volt ez, karcsu, s egyelőre oly mozgékony mint a minő rest öreg napjaira. Szabályos, értelmes vonásai voltak, de többnyire az által csinált magából madárvázat, hogy, nem tudni mi okon, haját, szakálát kitepte. Kevés emberről kerengett annyi adoma, mint róla, melyekben, megvallom izléstelenségemet, sohasem tudtam valami nagy elmeélt találni. Hanem aztán magam is nevettem rajta.

A többi közt b. Naláczi Istvánnak igen sok vesződsége volt az örményekkel, alkalmasint fizetetlen árjegyzékek miatt. Egy alkalommal aztán executióra került a dolog, s b. Naláczi egy magánlevelet irt a kormányzéknek, guberniumnak, mintha valami jó pajtásának írta.

Volt akkor a kormányzéknel egy Theil nevű, nem tudom tanácsos vagy titkár, és egy félszemű ur is, talán ez is titkár.

Báró Naláczi tehát ilyen módon fejezte ki magát :

„Kedves gubernium! a gubernium egy

particulájától (Theil) vettem egy levelet, melynek következtében ezennel az örmény uraknak tartozásom fejében assignálom Grányza nevű cigány-vajdámot a purdékkal együtt, mert ennél kedvesebbet nem tehetek; minekutána akár nyughatatlanságukat vesszük, mely hasonlít a kényesőhöz, akár cifra nyelvüket, a cigány és örmény nemzet között a legnagyobb atyafiság van.“

Igy folyt a levél, melyet azzal fejezett be, hogy ama félszemű titkárt köszöntötte, mint magánlevélben szokás.

Egyszer valami ismerője a kolozsvári téren találkozott b. Naláczival, ki gyors léptekkel haladott két torzonborz oláh után, kik rémséges nagy vadsertést czipeltek előtte.

— Hova sietsz ugy barátom? — kérde az ismerős.

— Megyek — ugymond — X referenshez, peres dolgaimban; látod ott elől azt a zöldgalléros embert, ki egy özet visz a hátán?

— Igen!

— No lásd, én meg ezzel a disznóval megyek, majd meglássuk, melyik győz?

Olykor aztán verseket is irt a nak-nek nemből; például:

„Ejnye János. be hijános az idő,
Háborodik. zavarodik Küküllő.“

Csak arra emlékezem, hogy a következő strófában a rímet e két szó képezte: gombostő, vasfütő.

Egy verse, a Caenotaphium nyomtatva is megjelent, nagyon rococo volt biz az.

E jó ur végnapjait előbb szeszélyből, később kényszerüségből könyvekkel körülrakogatott ágyban töltötte, melyből fel sem kelt többé.

Nalácziról s az örményekről jut az öreg gróf Wass Miklós, gróf Wass Imre sógoromnak atyja eszembe; ez is ritkaság volt, de más nemben.

A jó cseresznyéről híres Császáriban lakott egy alházban; s habár gazdag ember volt, alacsony, tapaszos szobában.

Igen elevenen emlékezem az öreg urra, kit egyszer nevelőmmel Holsmayval meglátogattam.

Nagyon tanult s igen olvasott férfiú volt, különösen a latin classicus irodalomban; de csak annak hitt, a mit olvasott, minden egyéb legkevesbbé sem érdekelte, s az újabb írókat tudatlanoknak nevezte.

Egész életében magyarosan járt, s többnyire ugyanazon színekben; volt neki kevés övén alul érő barna, elől kikerekített bárányprémes mentéje, sötétkék mellénye s nadrága, mindez maga zsinórjára, s magas bagaria csizmája.

Igen jól lehetett az öreg urral mulatni, igaz, hogy a nevelőket, jószágigazgatókat, szolgabirákat mindig kendnek szólította s ha tehette, szépen kikapott rajtuk.

Neki is, mint Naláczinak, sok baja volt az örményekkel, kiket soha sem nevezett máskép, még írásban is, mint haruczoknak s gámbeczeknek; miért állítólag az akkori örmények igen nehezteltek; mit jelent e két szó, én bizony nem tudom, de tudom azt, hogy jelenben az örmények annyira haladtak a miveltségben, hogy őket teljes lehetlen a régiekhez hasonlítani.

Akkor ugy ejtették ki a magyar szót,

hogy rögtön rá lehetett az örményre ismerni, most szépen és tisztán beszélnek, s van, ki jobban s hibátlanabbul ír, mint sok született magyar; hazafiségben pedig hazánkban akármely fajjal mérközhetik.

Wass Miklós egyszer haragjában az egész szamosujvári tanácsot összeharuczozta és gámbeczezte; annyira, hogy a feldühödt örmények elégtételért a kormányshöz folyamodtak, mely ezt rögtön meg is adta nekik, parancsolván gróf Wass Miklósnak, hogy menjen személyesen Szamosujvárra, s kérjen bocsánatot a városbirótól s a tanácstól.

Az öreg ur engedelmeskedett, megjelent a kitüzött napon, s a bocsánatkérés közben annyiszor ismételte : mennyire bánja, hogy a derék tanácsot leharuczozta és gámbeczezte; hogy a biró haragra lobbant, s felkiáltott : no már elég! rosszabb az engedelemkérés mint a sértés volt.

Mindamellet, hogy az öreg gróf erszényeért — öt otthon vagy Kolozsvártt látva — az ember egy fekete bankót sem adott volna, uriasan ki tudott magáért tenni, mikor akarta.

Igen nagy tisztelője és bámulója lévén József császár lángeszének, egy szép ajándékkal akarta a császárt meglepni. Nem szólt senkinek, hanem igen jeles méneséből 12 tüzes ménlő-csikót választott ki, s azok kíséretében maga felment Bécsbe.

A császár elfogadta az ajándékot, s a grófnak emlékül egy pompás arany-burnót-szelenczét küldött Lasci minisztere által.

Igen nagy bajába került a herczegnek, míg a rendőrség segedelmével a gróft valami külvárosi háznak negyedik emeletében fölfedezte.

Lasci alig hitt szemeinek, mikor Wass Miklóst színről színre megpillantotta, ki épen e perczen kenegette hájjal bagaria-csizmáit.

Történt azonban, hogy a herczeget a kaland nagyon mulattatta, s szóba elegyedvén a, miként mondtam, igen eszes és tanult gróffal, két hosszú óráig mulatott nála, s míg Bécsben időzött, többször meglátogatta. Az aranyszelenczét magam láttam.

Most fejezzük be a czikket Erdélynek egyik nevezetességével, az átalánosan szeretett söt elkényeztetett Mártonfi, televér

székely, erdélyi püspökkel, a legtisztesebb egyházi urak egyikével, kit valaha láttam.

Szép, szabályos arczu férfiú volt, ki, mint akármely párisi fiatal abbé, porozott fővel járt.

Sokban különbözött a püspök uraktól, miként azokat máshol látjuk.

Nem csak pompás ebédeket adott, hanem tánczvigalmakat is, melyekben a legszeretetreméltóbb házigazda volt, anélkül, hogy valaha megtagadja azon méltóságot, mely veleszületettnek látszott.

Mikor aztán maga adott ünnepélyeket, vagy másoknál, különösen gr. Bánffy Györgynél megjelent, világos violaszin bársony-frakkban, hasonló mellényben, s térden alul érő bársony-bugyogóban járt, melyek vörös harisnyában s aranycsatos czipőkben végződtek, a püspöki kereszt aranylánczon s a brilliantokkal körözött nagy zaphir halászgűrű sohasem hiányzott.

Szerette az ombret, nevezvén azt, miként még most is néhányan, lumbrának, s többnyire a kormányzóné asztalánál játszott.

E derék egyházi urnak igen sok érdeme

volt mind vallási, mind irodalmi tekintetben, s annyi igaz, hogy Erdélynek alig volt kedvesebb egyházfeje.

Egy nagy izlési hibáját azonban nem lehet elhallgatni, s ez a régi, pompás gyulafehérvári egyháznak ugynevezett kiigazítása, mely által megható, ódonos tekintetnek nagyrészt elvesztette. A püspök a régi faragott köveket, alig hinné valaki, rózsaszinre festette be, s az egyház közepén levő híres Rákóczi-emléket szétbontatta, s annak drága, Olaszországból hozott márvány-oszlopaival a nagy egyháznak oldaloltárait ékesíttette fel, ha ily vandalismust ékesítésnek lehet nevezni.

Egyik főérdeme Mártonfinak a fehérvári nevezetes és sok ritkaságot, különösen kéziratot tartalmazó könyvtár, melyet senki sem gazdagított inkább, mint ő.

Nevezhetnék még igen sokat az akkori urakból, de ez nagyon egyhanguvá tenné emlékirataimat; ezért a nagyeszű, de szennyes kinézésű tehetős b. Kemény Simont is csak megemlítem.

Elég vegyes volt a társaság, miként lát-

juk, hanem a mostani elemek közül mégis hiányzott néhány. Én csak egy párt akarok itt felemlíteni.

Egy jeles francia utazó azt állítja, hogy a legnagyobb curiosum, a mit Ausztráliában látott, a felgazdagodott, pénzmagra szert tett és aztán dandivá változott chinai munkás.

Az ily dandikké változott chinézerek akkor még a ritkaságok közé tartoztak, habár e kecses faj egészenakkor sem hiányzott.

De tagadhatlan, hogy távolról sem volt akkor annyi szerencsevadász, annyi bocskorosból lett kaputos, oly elláthatlan serege a minden hivatalt megszálló, olykor igen árva kópéknak, mint most. Nem hiában mondta nem oly igen régen valaki, hogy se baj! ha egy nem vállal hivatalt, akad helyette tiz; én pedig azt mondtam erre a Magyar Sajtóban, hogy nem tiz, hanem száz, no de embere válogatja, — mondák atyáink. Nem létezett akkor még annyi tegnapelőtti nagyságos és méltóságos ur, kin úgy áll az uraság, mint a homlokon a sarkantyú. Hát még azon serege a parancsoló, szabá-

lyozó, rendező, tervező, mindenben hibát találó, de erszényt csak másokkal nyitató nagyszáju kópéknak, kik most oly szépen kukorékolnak a kakasüllön. És a handabanda mesterek, a hathatonkint, mint a pipehur termő lángezek, nagy politikusok! Ha akadt egy-egy ily magát posirozó, miként a francia mondja, de mit akkor úgy fejeztek ki, hogy magát positurába teszi, vagy ágál, azt mondták az emberek, hogy kalandos; mennyi van most ilyen a nyegle tudóstól kezdve az öntudatos libácskákig.

No de elég, ne szólj szám, nem fáj fejem!

Az idő telt, gyermekeveim haladtak, mint a börvény s nefelejcs közt csergedező ér, míg a világ korszakot alkotó rázkodtatásokon ment keresztül.

Szükség-e mondanom, a mit a XVIII-ik század utolsó évei hoztak? a francia forradalmat, a Bourbon-ház elestét, s azon bámulatos hadjáratokat, melyekben egy Bonaparte, Moreau, Kleber, Massena s mások nevei áthangoztak az egész világon?

Oly korszak volt ez, minőhöz hasonlót a világtörténelem nem ismer, s ki, miként

igénytelen személyem e korszakot eleitől kezdve minden viszontagságain, meglepetésein, vesztésein s dicsőségén keresztül átélte, bármi egyszerű szerepben is, vagy éppen semmi szerepben : elmondhatja, hogy kevés ember élt annyit.

Oly idők voltak ezek, hogy senki sem bámulhat rajta, ha még oly vásott fiu is, mint én, e nagy idők varázsát érezte.

Nem tudom, ugy van-e ez most is, miként akkor volt; de annyi igaz, hogy az akkori gyermekkor s a fiatalság éveit, nagy reményekkel, s tegyük hozzá, nagy ábrándokkal szövetkeztek. A légben volt valami, ami még a gyermeknek is susogta, hogy elmúlt azon kor, hol az ifju csak azért él, azért tanul, azért fut és fárad, hogy napról napra éljen. Ugy tetszett, mintha mindegyik mögött valami sejtett nagy remény, vagy végcél állna, s a XIX. század jó előre már csudákkal kecsegtetné az embereket.

SERDÜLŐ KOROM.

1804 – 1812.

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Miként a tisztelt olvasó látta, eddig nagyrészt gyermeki visszaemlékezéseimet jegyeztem föl, s ezeknek bizony csekély érdekük van, főleg nem erdélyi olvasóra, — fontosságuk pedig semmi.

Mindazáltal ez igen természetes, 5—10 éves buksi nem sokat foglalkozik mással, mint azon kis világgal, mely őt körözi. Már pedig e kis hálósipkás élet mellett, épen gyermekkoromban, egy más, a világtörténelemben, miként mondám, egyedül álló korszak kezdett kifejlenni, melynek főbb mozzanatait annál kevésbbé szabad mellőznöm, mivel épen ez időben töltöttem be a tiz évet, második grammatista voltam, s így nagy ember, a mi világos.

Aztán most, mikor nyolcz éves világhirü művészek, húsz éves Homerószok és Pindárok

vannak, a Praxiteleseket és Phidiásokat nem is említve; követelhetem, hogy rólam, mint már tiz éves urfiról, — mások azt mondták, hogy finak; elhigyjék, mikép a nagy eseményekről is hallottam fülhegygyel valamit. Annál is inkább pedig, mert habár a vihar, mely Európa felett eltombolt, Erdélyt közvetlen csak annyiban érdekelte, hogy a pázmás eső, miként Erdélyben nevezik, oda is elsodrott valami rémséges fekete bankófergeteget, mely aztán hegyet völgyet betöltött s később annyira kiképezte magát, hogy egy történészünk tanusága szerint 1700 bankó forintért 100 teljes értékű ezüst forintot kapott; aztán volt éhség, insurrectio, devaluatio, katonafogdosás, sok egyéb kellemekkel együtt, habár mindez rendre-rendre jött s nem egyszerre.

Hogy pedig nem csak tekintélyes gyermekkoromnál fogva, hanem mint irástudó is észlelhettem valamit, világos abból, hogy : meg ne ijedjenek önök! első munkámat csakugyan tiz éves koromban irtam. Címe : „Hollósi János“ volt, és ez a Hollósi János magam valék. Tartalma e remekmű-

nek az volt, hogy gr. Haller Ignác pajtásommal s iskolatársammal szépecskén megszöktünk a convictusból — csak a könyvben persze, s azután megindultunk azon erős feltétellel, hogy Párisig meg nem állunk. Azonban pater Gul, ki munkámban a nyirfaoldaltól s a scutica révén volt ecsetelve, ráakadt ez irodalmi kincsre, s még mielőtt tovább értünk volna Nagyváradnál, elko-bozta és megsemmisítette azt, komolyan kijelentvén, hogy asinus vagyok. E minőségben léptem az irói pályára.

* * *

Elmondom tehát emlékezetemből s nem segédkönyvek után, nem is mint történész, hanem mint krónikus, a mit most, az igaz, mindenki tudhat, de azért még sem mindenki tud.

1804-ben, mikor én a kolozsvári convictusba jöttem, nem csak Európa, hanem hazánk is nagy rázkodtatásokon esett keresztül, hogy ujak érijék, melyeknek vége aztán elláthatlan legyen.

József császár a sirban pihent, idők s

gondok, végnapjaiban annyira ránehezedtek, hogy következetes és kitartó jelleme daczára — egy tollvonással eltörölte mindazt, amit több jó akarattal mint szerencsével teremtet.

Atyám kedvencztárgyai közé tartozott e korszak, mely ugyszólván az egész országot átvillanyozta, s az ismeretes magyar vérmességet oly reményekre bátorította, melyek egészen és úgy, miként azt a jobbak ohajtották, sohasem teljesült.

A József császár által alkalmazott hivatalnokok közül a kisebb rendűek régen eltávoztak, habár néhány gros bonné megmaradt, s még darabig szerepelt.

Különösen gróf Niczky főszköz s egyik legtevékenyebb előmozdítója az ugynevezett József császár rendszerének; a még elég fiatal gróf Zichy Károly, az országbiró, és Ürményi József, a királyi személynök.

1795-ben azonban II. Ferencz római császár s magyar király a hazában közkedveségü Sándor főherczeg nádornak szerencsétlen, erőszakos halála után, az örökösen emlékezetes József főherczegét akarván ná-

dornak, az azt ellenző Zichy Károlynak kiadták az utat, s őt követte Ürményi és gróf Haller is a főszereplők egyike.

A nádor mellé a gácsországi kormányzó gróf Majláth József jött, mint királyi tavernicus, miután akkor a hivatalnokokat latinul czimezték; e hivatal a harmadik országbáróság, az első a judex curiae — országbíró, a második a horvátországi bán.

Hogy e nagy változás után, mely az országot már a II. Leopold trónralépésekor érte, rend és szabályosság a közügyekben még nem volt, s az államgép inkább döcögött mint ment, ennek a most elmondottak mellett a francia háboru is volt oka, mely már három év óta változó szerencsével folyt, s az országnak sok vérébe és pénzébe került, anélkül azonban, hogy még ez időben a házában magában ellenséges csapatok jelentek volna meg.

De a koczka hamar megfordult, egy még igen fiatal francia tábornok, Bonaparte, átvevén az olaszországi francia sereg vezényletét, az eddig is mindig kétes hadszerencse, elhatározottan az osztrák császár

és szárdinai szövetséges király serege ellen fordult.

A történelem feladata e rövid, legalább egyrészre fényes, a másokra, ha nem is szerencsés, de nagy vitézséggel folytatott hadjárat leírása; mit annál inkább mellőzhetünk, mivel alig van hadjárat, melyet főleg a francziák, annyiszor leirtak volna.

Az eredmény az lön, hogy Szardínia rövid hadszünet után békét kötött, az ausztriai császár pedig Lombardiából kiszorított.

Bonaparte, a híres négyszeg legfélelmesb várát, Mantuát ostromolta hova épen ez időben Wurmser sietett, de sikerül-e az ostromtól megmenteni, ez igen kétes volt.

Ez lett hazánkra nézve egyike azon válságos és veszedelmes korszakoknak, hol minden erejét s áldozatkészségét elő kellett venni, hogy az államot fenyegető végveszélyt elhárítsa.

A király az országgyűlést hívta össze, s ez nov. 9-én 1796-ban együtt is volt.

Az ország ellen nem lehetett panasz, s mit értettek azon időben a nem adózó magyarurak e szó alatt: subsidium — segély, —

ki fog tetszeni, ha csak néhányat nevezünk meg, kik a kormány segítségére siettek. Ezek közt a primás herczeg Batthyáni, egy maga 50,000 forintot adott s 1000 embert állított ki, a kalocsai érsek Kolonics s az egri püspök Eszterházy egyenkint 24,000 forintot, herczeg Eszterházy Miklós 15,000 köből zabot, s így mindenki, a ki csak tehetett, ezüstöt, pénzt, buzát, zabot; úgy hogy a háborura összegyűlt segélyt az akkor élők 14 millió p. forintra becsülték. Ezenkívül az insurrectióval együtt mintegy 115,000 embert állított ki az ország.

Meg kell jegyezni pedig, hogy az országban ez időben már sok elégtelenség volt. Nem akartam itt, mint már igen gyakran, utoljára alig 15 év előtt részletesen leírt Martinovics-féle összeesküvést fölhozni, melybe, a legélénkebb vizsgálat eredménye után ítélve, mindössze 43 ember elegyedett, s melynek következtében négyen, az alvezérek: Hajnóczy József, Laczkovics János, Szentmarjai Ferencz és gr. Sigray Jakab, az összeesküvés bevallott fejével Martinovics csal együtt fejüket veszítették.

Mindez rettenetes hevélyt okozott az országban. Fodor József és Királyi József megtudván hogy őket már nyomozzák, öngyilkosokká lőnek.

A legtöbbnek a király megkegyelmezett, habár hosszabb rövidebb ideig be voltak zárva, a többi közt irodalmunk újra teremője Kazinczy Ferencz is.

E roppant hatásu eseményhez még azt is kell tenni; hogy az országban igen kevés pénz volt, s a Campo Formioi békével senki sem volt megelégedve; mert a kissé előbbre látók jókor eltaláltak, hogy e béke is, már a micsodás, sokáig nem tarthat.

Ugy látszik, hogy a régi prófétáknak jobb szemük volt mint a mostaniaknak; mert csakugyan, 1799-ben kezdetét vette a második francia háboru, még mindig a francia köztársaság ellen.

Uj segélyre, uj áldozatokra volt pénzben, vérben szükség, s az ország nem késett ekkor is az uralkodó vágyait teljesíteni.

E második francia háboru, bár közvetlen sem Magyar- sem Erdélyországot nem érintette, nagy lelkesedést gerjesztett a két

országban; mert egyelőre igen előnyösen folyt, mit itt hiven rendszeremhez, csak röviden érintek, hogy az olvasót a korral ismertessem meg.

Károly főherczeg Németországban sok szerencsével vivott, s a francziákat át-szorította a Rajnán. — Kray osztrák tábornok pár csatát nyert Verona s Legnionánál, miközben az orosz segély a híres Suvarov vezénylete alatt megérkezvén, az orosz tábornok vette át a két császári sereg fővezérségét s Krayt Mantua ostromára küldötte, ki e bevehetlennek hirdetett várat, — hol van ilyen? bevette, mig Suvarov a francziákat Piemont és Lombardiából kiszorította.

A dicsőség rövid ideig tartott, a jövő 1800. évi hadjáratban mindaz el lön vesztve, mit az első nyereségül hozott. Az oroszok szépen haza sétálgattak, Károly főherczeg, a legkitünőbb, még Napoleon által is méltánylott hadvezér, eltávozott a hadseregtől, s a derék, de ez uttal elhátozottan szerencsétlen Kray vette át a fővezérséget.

Francziaország leghiresebb vezérei egyikével állt szemközt, Moreauval, ki öt foly-

tonosan nyomva, az osztrák határokig szorította.

Ekkor történt valami egészen váratlan, miről a bécsi Hofkriegsrath nem is álmodott. Franciaország első consula Bonaparte, mint Hannibal egykor, átkelt hadosztályával az alpokon, az osztrák hadsereg háta mögé került, s a híres Marengói csatában elhatározott győzedelmet vön.

Az osztrák tábornok egy zász, — Melas nevü, egyébíránt híres katona, fegyverszünetet lön kénytelen kötni, s felső Olaszországot Mantuáig az ifju consulnak engedni.

Miként láttuk, még mindeddig, s ennyi harc s részint veszteség és áldozat daczára Magyar- és Erdélyország nem látott ellenséget.

Innen van, mire, igaz hogy valamivel később, de szintoly hasonló zajos időkben, még emlékezem, hogy Erdélyben annyira hasonlított minden a békéhez, mintha egy katonánk sem állna ellenség előtt.

Az emberek mulattak, Kolozsvár, főleg farsang idején, a régi volt, s a háborura legfelebb annyi emlékeztetett engemet gyer-

meki észszel, hogy a fellegrárban néhány francia fogoly volt, s atyámnak e foglyok közöl Szurdokon egy igen ügyes fiatal kerésze Darrigard nevü, ki rémséges hiperbolákkal szölt hazájáról.

Hogy az éltesek és éltesebbek jobban érezték e harcziás és a békes idök közt a különbséget, magában értetik.

De folytatom s bevégzem, hogy az 1804. évhez érjek, mely akkori gyermekéletemben némileg korszakot képezett.

* * *

Az ellentét az én jelentéktelen életem s a roppant horderejü világesemények közt oly széditően nagy, hogy elég, ha felemlitem, mit hozott e nagy idő a világnak, s mi maradt ebböl mint saját életemre befolyó nekem, az akkor tíz éves gyermeknek.

A francia forradalom s az 500-ak szétosztatásával Európa egy megrázkodtató zökkenés után más szintoly nevezetes korszakba lépett.

Napoleon Bonaparte, főleg az öt szintügy bámuló, mint imádó hadsereg egyenes befo-

lyása s azon nyomások egyike által, melyek később s főleg korunkban oly egészen ismeretesekké váltak; miként láttuk, a francia köztársaság egyik consulává, az elsővé választatott.

Ki az embereket s viszonyokat ismerte, s kinek nem volt hájog a szemén, azonnal átláthatta, ki légyen az első személy a triászban s kinek erélye, dicsvágya, sok tekintetben lángesze, fogja a más kettőt majdnem nullificálni.

Emlékezem igen jól, hogy ez időben Bonaparte neve az egész világ ajkain lebegett, s hogy miként e coloss ledülte után jóval később, az 1850-es években, Napoleon Lajosról, épen úgy akkor Bonaparte Napoleonról, mindenki előre mondta, hogy magát császárnak fogja kikiáltani.

Átalában oly döbbentő hasonlatossága van az akkori hangulatnak s a korunkban átéltnak phasisai közt, hogy a kinek eleven emlékezőtehetsége van, mintegy kísérteti menetként látja a két nagyszerű korszaknak jeleneit maga előtt elvonulni.

Részletekbe átmenve igen könnyű volna e

párvonalat, constatirozni, miként most mondják.

Két császárság keletkezett, egy elenyészett. A régi Bourbon-dynastia tagjai elszéledtek Európában, s helyettük egy egészen új emelkedett az ódon királyságból, feudalis intézvényeivel, önkényével, csillagos és keresztos uraival, s ama nyomoruságos seregével a maitresseknek s kalapos hölgyeknek, kiket annyi költő megénekelte; az új császárság emelte fel büszkén, úgy szólván diadalmenetekben fejét; s míg sokan aranyhegyekről s arkadiai korról álmodoztak; lassanként minden egyensúlyozni kezdte magát, s az ember öshibáival és gyöngeségeivel, maga előidézte a nyomást és önkényt, melyet Franciaország örökös bálványa a gloire sem kiálthatott tul.

Mindazáltal tagadhatlan, hogy a császárság új aristokrátiája s az a sok szerencsevadász, olykor lángész, máskor szerencse-fia vagy épen iparlovag, ki olykor pinczéségből egész a koronáig felbirkozott, s mindazok, kik a korszak nagy emberének árnyában gyarapodtak és te-

nyészték, igen meg valának sorsukkal elégedve.

Egy másik császárság, mely egyszerre előállt, mint Minerva az öreg Jupiter homlokából, az osztrák császárság, II. Ferencz római császár — a rómainak nevezett régen már nem római — szent birodalomnak császára, elesvén az ódon tróntól, nem akart lejjebb szállni s kevesebb lenni mint a mi volt, s önerejéből s önakaratóból mint I. Ferencz osztrák császárnak kiáltatta ki magát.

E két nagy hatalom közt folyt hadjáratok s a félig kényszerű békekesség, melyet a bájos császárléány Mária Luiza keze forrasztott össze: egészen sajátos viszonyokat keletkeztetett, melyeknek gyökérszálaikat nagy feladat a diplomatikai s politikai bonyolódásokon átkísérni.

A ki tudja, hogy Austria- s Franciaország közt a Mazarin korától óta a versengés szintugy mint az ellenszenv pillanatig sem csökkent, s ezt később a szerencsétlen Mária Antoinette keze s befolyása sem szüntette meg: előre jósolhatta, a mi mindez óráig megczáfolhatlanul áll; hogy a két császár-

ság közt a diplomatikai courtoisie, s a folytonos ragaszkodás és be- és kikerülés daczára a vetély fenmaradt, miként mindez óráig fenn is van. Ismerek egy igen tekintélyes német urat, ki merőben állítja, hogy ezen állapot mindaddig fenn is marad, nem lehet az másként! mig Németország egy fő alatt nem egyesül, s a francia állammal szemközt egész sereg szétvált érdekü kisebb, nagyobb állam helyett egy compact erős hatalom, 40,000,000 német, tehát a legértelmesebb nép, mint együttes alkotmányosan működő gép nem áll, melylyel aztán még Franciaországnak sem leendő tanácsos ujjat húzni.

II. Ferencz római császárból, miként látuk, I. Ferencz osztrák császár lett, s így a két császárság ma, mikor ezt írom, körülbelül 60 éves, nem több; azzal a lényeges különbséggel, hogy ebből a 60 évből a francia császárság részére, a restauratio s d'Orleansok egész uralkodási korszaka kivonandó.

Ha voltak is, kik ekkor már sejtették, hogy ez ideiglenes béke és nyugalom annyi

harcz és vesződség után sem fog sokáig fennmaradni; aligha volt valaki, ki mindazt előmerte volna jósolni, mi csak néhány év múlva bekövetkezett.

A katonaság soha sem volt oly harcziás vagy oly harczzravágyó mint e korszakban, s ama gyors, álomszerű emelkedése, főleg a hadi képességeknek, mely ez időben Franciaországban napi renden volt, nálunk is visszahatott, s én emlékezem jól, hogy oskolatársaim közt a legtöbb katonai pályára vágyott, miként később sokan azt is választották.

Én ez évben a kolozsvári convictusba jöttem, az egyedüli fivérem közt, s Gul tanár kezei közé, kiről már felebb szóltam.

Két szobánk volt, egy dolgozó-szoba, melyet nevelőm maga használt, hol vendégeket fogadott, s hova olykor visszavonult, ha valami érdekes olvasmánya volt; a másik háló- és dolgozó-szoba, melyben a tanár ur is magas olaszfal mögött pihente ki a nap hevélyeit, s hol én is egy keskeny fenyőágyon, szalmazsákon, egyetlen párnán háltam, egyszerű paplannal takaródtam, ina-

sunk egy hórihorgos, 25 éves grammatista-iskolatársam, igen simplex frater, kerekas ágyban aludt, mig pater Gulnak, miként öt neveztük, kedves kis énekes kanári madara, a hajnal első sugárral fellármázott minket.

Nyolcz órától tizig iskolába mentem, aztán az egyházba, hol a coeleste lilomot nagy tüzzel énekeltem; mert csudáson szép és hajlékony hangom volt, nevelőm bámulási tárgya, melyet később 14 éves koromban egyszerre úgy elvesztettem, mintha sohasem lett volna, 12 óraker pontban lesétálgattunk a refectoriumba, hol két osztály volt, az első a paterék és jobban fizetők számára, s egy hosszú a másodrendü tanulóké.

Volt aztán szemközt az első asztallal egy szószék, erkelyalaku, hol valaki az élte-sebb tanulók közöl, sovár tekintetet vetve a párolgó tálakra, felolvasott, de a mire senki sem ügyelt, én legalább soha sem.

Hét óraker aztán volt az estebéd, s ez után az olvasó elmondása, végre a lefekvés.

Ételünk elég volt, de, főleg a jó konyhá-hoz szokottakra nézve, nagyon selejtes, a

többi közt volt a szakácsnak egy kedvencz étele, melynek ize most is a számban van. Iszonyu csemege, annyit mondhatok! katonabékából aprított valami pogácsaalakban, igen gyanus színű mártással.

Mondtam már, hogy tanulásom ellen nem lehetett kifogás, habár az egész convictusban senkit sem büntettek annyit mint engemet; pater Gul ezt capacitacionak nevezte. Igaza volt, nagyon capiáltam a dolgot.

Legfőbb mulatságom az volt, hogy ebéd után, főleg vasárnap, kedden és csötörtökön, a velem egykorú gyermekeket a convictus udvarán összegyűjtöttem, s mint magam fővezér, katonásdit játszottam, miből pater Gul azt hozta ki: hogy sok van életemben, mi a Bonaparte ifjuságára emlékeztet.

Elhittem persze; — most azonban nekem ez olyan összehasonlításnak tetszik — mint a mikor egy Szilágyi nevű protestans tanár, kit, nem tudom mi okon, tanítványai Kukli Szilágyinak neveztek el, azt állította, hogy ő nagyban hasonlít Homeroszhoz — quia — miként mondta — *quandumque post*

prandium dormito, ugy hiszem, élczeskedett az öreg ur.

Az első praemium s első eminentia mindig az enyim volt; habár nem egyszer kaptunk ketten első praemiumot és első eminentiát.

Vetélytársaim, gróf Mikes Antal, később fiatalon elhalt huszárszázados, igen csinos fiu, gr. Haller Ignác, kit már említettem, gróf Haller Ferencznek, főherczeg Albrecht adlatusának, és Lajosnak — a hazafiságáról s eszéről ismeretes férfiunak — fivére. Ezen gr. Haller Ignácban hajónagy és csillagvizsgáló veszett el, mert nem csak minden könyvét tele rajzolta horgonyt lebocsátó hajókkal, — hanem az oskolapadokat is.

Ez évben jelent meg egy kis verses munka, szerzője neve nem jut eszembe, mely nekem volt ajánlva.

Soha sem találják ki önök tisztelt olvasóim, mi volt az én főérdemem? — megmondom: az, hogy Miklósnek neveznek, mint Zrinyi Miklóst.

Pár verse megmaradt emlékezetemben, mely az akkori harczias kort jellemzi, s mely így hangzott:

Despota földig esel,
Francia bőre fesel!

Világos, hogy az ujdon új francia császáról volt szó.

Kolozsvártt akkor igen jeles tanítók voltak, főleg a hazafias piaristák közt. Gul, Gegő, Koros, Horváth, és többen a világiak közt, a már említett eredetiség Fortini, és a vegytan akkor híres tanára, nevelőmnek Gulnak benső barátja Moger, igen kegyes jó uram.

Az élet is Kolozsvártt ez időben nem sokat változott, épen oly vidám, kedélyes és kicsinységéhez mérve zajos volt, mint Nagy-Szebenben lágy és unalmas, habár télben egy igen kedves magyar grófi család lakott ott, melyről még később mondandok valamit.

Hogy egy kis képét adjam az akkori tréfáknak, előrántok néhányat ezek közül emlékezetemből: ezeknek csak mint életrajzoknak van egy kis összehasonlítási érdekük, de ez megvan.

Télben a szokott, többnyire kivilágos kiviradtig tartó táncmulatságokat, ebédeket, estélyeket, napi renden levő kártyázá-

sokat, különösen a fárot csak említve, a kolozsvári tehetős uraknak két kedvenc mulatságok volt: télben a nagy és czifra szánkázások, s az álczás menetek tánczvigalmakkor.

Egy ily szánkázás igen szép szemlét nyújtott s én még most is látom atyámat, ki az ily szánkázások alkalmával a vezér szánban ült valami szép hölgygyel.

Elöl atyámnak veres egyenruhás, lovas czigány zenekara haladott. Ezek után két igen czifra huszára lovagolt, setétkék mentékben, veres nadrág és csákóval, tele csillogó — aranypaszamánttal, a szánba legtöbbször négy ló volt fogva, s atyám mindenkép kitett magáért, híres volt e részben egész Erdélyben.

Hogy a többi szánok sem maradtak hátra, nem is kell említeni.

Az ily szánkázásokat aztán táncz vagy vacsora kísérte, s főleg a fiatalság pompásan mulatott.

Álczás menetekről szólván fenebb, egyike ezeknek a többi közt igen elevenen megmaradt emlékezetemben. Az eszme Horváth

Dánieltől jött, s a menet, Phryxust és Hellét ábrázolta, miként usznak — a rémséges berbécsen — meglehet hogy kos volt — a tengeren át.

Ott volt a három tulvilági ítélő mester Minos, Radamantos és Eacus, ültek szépen hosszú kenderszakálukkal egy barlangban, s jobbra tőlök három igen kedves szép fiatal párka, guzsalylyal, orsóval s egy szabó-ollóval, sok apró istennel együtt, kik közt a legtöbbnek pödört bajusza volt.

Az egész azonban igen jól ütött ki: én — a személyek közt — csak Hellére emlékezem: ez Horváth Dánielné gr. Lázár Éva volt.

Az öltözetek ez időben nem voltak többé magyarosok, legalább azon általános magyar szellem, mely első gyermekkori emlékeimben magát lerajzolja, ki kell mondanom, hogy a lehető legnevetségesebb s rosszabb izlésű divatnak adott helyet; melyről itt korrajzi érdeken fogok valamit mondani. Valami szerencsétlen regényíró hasznát veheti valamikor — es gehört auch zur Kulturgeschichte — mondja dr. Stöpselmayer.

A mentét és dolmányt az a kedves frakk pótolta ki, melyben az ember oly annyira hasonlít a barázdabillegtetőhöz. Ekkor tájban ez öltöny elől oly igen rövid volt, hogy az embernek szive betüsz szerint a nadrágába került. Magas egyenes gallérral, mely fölül egy ujjnyi bársonyszegélylyel birt. Ehez aztán igen magasan kötött, többnyire fehér nyakkendő járult, roppant csokorral, és kemény inggallérokkal.

A nadrág majd hónaljig ért, és szűk volt, végződven nem igen magas hegyes órru csizmákba. Ezekről írta aztán egy akkori fűzfapoéta — *exuito viganó profundas* — és ajánlotta versét — *amico perone sturione eleganter proviso*.

Egy ekint öltözött úrfiakból álló társaságban megtörtént, hogy a sarkantyuk, mert ezek el nem maradtak a hölgyek szűk ruháiba, a csizmák hosszú, hegyes, fölfelé konkordott orrai pedig egymásba horgolódtak.

Világosan emlékezem, hogy ez időben egy ismeretes ur azt állította, hogy még ennél választékosabb divat nem létezett.

Ilyen az izlés, aztán tessék róla vitatkozni.

II.

A katonaság is sokban áldozata lön e sajátos divatnak: mente, frakk, colett, mind oly rövidek voltak, hogy az alsó ember legkisebb arányban sem volt a felsővel. Képzeljünk ehhez magas csákókat, akkora tollbokrétákkal, melyekre husz kappannak tolla alig volt elég, két ujjnyi taréju dragonyos sisakokat, és oly gránátössüvegeket, melyek tökéletesen hasonlítottak a támlás székhez.

Ezt tartották akkor szépnek. Emlékezem, hogy atyámnak volt egy régibb frankfurti journálja, s ebben egy kép, mely a Zaubers-Flötében Zoroastro ö kegyelmének diadalmenetét ábrázolta: még pedig mind vertagados (verdigályos), miként akkor mondták — hölgyekkel, mi meglepően hasonlított a mostani crinolinokhoz. — Mennyit neveltünk e képen! — Ki gondolta volna

akkor, hogy vagy 60 év múlva a mi hölgyeink is ily Papagénák és Páminák lesznek.

Ünnepélyes alkalmakkor azonban a magyar öltözet a felebb irt modorban csuffá téve — átalánosan divatozott. Nekem volt egy vadgalambszinü ezüstkészülettel, fejemen lapított kalappal, ékes finak voltam benne, annyi áll. Életem e harmadik, negyedik ciclusába esik az 1809-ki insurrectio, mely atyámnak igen sok pénzébe került, miután sokat tartott azon valóban szép ezredről, melyről, mint szintén az insurrectióról is felebb röviden szoltam.

Atyám kedvenczét, Rozália nővéremet mindig magával vitte, és az a tiszta nyeresége maradott, hogy soha életében nem volt sem vidámabb, sem egészségesebb.

B. Wesselényi István azt állította atyámról, ki soha sem volt katona, hogy oly kész törzstiszt, mintha soha egyéb sem lett volna, csak katona.

Én jelen voltam a kolozsvári téren (piacon), mikor atyám az ezredet átadta b. Wesselényinek s megvallom, hogy ha atyám csak egyet szolt volna, tüstént ott hagy-

tam volna pater Gult és felcsaptam volna huszárnak.

Atyámnak egy mogyorófej lova volt, Bolha nevü, a legszebb állatok egyike, melyet csak gondolni lehet, de oly hamis, hogy csak atyám ülhette meg. Most is látom atyámat, ki, miként már mondtam, igen csinos férfi volt, kék huszáröltözetében fergeteget képező csákótollával az ezred előtt elnyargalni. Ez is azon gyermekkori képek egyike, melyek magukat beedzették emlékezetemben.

Pater Gul nevelöm, ki mellettem állt, azt képzelvén, hogy az iskolában van, felkiáltott: bene! praestanter!

Az ezred azonban nem látott ellenséget soha, mikor már csatakészen indulóban volt, megérkezett ama panaszos békékegyike, melyek napjainkban már a ritkaság érdekével sem bírnak.

Jött aztán elég váratlanul egy más malszt. Az egész osztrák államban az ugynevezett fekete bankók oly arányt értek el, hogy nem sokat engedtek a hirhedt francia assignatáknak. Egyszerre, épen sokadalom

(országos vásár) volt Kolozsvártn, a katonaság mozgásba jött, mintha valami parádéra készült volna, volt is parádé, de nem volt köszönet benne. A ki reggel 100,000 forinttal költ fel ágyából — igaz, hogy nem sok ilyen volt, — egyszerre azt vette észre, hogy a 100,000-ból lett 20,000 — forint? — ah dehogy! hanem Einlösungschein.

Hogyan fogadták a kolozsváriak e csudálatos összesugorodását ama kedves bankóknak? — Igen kedélyesen. A katonáknak nem kellett sem löni, sem szuronyt szegezni, elementek szépen haza s a világ csendesen forgott tengelyei körül.

A vásárban sok sáfrányos és gyolcsos tót volt. Senki sem vette e catastrophát oly egykedvűen, mint ez élelmes nép. A helyett, hogy, mint a legtöbb kereskedő, még Szentpéteri Lukácsot, Kapdebot és Gyertyánfit sem kivéve, azt hitték, hogy a bolt rájuk szakad, s adták a mijek volt ahogy kérték, addig az élelmes sáfrányosok megtartván hideg vérüket, pompás vásárt csináltak s megrakodva bankókkal tértek vissza a zabföldre és a zsámiskához. Pénz, pénz!

gondolta a tót, jobb ha van nekem 5 helyett egy, de a melyért amaz ötöt mindig megadják, mint ha visszaviszem a portékámat, hogy aztán ne én verjem meg a feleségemet, hanem ő engemet. Leginkább dühöngtek, de csak szép csendesen és ildomosan a töképezesek és hitelezők. No, de volt is miért, mert úgy jártak, mint a ki narancsot kölcsönöz, és barabojt kap vissza.

Ha akkor előláthatták volna, mi lesz abból a Wallis-féle Einlösungs-scheinből — voltak, kik Auslöschungsschein-nak nevezték, — és később az Anticipations-scheinből?!

De a gondviselés úgy intézkedett és igen bölcsen tette, hogy az ember, még a proféta is (a mostaniakat értem), azt se tudja, a mi holnap történik.

III.

Ez időben a vacatiót Mihálczfalván töltöttük Küküllőmegyében, a kecségék és tokok honában.

Mihálczfalva igen szép, valódi francia jellegű vidékben fekszik, közel Erdély egyik legregényesebb fekvésű helységéhez Gáldhoz, Obrázsa szomszédságában, hol épen ez időben gr. Eszterházi János, kedves szép matrona nejével, két leányával s két fiával Dienessel és Lászlóval mulatott. Ugyanazzal, ki a muzeumot oly becses pénz- és éremgyűjteménnyel ajándékozta meg. A gróf-hölgyek idősbike később herczeg Ruszpolinak neje lön, ki nejének halála után bibornokká lett.

Mihálczfalván az udvar és udvarház egy régi temetőnek helyiségén áll: talán ez az oka, hogy Erdélyben kevés hely van, melyről annyi monda lenne forgásban a nép közt.

Egyikéről e mondáknak irtam később Bájvirág czimű első novellámat, hol kis emberek jelennek meg, s valami földalatti ország van festve. De nem csak e mesében inkább mint novellában — szereplő törpécskékről mondázik a nép, hanem az udvari kertben sétálgató kisértetekről is.

Mikor atyámnak a cselédek egyike halásápadtan beszélte, hogy éjfélkor látta, hogy egy menet — igen apró, pár hüvelyknyni magas emberekből — vonul át az ebédlőn, az abból nyiló kis kápolnába tűnvén el; atyám azzal vetett véget a dolognak, hogy a cselédnek more patrio 25 - öt ígért, nem forintot, — ha még egyszer ilyesmit lát.

Azonban egy áll, hogy Mihálczfalván magam is igen furcsa dolgoknak voltam tanuja.

Egyszer rémséges zakotát hallottunk már késő este az egyik szobában, s mikor oda benyitottunk : egy egész sereg foglyot találtunk abban, kik az ablakot betörvén, ott egy szögletben huzták meg magukat atyámnak nagy mulatságára.

Igen gyakran történt az is, hogy a lakház egyik szögletszobájában, hol esténkint

atyám mindnyájunkat maga körül gyűjtött s aztán kártyázott, egyszerre csak valami csurgást hallottunk, mintha a viz épen a szoba padolata alatt keresne magának utat a szabadba.

Mí, a fiak, Mihálczfalvát leginkább az annyira kedves Eszterházi-család szomszéd-ságáért s különösen jó barátaink s pajtásaink Eszterházi Dienes és Lászlóért szerettük oly nagyon.

A nevelők is akkor pater Mihálcz és a jeles későbbi apát és kolozsvári népész Szabó jól találták magukat együtt.

Az Eszterházi-ifjak nagy madarászok és vadászok voltak, mi pedig mindenben mulatságot találtunk s igen gyakran voltunk együtt.

Emlékezem, hogy egykor öcsémmel Im-rével átlovagolván Obrázsára, utközben összevesztünk valami semmiségen, s lóháton birkozni kezdtünk, egyik a másikat akarván lerántani a nyeregből. E közben a lovak a zajra elvadultak s elragadtak minket. Így érkezünk sebes vágtatva s még mindig czibálván egymást Obrázsára, mig atyám-

nak egy dániai lovászmestere a mi két lesodort veres sipkánkkal nyargalt utánunk.

A zajra az egész grófi család kifutott az udvarra, s minket épen egészségesen megpillantván, hahotára fakadt : mi pedig rémségesen elpudeáltuk magunkat.

Volt atyámnak ez időben Mihálczfalván egy Benkő nevű keskeny hórihorgos gazdasztje, udvarbirája, miként Erdélyben mondják, ki igen sokat tartott öles termetéről s a festészetet, már a micsodást, kedvelvén, ispánját, egy kis emberkét, magával együtt lerajzolta a léczes kerítés faloszloppaira, úgy pedig, hogy az ispán épen csizmaszáráig ért. Egyébiránt, ha minket várt, mindennemű meglepetésekkel ügyekezett atyám kedvét megnyerni. Atyám ezekre csak nevetett, ritkán jöven Mihálczfalvára, nem bánta, hogy Benkő uram tele festett mindent oroszlánnyokkal és sárkányokkal.

Emlékszem, hogy valahányszor Mihálczfalvára érkeztünk, atyám első szavai ezek voltak : Domine Benkő, beütött a mennykö!

Igy érkezett meg szép csendesen az 1811-dik év, hires, pompás üstökösével s még hiresebb jó borával. E nagyszerű üstököst is Mihálczfalván láttam; hol az egész háznál ez évben én voltam a legboldogabb ember.

Ugyanis, be nem töltvén még egészen a 17 évet, elértem hő vágyamat s atyám beleegyezett, hogy katona legyek, s már nővéreim és Charlotte kisasszony nagyon működtek kiállításomon.

Mióta gondolkozni tudok, a katonaság volt szenvedélyem: s ha a kedélyes hét nagy X helyett fiatal volnék, most sem lennék egyéb mint katona.

Hogy fogalmát adjam annak, mit neveztek akkoron, az oly gazdag urak is a minő atyám volt, kikészítésnek: elmondom, minő aristocratiai fénynyel érkeztem meg Repszre (Feketehalom) az erdélyi fundus regiusba, derék hősies ezredesem b. Gabelkofenhez, ki ez időben a herceg savojaei Eugenius nevet örökösen viselő szép dragonyosezredet vezényelte s a legnépszerűbb s tiszteltebb ezredesek egyike volt az egész hadseregben s atyámnak igen jó barátja.

Volt nekem két diákkori nadrágom, egy vadgalambszinü, mely magyar öltözékemhez tartozott, s melyről az ezüstpaszomántot lefejtették s kék zsinórral pótolták ki, s egy sötétszürke; volt aztán egy fecskefarku barna frakkom is és egy kaputból rövidített szürke spenczerem. Kaptam hazulról 5, mondd öt inget, melyeket a Mamsel (nevelőnő) és nővéreim szabtak és varrtak, s minőket jelenben legfőlebb hálóingnek lehetne használni stb. kimondható és kimondhatlan. Ehez járult egy felleghajtó köpeny s egy bőrönd, vulgo párnazsák.

Ebbe az egész ruhatár belefért, ágyneművel, egy klarinettel s egy fuvolával együtt.

Mikor aztán századomhoz a II. majorhoz Zwei-hez érkeztem, s főhadnagyom Forster előtt némi büszkeséggel kitártam kincseimet, ez hahotára fakadt, s felkiáltott: „Na höhren sie! der Herr Papa hat sich nicht sehr angestrengt.“

De ez engemet le nem hangolt, s dicsekedve mondtam, hogy atyámtól havonkint 150 forintot kapok. Ez volt 30 forintoeska, még pedig Einlösungs-Scheinban.

Természettől jó kedvvel levén megáldva, s mivel szenvedélyesen szerettem a katonaságot, igen jól találtam magamat ezen egyébiránt igen jeles ezredben, hol sok erdélyi szolgált; épen ez időben: például gróf Bethlen Ferencz, a legcsinosabb tisztek egyike, pajtásom Zsombory, Simény és Szerafin, ez utóbbi szász, igen kedves fiu, hadfiak mindhárman és többen.

Az ezred legkitünőbb tisztjei egyike volt Klosius százados, szász eredetű, magyar nemes, kinek volt később alkalmam hideg vérét az ágyúk dörgése közt bámulni.

Kevés ember volt a szolgálattal annyira megelégedve, mint én. Aztán az egyenruhát is szerettem; nekem volt talán az első hosszú dereku colettem az ezredben, mert csak ez időben lön e változás behozva; aztán már a sisakok magas taréjt kaptak, s mindenesetre elláthatlanul csinosabban néztek ki, mint a csak öt évvel ezelőttiek.

Nekem mint hadfinak (cadet) azon ritka szerencsém jutott, hogy nem kellett a földé-szekkel egy szobában laknom.

Állomásom ez időben Nagy-Sink volt

(Gross-Schenk), s házigazdám első kaptáju szász földész, a leggorombább saxo, kit valaha láttam. Volt azonban egy csinos, alig 15 éves leánya s egy kedélyes vén felesége, kik mindig a Herr Cordét részén voltak, így neveztek engemet.

Századosom Schalhardt koros férfiú s igen derék becsületes uri ember, engemet nagyon szigoruan tartott és igen sokat mustrált, épen mintha kedves atyámtól, vagy pater Gultól tanulta volna. Leginkább meglepett a katonai modorban az, hogy akármivel mentegetöztem, ha valami csinyt tettem, vagy valamit elmulasztottam, mindenre az volt a felelet: „Das ist keine Entschuldigung.“

Legfőbb csinyem pedig, egész alázattal bevallom, az volt, hogy századosom ellenszenveiben nem osztoztam.

Volt ez időben Nagy-Sinken egy igen derék királybiró, s ennek igen kedves neje, kik velem egészen ugy bántak, mint gyermekkel, igazán az is voltam, s kik iránt én épen olyan rokonszenvet éreztem, mint aminő ellenszenvet századosom; — bizonyos

élelmezési viták következtében. — Ha aztán századosom, a ki szemközt lakott a királybiróval, rajtaért, hogy az elég alacsony alház ablakán át a királybirónéval beszélgetek, azonnal megkaptam a leczkét s egy hosszú sermo által felvilágosítottam az esprit du corps-ról, mely abból áll, hogy a cadetnak nem szabad ott udvarolgatni, hol a százados nem udvarolgat; azt ugyan nem mondták, hogy ott sem szabad, hol ő udvarol; pedig ez is áll.

Azonban ez nem volt az egyedüli összeütköző kő, mert a szász népésznek is egy igen szép és kedves leánykája volt, aztán a század sebészének egy hasonlóul igen csinos nejceskéje, s a ki tudja, hogy egy még alig 17 éves hadfinak szive minő gyulékony gép, elgondolhatja, hogy gonoszul meggyült a bajom.

Igaz, hogy gyermek voltam, s a hölgyek ha enyelegtek is velem, aligha szépen ki nem nevettek, s így az egész udvarlás nagyon száraz korty volt, de hiában! mindegyikbe egy kissé szerelmes voltam, még a gróbián szász földész leánykája is nyugtalanított.

Hányszor, még pár évvel is azután mondták nekem nem csak Nagy-Sinken, hanem Fogarason is, hová néha elvittek a tiszték magukkal, hogy gyermek vagyok. Igen megnehezteltem; hanem csak később nyíltak fel az én szemeim s tudtam meg voltaképen, miért vagyok én gyermek. — Ugy-e tisztelt olvasó: si jeunesse savél

Századosom nekem egy igen szép 16 markos sötét-szürke lovat, szénfekete fővel (Mohrenkopf) jelölt ki, mivel ezredesem azt írta neki, hogy kekker Reiter, azaz: mérész lovas vagyok. Gyönyörű állat volt, hanem tévedem a b. Bornemisza-ménésből.

Mikor ráültem, a ló szép magasan hordván fejét, alig látszottam ki, de bár igen csintalan volt, egyszer sem vágott a földhöz.

Ha én lettem volna Daru, ez volt lovam neve, bocsánatot kérvén Jósika Miklóstól e gyöngédtelen szavakért, én magamat bizonyosan a földhöz vágtam volna, mert nem voltam béketűrő lovas.

Katonaszolgám, Privátdienerem, miként ezt nevezik, egy Biervogel nevű magas száraz cseh-német volt; valódi professor a

maga nemében, ki velem eleitől óta úgy bánt, mintha száraz dajkám volna. Igen becsületes, tekintélyes vén katona volt, kit nagyon szerettem, kinek szavára sokat is hallgattam, s nem ártott volna, ha többet is hallgatok.

Oly gyermek voltam, hogy akkortáiban az életet a mulatságos oldalról fogtam fel. Minden mulattatott, a fegyvergyakorlatok, a lovaglás, az egész szolgálat.

Szenvedélylyel játszottam a katonásdit, és perpetuum mobile természetemet magammal hozván az ezredbe, szabad óráimban folytonosan elfoglaltam magamat. Fuvoláztam igen keservesen, s a klarinéttal is kemény próbára tettem olykor az egész szomszédságot; főhadnagyom könyvtárát igen hamar átolvastam, azután kapuczinusokat gyártottam, ez volt egyik főmulatságom; könnyű kitalálni, hogy ezek időjelölő csuklyás papiros kapuczinusok valának; volt nekem ilyen hat.

— Nagy-Sinkről később Widombákra (Weidenbach) jöttem állomásra, Brassó tözsomszédságában. Házi gazdám egy elhizott szász

atyafi volt, kitől nagy bajjal kibérlettem egy borzasztó setét kamrát, nem nagyobb mint egy gőzös cabin, és ott étábuliroztam magamat, miként egy Debreczenből került hamburgi magyar börgyáros szokta magát kifejezni.

Mikor e gödröt főhadnagyom meglátta, szépen kinevetett vele. No de inkább akartam itt magamban lenni, mint a rémségesen horkoló Hanesz urammal és családjával egy szobában.

Elmentem Brassóba s ott három példányban is megvettem a „Josef und seine Brüder“ s a „Wilhelm Tell“-féle képeket. Igen olcsó portéka volt ez. Ezekkel azután magam és a jó Biervogel szépen beragasztottuk az egész kis ház falait, úgy hogy semmi sem látszott belőle.

Szász gazdám végig nézte a műtétet s nehányszor mondta, hogy : na nem bánom, hanem a képek nekem maradnak.

Itt volt aztán keskeny fenyőfa-ágyam, s rajta a szalmazsák, e fölött egy jó vastag brassai pokrócz, lepedő, egy kis ösztövérpárna, s a paplan. A falon egy fogas, melyet

magam festettem zöldre, s melyen fehér katonaköpenyem, a már említett szürke fellegajtó, kardom, töltéstáskám, pisztolyaim, s az a borzasztó karabély függött, mely utóbbi — nem egyszer zúzta félig össze térdeimet.

Volt aztán egy kis asztal s egy fenyőszék. Hidraulikai sajtóval sem lehetett volna többet e kis lyukba belekényszeríteni.

Nagyon meg voltam szállásommal elégedve, melyben csak a fácskák s a kendermag-csésze hiányzottak, hogy egészen kalitkához hasonlítson.

Minden Nagy-Sinken és Fogarason felgyuladt lángjaim igen hamar elpárologtak, már csak azért is, hogy Brassóban a legszebb fiatal 16 éves magyar leánykával ismerkedtem meg, kit az ideig életemben láttam, s újra égtem, még pedig igen nagyon ezuttal.

Alkalmasint ez is azt mondta volna, hogy gyermek vagyok, ha maga is nem lett volna gyermek és szerelmes is kissé.

Talán, míg e gyermekes részletekben tovább mennék, szabad valamit külsőmről

is mondani, s e részben elődeim, a régi krónikások példáját követni, mint a többi közt Bethlen Miklóst, ki még azt is elbeszélte, milyen volt ő kegyelmének, — bocsánat! — a lába körme, s kedves negéddel állította, hogy vékony lábai valának, mint a szarvasnak, a magyar ember ezt pipaszárlábnak nevezi. No de azt is mondja ám emlékirataiban, hogy ő egyszer sem csapta meg feleségét; kitünő jó fiu volt!

Halljuk tehát, mert e tárgyat itt egyszer s mindenkorra be akarom végezni, hogy ne legyenek kénytelen minduntalan visszatérni.

Ez időben s 19 éves-koromig kiseded sápadt fiu valék, inkább barna mint szöke, sűrű és lágy hajjal. Termetem karcsu volt, s az is maradott, annyira, hogy 20 éves koromban, mint már egyéves százados Bécsben egy pajtásommal azt a tréfát tettük, hogy egy köpczös, mintegy 40 éves százados pajtásomnak kardját, szorosán egymás mellé állván, minden erőtetés nélkül derekainkra csatoltuk, mit e köpczös pajtásunk nagyon savanyu képpel fogadott és soha többé felfedni nem tudott.

Vonásaim gömbölyűek, ha szabad mondanom, olyanok valának, mintha nem lettek volna egészen készen; a leánykák arról dicsérték, hogy jó vagyok. Ez még nem szépség, ha Istentől jő; később aztán, mikor vonásaim kifejlettek s jobb szint kaptam s három hüvelykkel magasabb voltam mint hadfikoromban, mert talán az első halandó valék, ki kapitány-korában is nőtt még, akárhányszor hallottam, hogy igen szép fiu vagyok, még az olasz hölgyek is mondták: *bel toco di giovine!*

Ezt én annál könnyebben s szerénytelenség nélkül ide írhatom, mivel ez igen régi dolog, s aztán, mert nekem azon sajátos fatumom volt, hogy sohasem láttam magamat szépnek. Már pedig, hogy mindig ferdén mutató tükreim lettek volna, ezt nekem épen úgy nem hiszi el senki, mintha valami könyvet irtam volna tele a legsütlelenebb hibákkal, s ezeket egytől egyig a szerencsétlen szedőre fognám.

Már most szép legény voltam-e, miként sok ideig sokan mondták, vagy nem szép, miként én ezt mindez óráig hiszem; annyi

áll, hogy sem rút, sem ügyetlen nem lehettem; mert ez sértő állítás volna mindazon szép, okos, olykor kissé libácska-hölgyekre nézve, kik udvarlásaimat eltűrték.

Azt mondja erre valaki: hogy hacsak annyi is áll, a mennyit eddig kibeszéltem, persze, senkit sem nevezvén meg, hát én akkor ezen egész életszakomban nem szerettem. Ez tökéletesen áll. Az ember, főleg ha sokáig él, végre azon meggyőződéshez jut, hogy mélyen, bensőleg, örökösen egy életben csak egyszer lehet szeretni.

Szerelmes lenni, udvarolgatni, olyanokért lángholni, hogy ez néha az absurdumig megy, egészen más, mint szeretni.

Brassót ezen leirt idő óta nem láttam; mikor én ott állomásoztam, csinos, tiszta város volt, s ki fekvésének elragadó szépségét s általában a régi várromokkal koronázott Bárczaságot (Burzenthal) ismeri, tudhatja, hogy Brassó, mint tiszta város és a melyben igen kedélyes nép lakik, a legkívánatosabb katona-állomások egyike.

Mig Brassóban s vidékén volt századom, nem egyszer tettünk kirándulásokat falura,

s mindamellet, hogy szivem Brassóban volt fogva, újra elért régi bajom s megint beleszerettem egy kedves magyar uri ház három gyönyörűséges leányai közül kettőbe egyszerre.

No de ez is elmúlt, mert Brassóból Folyfalvára s onnan a székelyföld egyik legtekintélyesebb falujába, Etédre vándoroltunk.

Itt a sziv pihent, még pedig jó darabig, míg ilyen casusom volt. Egy kedves, már koros urhölgy, kinek szerfelett szép és érdekes leánya volt, egyébiránt ismeröm, megpillantván engemet Folyfalván az utcán, megállította hintáját, s hívott, hogy üljek be, s menjek vele szép birtokába néhány napra.

— A legnagyobb örömmel! — feleltem, sovár tekintetet vetvén a szép hajadonra, ki csak mosolygott magában, — de erre engedelem kell a századostól.

— Ej az semmi — szólt a nő — igen jól ismerem Schalhardt századost, bizza reám a dolgot, majd eligazítok én mindent.

Be könnyü Katát tánczra vinni!

Annyira hittem a szép szónak, hogy nem szólván senkinek, még a hü Biervogelnek

sem, felültem a hintóba, s három egész napot töltöttem igen jól, s azután lángoló szívvvel érkeztem vissza Folyfalvára.

Ott ez időben egy igen derék magyar uri család lakott, a Tolnayak, a ház örököse körülbelül az én koromban volt; ezekhez siettem, s ily korban az ember annyira könnyelmű, hogy csak miután ott ebédeltem — jelentettem magamat a századosnál, igen jó kedvvel, mintha minden a legjobb rendben volna.

No de póruljártam, a százados e jelentés nélküli elpárolgást megszökésnek, desertionak nevezte, engemet istenesen lehordott, kurtavasat is emlegetett, s végre maga is átlátván, hogy az egész nem főbejáró dolog, 12 napi házi-börtönt rendelt, s engemet igen haragosan elutasított.

Ez, egész életemben mindez óráig első és egyetlen fogságom; de 12 nap egy oly perpetuum mobilére, mint én, nem tréfa dolog, ha nem szégyenlettem volna magamat az öreg Biervogel előtt, ki maga is jól megleczkézett, talán sirtam volna.

A két hétből csak három nap lett, százado-

som megkegyelmezett, alkalmasint azon jó urhölgy kérésére, ki az egész veszélyt okozta.

Volt nekem ez időben még egy furcsa kalandom, melyet annál hitelesebben előadhatok, mivel e kaland részese még él.

Zsombori nevű pajtásomat már említettem. Ez igen szép fiu volt, s Erdélynek egyik legrégibb ős, törzsökös és vagyonos családjából. Igen jó pajtások voltunk, hanem mivel én természetemnél fogva heves fiu valék s rögtön tűzbe jöttem, megtörtént egyszer, hogy e becsületes jó pajtásommal, minden igaz ok nélkül, vagy igen sületlen okon összevesztem. Nem voltunk egy helységben állomáson, hanem igen közel, mintegy félóránnyira egymástól. Én tehát haragomat azáltal nyilvánítottam, hogy Zsomborynak egy kesztyűt küldöttem.

Azonnal megértette mit akarok, s rögtön magyarázatot kívánt.

E helyett én neki a két helység közep-utján légyottot adtam — még pedig éjfélre.

Zsombory nem is felelt, hanem a kihívást elfogadta, s valamivel éjfél előtt kardot kötött s a sületlen légyottra sietett.

A két helység közt bokros, erdős vidék terült el.

Mikor a helyszínén megjelent, engemet nem talált ott, várt egy jó negyedóraig és azután megboszankodott, gondolván, hogy luddá tettem, s éjfélkor elég setétben az erdőségben hagytam barangolni. Azonban, hogy ottlétének jelét hagyja, a kesztyűt egy fa tövébe elrejtette és haragosan haza ballagott szállására.

Alig kezdett vetközni, mikor én kardosan, sisakosan s magam is igen haragosan benyitottam szobájába, gondolván, hogy ő játszta ki a dolgot.

Én belépvén felkiáltottam: nagyon roszul jár órád barátom, itt vagyok.

Azonban nem sok szóvita s magyarázat után tisztába jött a dolog s mindketten elneveltük magunkat. E pillanat óta, miként azelőtt is, soha egymásba nem vesztünk.

Már pedig ha ama légyotton összeverekedünk, a félsetétben segédek s tanúk nélkül, póruljárhattunk és igen csunyául kifizethettük volna egymást. Mert mindenki, ha valaha párviadala volt, tudhatja, minő tűzbe

jő az ember ilyenkor, ha úgy is heves vére van.

Nem sokára ezen éjféli kaland után, melyet mindketten a lehetőségig titkoltunk, jött egy parancs, mely az egész ezredet elragadtatásba hozta, s engemet legalább a hetedik évig emelt.

E parancs az volt, hogy az ezred haladék nélkül készüljön s induljon Gallicziába.

Egyszerre kilátásom volt, a mire annyira vágytam, háborura, s az arany-kardbojtra; mert még mindig hadfi valék.

Gonosz, csikorgó téli idő volt, s ki az 1812-diki télre visszaemlékezik, annak nem szükség, hogy ama gonosz tél szigorúságáról szóljak. Ember-emlékezetre nem volt ilyen.

Ezredünknek az ugynevezett Observations-Corps-hoz kellett csatlakozni; ki azon idők történelmét tudja, s ki ne tudná azt! tudja azt is, hogy ez időben mintegy 30,000 embere az osztrák hadseregnek állt I. Napoleon rendelkezésére, s vett részt ama világhírű hadjáratban, mely Napoleon császár hitelén és erején az első, de hatalmas csor-

bát ejtette, s melytől lehet körülbelül csilaga letüntét napolni.

Századomnak első őrmestere, igen tevékeny még fiatal altiszt, épen azon a napon, mikor a parancs megérkezett, Kismődön volt valami lakodalmon. A helység neve igen ismeretes, miután Pálffy János az 1848-ki országgyűlésnek egyik elnöke, ottani birtokát a muzeumnak hagyta végrendeletében.

A strázsamesterre elkerülhetlen szükség volt. Én, kinek sarka égett s ki már gondolatban az ágyúkat hallottam dörögni, azonnal ajánlkoztam, hogy előkerítem a földből is.

Lóra ültem, a szellős köpenyben, igazán mondom, hogy azt sem tudtam, hogy hideg van! isteni jó kedvem volt, még az öreg Biervogelt is megöleltem, ki erre azt mondotta : das ist kindisch!

A strázsamestert in dulci jubilo, kissé pikósan, de nem épen tutti, mint a századnál mondották, — találtam egy elég tágas szobában, mely fuladásig tele volt — egy kis gömbölyü székely menyecskével tánczolva.

Mihelyt megpillantott, leültette táncosnőjét s hozzám sietett.

Megmondtam neki, miről van szó, s azonnal felkötötte kardját s készült odahagyni a vig társaságot.

A lak asszonya öt is engemet is marasztalt, nem használt semmi mentegetőzés, meg kellett mindkettőnknek egy-egy hölgyecskét forgatni, s végre, csak miután az örmester a sacramentet, én pedig a teremtetét vettem elő, kaphattunk lovainkra.

Sokkal hamarább, mint az ember gondolná, indult meg ezredünk a leggyilkosabb hidegben, minőről még magamnak sem volt fogalmam, bár a létai havasokban volt párszor alkalmam az angyalokat összehívni.

Nem igen mulattatná a tisztelt olvasót, ha ezen egész hadmenetet leírnám, a katonaeletben tömérdek a változatosság, hanem olykor sok egyhanguság is van.

Csak néhány részletet tehát.

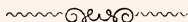
Én e gonosz téli marchenak kis fehér colettemben, ezenfelül szintén fehér spencerben és katonaköpenyben mentem elé, a hideg sisakkal fejemen és szokott csizmáim-

ban. El lehet gondolni, minő szép mulatság volt ez! minden hadias és harczias ébergések daczára.

Utunk Besztercze felé vezetett, s így történt, hogy egyik éji állomásunk Bilakon volt. Beszállhattam volna udvarunkba, a gazdatiszt rögtön fel is keresett. Hanem ez nem lett volna katonás. Azért én egy szász földésznél maradtam, s ott háltam egy szobában az egész családdal; igaz, hogy ez csak négy személyből s egy komondorból állott. Tudva van, hogy a szász atyafiak meg szokták a gyermekek számát határozni.

A gazdatiszt, atyám parancsából, az 1812-ki gyilkos hideg ellen igen pompásan ellátott engemet, mert Beszterczén egy átlátszó könnyü kötött ujjas mellényt vett, melyre csak rá kellett nézni, hogy az embernek a foga vaczogjon.

Itt életemnek egy újabb szenvedés- és nélkülözésteljes szakába lépek át, melynek följegyzése a jövő kötetbe jő, míg majd a darabosa is megérkezik a Hiob-postán.

EMLÉKIRAT.

IRTA

JÓSIKA MIKLÓS.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

—
1865.

EMLEKIRAT.
JOSIKA MIHÁLY
OSZK

85.866/2

Kell. 2.

KATONA KOROM.

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Mikor — főleg első ifjuságunkban, először hagyjuk el a hazai földet, a megszokott tüzelőt, s a kedves, rokonszenves arczokat, melyek ifju képzelődésünk láthatárit népesítik; mindig valami fájó érzet ragad meg.

Az ismerős helyektől bucsút veszünk, s egészen új körözet, új vidékek, új emberek elé sietünk.

De e benyomás rövid ideig tart: már csak azon gondolat, hogy idegen országokat fogunk látni, nagy városok csodáival megismerkedni, szóval, a megszokott helyett egészen új és szokatlan észleleteket tenni; fel szokta — talán pár aluszékony kedély kivételével — a fiatal embert magasztalni és villanyozni, főleg a ki mint én soha át nem lépte hazája határit.

Ily hangulatban hagytam el Erdélyt, s mikor először életemben léptem át határit, még egyszer visszanéztem, mintha kedveseim mind: tisztelt atyám, szeretett nő- és fivéreim ott állnának, valami szivárnyos ködözetben — s nekik mondanám: Isten veletek a viszontlátásig!

Mert hiszen egészen más az örök bucsú, és más a bucsú a viszontlátás reményében.

A ki főleg nyárban az útat Erdélyből Bukovinába megtette; tudni fogja, minő szépségekkel birnak, ezen olykor vadon, szorosok, s mennyi új kép, szebbnél szebb bontakozik ki, minden kanyarulat után, minden tetőn, minden völgykebelben, tele özön előtti szakadásaival és szikláival.

Ha első ifjúságomban már valami általam is alig sejtett költőiség — honolt keblemben, ha a képeket, melyek jöttek és tüntek, a képzelet prismáján át tekintettem; ennek oka az; hogy a classikusok olvasása s tanulmányozása mellett, mire akkor a fiatal-ságot rászoritották; egész első ifjúságom, a természet tündérszép képei közt és körözetében fejlett ki.

Már Ó-Fenes, a magas Csicsallal — mely atyám nagy kiterjedésű kertjében emelkedett, a szemközti — agg és sűrű sz.-lászlói tölgyes erdő, s aztán ama leirhatlan szépségű és üdeségű, hol vad, hol szelidebb havasok, hol a sasok és medvék honolnak, s melyek Magyar-Létától nyolcz órai hosszában majdnem Abrudbányáig terjednek: szememet, szívemet, képzelő tehetségemet megszoktatták a természet szépségeihez, a tág kilátású csúcsokhoz s azon utánozhatlan zománczos völgyekhez, hol csend és béke honolnak.

E havasok alján van a létai várrom, akkor-tájban még körfalainak egy része s egy félig romba dőlt csonka tornya léteztek: valahányszor e romokat meglátogattam, felébredt bennem, az ókor egész férfias élete Szerettem volna — hetekig ott mulatni, s hányszor — hányszor! tettem fel magamban, ha majd egykor e rom birtokába jutok: hogy azt — helyreállítom; a nyár nagyobb részét — a czukorsüveg alakú sziklán töltöm; melyen e festői rom emelkedik, s mely alatt a havasi folyamok egyik leg-

szebbike — a pisztrangos és galoczás Jára vize — mint olvadt kristály rohan el a tarka kavics felett. E romot párszor leirtam regényeimben is. Ez azon általam említett Castrum Léta.

Különös az, hogy sok ideig atyám, kié erom és annak határa volt, semmit nem tudott róla.

Egyszer vadászat alkalmával megpillantotta azt:

Hát ez kié? Kérdezte praefectusától Kozmától:

Ez a nagyságodé?

Az enyim?

Hát ez a sok marha alatt a szép völgyben?

Ezek a kolozsváriakéi.

Úgy volt: Miként furták be magukat oda a jó kolozsváriak, nem tudom, de igen, hogy atyám pert indított ellenük, s nem csekély bajába került — az occupáns uraknak szürét kitétetnie.

Ha e visszaemlékezéseket itt — egész ifju melegségükben, feltámasztom lelkemben; azért van, mert kedélyem, szokásaim,

hajlamaim — megfejtéseül, talán indokolásául szolgálnak.

Szurdok is — tele van a természetszépségeivel; e kedves rokonszenves hely, hol nagyanyám védő szárnyai alatt futott el, mint lombok közt a csermely, első gyermekkorom; s hol később életemnek örökemlékezetű s legboldogabb 6—7 hónapját töltöttem, kedves, szelid, derült nőmmel, ki úgy oda illett e csendes völgyekbe, s háztájam virágai közé — mintha csak ott született volna.

E kedves hely, magas szikláival a rejtett völgyekben, az itt már széles Szamos-sal, — hűs barlangjaival — nem távol a festői örmezei szikláktól, s a Sibóval szemközti Rákóczi-hegytől; képes volt mindig üdén és elevenen tartani lelkemnek, akkor még fiatal gondtalansággal vegyült költői irányát.

Később más, szentebb érdek is kedvessé tette nekem e helyet: Egy félig kopár szikla tetőn, hol — II. Rákóczi Ferencz — Szurdok akkori birtokosával — Csáky Istvánnal, költötte el a karikai ütközet után az utolsó ebé-

det Erdélyben, nyugszanak atyámnak földi maradványai, saját óhajta szerint.

Ily benyomások után, nem csuda, ha reám, még a tél iszonyai közt is a felebb emlitett szorosok — feledhetlen hatást tőnek. A komor sziklák, elfagyott vizsugáraikkal, a zúzós szakálás erdők, a medrében kövé vált patak s a bozontos alakok, kikkel itt-ott találkoztunk; mindez pillanatokra feledette velem a hideget, mely nőttön nőtt, míg a szél felkavarta a havat s egész fellegzömökben hajtotta arcunkba.

Olykor szemem odatapadt — egy vadregényes szakadásra, máskor — a létai havasok tüntek elő képzelődésemben, s minden valami költőiséget öltött magára, mi nekem jól esett, olykor felmagasztalt.

Hanem az életben semmi sem oltja el oly hamar az ábrándokat, mint a komoly való: ez pedig igen-igen komoly volt — annyit mondhatok.

Mert habár képzelő tehetségem elővarázsolta a távolban, az első nagy várost — mely felé elég lassan közeledtünk — Lemberget; habár az arany bojtot, melytől

elég távol valék akkor, már lógni láttam kardomon, s melyre egy kis franczia vért is hevenyésztem ábrándaimban; — a hideg oly merev kezekkel ragadott meg, annyira eszembe juttatta a valót; hogy költői lég és ábránd eltűntek, s a való — legijesztőbb alakjában jelent meg előttem.

* * *

Ki a legdermesztőbb hidegben, lóháton utazik, s hosszú órákat tölt nyeregben, az tudhatja — minő jelentősége van e két szónak téli marche.

Őszintén megvallom, hogy ha gyermekkoromban nem utaztam volna a legcsikorgóbb télben lóháton, ha nem aludtam volna akárhányszor szabad ég alatt párszor a havon; nem hiszem, hogy ki tudtam volna ezen — a katonai életben is nevezetes — 1812-dik évi téli marche gyötrelmeit állni.

De akkor elég gyenge s vézna testalkotásom daczára, s mindamellett, hogy olykor az angyalokat összehívtam, csudásan kiálltam a fáradságot és hideget mindaddig, —

mig beszterczei egynapi pihenés után — az Erdély és Bukovina közti szorosokba értünk.

Itt azonban oly kínzó lön a hideg, hogy az ember majdnem kövé vált tőle.

Századosunk Schalhardt edzett katona volt, s mint olyan, jó példával járt elől — jobbal talán, mint kellett volna; mert a helyett, hogy a gyors ügetést megengedte volna, mi ilyenkor a testet kissé felmelegíti, folytonosan lépésben kellett haladnunk; úgy hogy a szegény lovakon is látszott, mennyire szenvednek.

Mikor Dorna közelében — a hosszú hidhoz érkeztünk, a jeges szél, mely a völgyet átrohanta — oly dühös volt, hogy a századqól vagy 40 embernek orra, füle elfagyott.

A százados elől lovagolt — már nem lépést — hanem a leggyorsabb ügetésben; de a mi e gonosz hídon át keveset használt; mert a szél — oly éles volt, hogy a lovak egy részét elbolondította.

Én — furcsán őriztem meg füleimet s orromat a megfagyástól. Elmondtam felebb, minő garabonczás készüléttel indúltam ki a hazából, s minő mostohán voltam a hideg

ellen ellátva; mind az által — ezúttal is mint annyiszor zaklatott életemben, az Isten egy jó gondolatot sugallt nekem.

Köpenyem hosszú gallérát már hajnalban, mikor megindultunk — egészen begomboltam, most néhány gombot kigomboltam, s a gallért felhajtottam sisakomig, s annak taréjába akasztottam: így — alig látva valamit a csekély gombolatlan nyiláson át, megérkeztem a folyó túlpartjára, mindig tartván attól, hogy századosom észreveszi — minő csellel jártam túl a dühös szélnek eszén.

Ez azonban szerencsémre nem történt, sőt később főhadnagyom — megvallotta, hogy ő is úgy tett.

A hídon túl a szél nem volt oly érezhető, s akkor a köpenygallér is visszazuhant szokott helyére.

Beszterczén századosom észrevette, hogy sisakomra, két jól bélelt függelék van varrva — hogy füleimet megőrizzem a megfagyástól: gonoszul lehordott; előtte kellett az annyira szükséges óvószert letépni hideg sisakomról. — Később aztán, már Dornán

túl — ime az én haragos századosom egyszerűen csak elő áll rókamállal bélelt — fültakarókkal sisakján, — és szalmatekerccsel kerített kengyelekkel. Igaz, hogy aztán — nem is szólt többé — mikor, a ki csak tehetett, követte példáját.

Ez időben az ezredben egy igen kedves, még fiatal őrnagyunk volt, gróf Eszterházy Lajos: beh sokszor megirigyeltem! — Ennek köpenye, spenczere, collettje mind rókamállal voltak bélelve, anélkül, hogy ezt külről észre lehetett volna venni, mindazáltal arca majdnem egészen összefagyott.

Mikor déltájban állomásunkra érkeztünk, — ez a hideg hótakarón, szabad ég alatt lön kiczövekelve.

Mióta katona lettem, ez volt az első táborozás szabad ég alatt, a leggonoszabb télben: mindazáltal nem tagadhatom, hogy örültem neki: úgy tetszett nekem, mintha csak most lennék igazi katona.

Volt táborunk közelében — két hosszú földgunyhó barraque — ezeket jól roszul kitakarították, — a tiszték és markotányosnék számára. Semmi veszélylyel nem járt e

cohabitatio -- mert a markotányosnék igen csunyák voltak. A tisztek gunyhójába, ezeken kívül senki sem mert menni.

Engemet a százados maga felszólított, hogy az éjjel e gunyhóban töltssem; de én kértem, engedné meg, hogy a katonákkal künn maradhassak. Ez úgy látszott nagyon tetszett a jó urnak — mindazáltal hozzá tette: hogy ha ki nem állom a sarat, nem haragszik meg ha a gunyhóba lopózom.

E táborozás világosan előttem áll: este — mikor katonás estebédünket elköltöttük — roppant tüzet raktunk, azután azt körül feküdtük. Igen sok ily hevenyészett tűz és tanya volt; mig a szegény lovak szorosan egymás mellett, s betakarva a mennyire lehetett, leheveredtek ugyan a hóban, de az éj nagy részét szénájukon rágcsálva s topogva töltötték.

Épen mellettem egy fiatal cseh suhancz feküdt: éjfél tájban felébredtem, s hallottam, miként mondja magában: Elendes Leben, Soldaten-Leben!

Ez a pár szó — oly búsan s lehangolólag hatott reám, hogy azonnal kiment az álom

szememből : néhány hasáb fát vetettem a hamvadozó tüzre, azután fel s alá szaladgáltam, míg egy kissé felmelekedtem.

Derengeni kezdett, az ég tiszta volt, mint átlátszó üveg, a lovak horkoltak olykor, s a legénység egy része is igen zajosan engedte át magát az álomnak.

Az első trombita-riadóra, nyeregben valánk. Untató volna — az egész téli marcheot leírni, hanem egyes jeleneteket, fel fogok itt jegyezni.

Csernovicsban, Bukovinában volt az első hely — hol elég kényelmesen el valánk szállásolva. A katonának kevés kell — s az ifjuság oly áldásos valami; hogy mihelyt az ember a közvetlen szenvedésen túl van, feledi azt — s nem gondol a fenyegető jövővel, mely előtte áll.

Még mindeddig — csudásan kiálltam az idő viszontagságait: nem fagyott el sem kezem, sem lábam: igaz annyi, hogy soha életben oly tekintélyes lábbeliim nem valának, miután ezekbe három harisnya — jókora darab flanel, s még egy csomó széna belefért, — hasonlítottak azon lábbeliekhez

— melyeket amaz éji őr viselt — ki Tchokke német író állítása szerint — valamely vigályban a herczeg szerepét oly szépen eljátszotta.

Mihelyt szolgálatomat már akkor mint Cadet-káplár elvégeztem; jártam-keltem, mulattam, s aztán oly igen édesdeden elaludtam, — mintha csak eddig volna.

No de tovább volt. Egy napjára virradtam életemnek, melyet el nem tudnék feledni — ha 70 éves helyett 170 éves volnék is.

Ezredünknek Lengyelországba volt új, tartósabb állomása kijelölve, s már átléptük a lengyel határokat.

16-ik február volt: a leghidegebb nap az 1812-ki télben. Tudtuk, hogy éji állomásunk Horotenkában leend, s hogy körülbelül 6 óráig fogunk nyeregben ülni. Szép mulatság! — De a katonát nem kérdezik, s haladtunk — igaz hogy váltva lépésben és gyors ügetve.

Az ezredben jó énekeseink valának, a legjobbak egyike pajtásom Zsombori Sándor volt. Máskor — ha jó időben egy állomásból — a másikba mentünk, az énekesek mindig

elől voltak, s elénekelvén az ezrednek régi dalát: „Eugenius der edle Ritter“ — mindennemű világi énekeket hangoztattak, most ez senkinek sem jutott eszébe. — Az ezred dalát egyébiránt mindig így énekelték: „Aikénus der edle Richter“ sat.

Borzasztó volt — a szegény lovakat látni, tele zúzzal — s az öreg katonákat hosszú jégcsapokkal bajuszaikon, viaszfehér arczokkal, felcserepedett ajkakkal, s kik alig valának képesek a kantárt tartani.

Igy haladtunk némán, szenvedve pokolbeli kínokat, s várva azt a szerencsétlen Horotenkát, melynek sem híre, sem hamva nem volt.

Én egy igen gyakorlati módon — saját találmányom — őriztem meg kezeimet a fagyástól. Két pár keztyűm volt, az egyik páron mindig ültem, aztán koronkint felcsereéltem őket.

Mindamellettd majdnem kiállhatlan fájdalmat éreztem kezeim s lábaimban, melyeket a fagyástól ezuttal még igen, de nem tudtam a fázástól megmenteni.

Egyszerre kiáltást hallunk, — Halt — halt!

Mi történt? kérde az elnyargaló trombitások egyikétől — egy Ripáer nevű öreg káplára századunknak.

Helyt vagyunk! mond a trombitás, és tovább száguldott.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

II.

Istennek hála! gondoltam, s a mennyire félig zuzzal fődött szemeim engedték, körül néztem, a tágas, sima látkörön, melyet sűrű vastag hó fődött.

Úgy jártam, mint a kinek foga fáj, s mikor az orvos megérkezik — enyhülni érzi fájdalmát.

Helyt vagyunk! minő angyali zene ez — annak, ki hat óráig daczolt a megfagyással!

Néztem, néztem — de nem láttam semmit, ott valánk pedig egy kedélyes lengyel falunak kellő közepében.

Hogyan? — úgy, hogy a földgunyhókat, valódi putrikat, a hó tökéletesen elborította, annyira, hogy csak apró halmoknak látszottak.

Azonban pár gyéren örvénylő füstfátyol elárulta, hogy itt csakugyan emberek laknak.

Egyszerre a százados rekedt, mérges szavát hallottam: Marche! — s a szerencsétlen trombitás elkezdte tra dra — tra dra — tra dra da!

Mi ez? — gondolám — alkalmasint zászlásainkat mutatják ki.

E pillanatban érkezett hozzám pajtásom Zsombory.

Hát a te orrodát mi leltē? — kérdeztem kezemet orra felé nyujtván — mely oly fehér volt, mintha viaszból készült volna.

Zsombory hirtelen visszarántotta fejét, s reám kiáltott: ne nyulj az orromhoz, mert kezedben marad!

Annyi igaz, hogy e napon 4 ember vesztette el a századból az orrát: és hánynak fagyott el keze, lába!

Tudod-e — mond Zsombory, hogy tovább megyünk?

Tovább? — hova — kiáltottam fel elképpelve, mintha egy légkö esett volna fejemre: hiszen itt a falu.

Igen, mond Zsombory: hogy a tüzes mennykő hulljon bele, de itt csak egy czúgra

(csapatra) van hely, mi tovább megyünk Horotenkába.

Megvallom e hirre, azt hittem, hogy sohasem fogom ez útat kiállni.

A marche szóra — ügetve haladott a sereg — és Zsombory eltávozott.

Hihetlen amit az ember ki tud állni! Szólhatnak erről a Tisza partjai, hol nem oly igen régen egy hősies sereg, nemcsak a legborzasztóbb hideggel daczolt; hanem még vívott is.

Nem akarom e rémnapot folytatni : 16 órát töltöttünk lovon!

Mikor Horotenkára érkeztünk — képtelen voltam a szegény kimerült Daruról leszállni, úgy tetszett nekem, mintha a nyereghez fagytam volna.

Öreg katonám — Biervogel — jobban kiállta a hideget mint én. Leszállt lováról, engemet ölbe fogott, s leemelt a nyeregből; azután valami gyanús tekintetű faház pitvarában — a falhoz támasztott.

Nem valék képes egy szót kiejteni: csak egyik kezemmel intettem, hogy vigyen be a házba.

Nem! — szólt Biervogel: — az kellene még! maradjon itt: ime egy kis pad — ereszkedjék le — nincsen itt oly hideg, mindjárt visszajövök: a szegény lovakat kell elhelyezni.

Alig volt — az okos vén katona, husz perczig távol, de nekem ugy tetszett, mintha vissza sem jönne többé.

Azonban csak előjött, s tarka zsebkendőjében valami nagy csomagot hozott — azt sem tudtam mit.

Igaz, hogy a füstös, piszkos pitvarban, hol pár malacz mindig lábaim körül sürgött, nem érezhettem a hideget oly élesen: de iszonyuan szenvedtem. Biervogel — szétbontotta kendőjét — s abból jókora hó-labdát vett ki, azután minden ellenmondásom daczára, — mert a pitvarban visszanyertem szavamat — nekem esett, s arczomat, főleg füleimet, jól megdörzsölte hóval, letépte köpenyemet, ingig vetköztetett, s mellelnék karjaimnak esett.

Azt hittem, hogy kezei közt törik össze minden tagom: azután rám kanyaritotta a köpenyt s bevitt a házba, arczaim, orrom,

füleim, két karomon s mellemen a mi hús volt, megfagyott; s ha az öreg dragonyos gonosz gyógymódjával nem segít rajtam, talán maig is szenvedném 16. febr. 1812. utóféjdalmait.

Káplár levén, meg kellett a csapatot tekintenem: de ez teljes lehetlen volt.

Katonám rábirt, hogy vetközzem le, lefektetett, mint a gyermeket, valami lótakárókból s lengyel pokróczokból hevenyészet ágyba: azután nyers hangon szólt: Da werden Sie bleiben Herr Korporal — in einer Stunde können Sie aufstehen!

Engedelmeskedtem. — Mikor az ágyban jól betakarva, elnyomott az álom, melylyel mint — minden a megfagyáshoz közeledő egész utam alatt küzdöttem — mert tudva van — hogy ilyenkor az elalvás halál: — úgy kell, — hogy igen jól érezzem magamat: — mert — mikor a vén katona ágyamhoz lépett — alig tudott felvájni álomból.

Kegyetlenség volt! — fogják az érzékeny lelkek mondani: — nem volt biz ez kegyetlenség — hanem kötelesség, melynek elmu-

lasztását bárminő szépen indokolva is, erre az leende a felelet: Das ist keine Entschuldigung!

* * *

Úgy hiszem, senkinek sincsen nagy kedve, engemet állomásról állomásra kísérni: azért csak annyit mondok, míg valamelyik állandóbb állomásom leírásához fognék; hogy sok gonosz napot, sok gyilkos hideget álltam ki, de a 16. februárihoz hasonlót soha, sem azelőtt, sem azután.

Ha valaki azt kérdi: elcsüggesztett-e ennyi szenvedés, megelégettem-e a mit a magyar czifra nyomoruságnak nevez?

Erre -- annyi más fiatal katonával, azt felelem: hogy legkevesebbé sem: az első csendes éj, az első szenvedhető ebéd vagy enyhébb nap, mindent feledtetett velem; s nem volt akkor olyan ígéret, mely engemet arra birt volna, hogy lemondjak a katonaságról.

E mellett — szerencsés kedélyem megmaradott, vidám valék, s a régi perpetuum mobile, mindazon eredendő büneimmel, melyekről felebb szó volt.

Az első aránylag szenvedhető állomásom,

hogy annyi mást elhallgassak, Szniatin volt — nem igen távol Bróditól — melyről még szólni fogok.

Itt századosom, valami Slachtsicsnak — falusi nemesnek — házánál volt szállva, még pedig igen jól: mert a birtokos Lembergben töltvén a telet, úgyszólván az egész lak — századosom rendelkezésére állt.

A többi tiszték is — elég szenvedhető szállást kaptak: hanem mi a cadetok, igen mostoha palotákba jutottunk.

Szállásom egy szűk pitvarból s egy igen kis alacsony szobából állt, melynek egyik szögletében rémséges kemencze emelkedett, de kémény nélkül.

Volt két ablak-üveg nélkül, s egy hasadásos ajtó.

Mikor a lengyel nő, ki férjével szemközt lakott, egy meredt szemű ficzkóval, ki folytonosan evett, tüzet csinált; a füst az egész szobát úgy ellepte, hogy egyelőre, ki nem tudtam állni a dicsőséget; később aztán lefeküdtem a földre, hol ágyam volt, s bevártam, míg a sűrű, bűzös füst kiszivárog az ablakokon s az ajtón.

Még benne valánk a télben: mit tegyek? gondoltam magamban, hogy meg ne vaku-
ljak.

Nem maradt egyéb hátra, mint igen szük
pénztáram érzékeny veszteségére üveget ho-
zatni az ablakra, s az ajtót valami kontár
ácscsal úgy befoltóztatni, hogy legalább aj-
tónak lehessen nevezni: azután, a mi fő do-
log, megtiltattam a tüzelést, s inkább dide-
regtem ezen bordítóban, mint hogy a füstbe
fulljak.

Természetemnél fogva sohasem voltam
inyencz (gourmand), ez okon épen az étkezés
az, miről e lapokban a legkevesebbet s a le-
hető rövidséggel szólok.

E részben tehát könnyen kielégíthető
valék. Ismertem, s ismerék most is egész se-
reg hazánkbelit, kinél ez elsőrendű gond; s
kik főleg a külföldön a filet-ek, cotlettek el-
len panaszkodnak — s mindig a pörkölt-húst
és a turóscsuszát emlegetik: ismertem! egy
egész családot, mely reggélőtől estig lakmá-
rozott; annyira, hogy az ember bármely órá-
ban látogatta meg, ott mindig terített asz-
talt talált; már pedig ez nem is volt gaz-

dag család, hanem nagyon is szorult állapotban.

Olvastam egy dresdai levelet — ezelőtt pár évvel, melyben betűszerint ez állt: „Magasztos hazafi örömtől dagadozó kebbellel — olvastam ma a frankfurti Hotel étlapján e varázs szavakat: gulyásos hús — kissé roszul írva: Gulaschfleisch — de szívem repesett bele! — Azt mondják önök erre: hogy ez tréfa. A világért sem! igen komolyan volt írva.

Mit mondtak volna e jó emberek, ha őket valaki egyszerre lengyeltápszerekre szoritotta volna!

Ezek közt volt egy, melybe én sem merem belefogni, t. i. hüvelyestől együtt péppé zúzott kendermag, kissé a tűz fölé tartva.

A lengyel köznép ezt delicatessenek tartja: borzasztó csemege, annyit mondhatok!

Magában értetik, hogy itt csak a köznépről van szó, melynek főeledele — a főtt burgonya hideg tejjel — s a kapusztá — az: apró koczkákra vágott, a magyar hajdukáposztához valamennyire hasonló, de igen ízetlen eledel.

Ha valaki himvarrásnak veszi a mit étkezésbeni egyszerűségemről mondék: könnyen megfejtetem azt. Atyám igen kitünő szakácsokat s finom asztalt tartott: de mi gyermekekül, nővéreimet sem kivéve; nagyon örültünk, ha a sok czifra étel után, atyámnak Csató nevü ó-fenesi udvarbirójánál, vagy a falu végén egy családuknál által inscribált telekben lakó, igen becsületes egyházi nemes családuknál — Kajcsák-nál: jó tejes puliczkat — a legtöbb erdélyi ember kedvencz eledelét, bálmost, vagy törttejet (tejfeles turót) ehettünk.

Atyám maga néha megelégette — az igen sokat a jóból; — kolozsvári mulatás közben, nem egyszer rándult el, a közel fekvő Szamosfalvára — hol ekkor még az ódon szamosfalvi várkastélynak romjai egészen el nem porlottak. Volt atyámnak egy igen ügyes fiatal gazdatisztje, s ennek tüzről pattant felesége: kiknél aztán pompás hazai ebédeket ettünk.

De elég e tárgyról, melyre meg lehet, hogy itt ott előadandó alkalommal, s az ellentétek kiemelésére röviden vissza fogok térni.

Ama régi idők óta, mikor még pehely sem volt államon — hejsok változott: ismeretek elég házat, hol az estebédnek tejfölös hideg nyúlpecsenyéjét, a füstös hússal feladott aszúszilvát — borzasztó eledel! — és azt az ékes kandát, thea és csemegék váltották föl.

Miután lakásomat a füsttől meg tudtam jól-rosszul menteni, igen természetes, hogy az meleg nem lehetett, sokat fáztam, didegtem is; aztán nem volt semmi könyvem: mikor aztán hó és zúz, e viskóba szoritottak, egyéb olvasmány hijján, jól beburkolva köpenyemben, a reglement-et olvasgattam: hanem az a fatalitásom volt; hogy a mellett egyszer mint máskor elaludtam; most is mosolyogva emlékszem a jó öreg Biervogelre — ki ha álmatlanság ellen panaszkodtam, csiptetvén szemeivel kérdezte: Herr Cadet, soll ich das Reglement bringen?

Mikor az ég tiszta volt, hosszú sétákät tettem, majd elmondom alább, minő egészen sajátos társaságban; vagy kihozatván a Darút, ki az egész dolgot nagyon restelte, voltagirozással mulattam magamat.

Ezt a hasznos mesterséget Kolozsvártt tanultam, hol akkor a maga idejében híres műlovag, de Bach időzött, a két — Bécsben annyira elkényeztetett Price fivérrel. Ezek egyike volt az én mesterem. De nem valék egyedül gr. Kendeffy Ádám, gr. Mikes Antal, ha nem tévedek, egy b. Györfy s gr. Teleki János is részt vettek a leczkékben. Mindent pompásan megtanultam, egyetlen egy ugráson kívül, melyet teljes lehetlen volt végrehajtanom. Mindenki tudhatja, hogy nehéznek látszó, de minden egyéb ugrásnál könnyebb az, mikor az ember hátulról ugrik fel a lóra. — Ezt első kísérletre már tudtam: ellenben — megtenni ezen ugrást, de aztán — a helyett, hogy a nyeregbe essünk, lábunkat túlemelni, s azzal, a jobb lábbal t. i. — félkört képezni a nyereg fölött, s aztán talpra esni a földre; ezt meg nem tanultam: valahányszor túl akartam emelni a lábamat a nyergen, fejem lefele hanyatlott, s párszor Price — mindannyiszor kinevetvén felkiáltott — *mais c'est trop fort!* — vagy: *est il possible!* — s ölbe kapott, nehogy kitörjem a nyakamat.

Ki — az egyébiránt igen derék és tevékeny gr. Teleki Jánost ismerte, meg vagyok győződve róla, hogy sok jót elhihet róla: de nem azt, hogy a voltagirozásban legügyesebb volt — mindnyájunk közt: pedig ez betűszerint igaz.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

III.

Ha kifáradtam a voltagiroszásban, meglátogattam a tiszturakat, különösen főhadnagyomat — s ott aztán néha kaptam egy könyvet, s pipázgatva, olvasgatva, beszélgetve, s a sok jó leczkét hallgatva eltelt az idő.

Szálásomon olykor elővettem az egybilentyüs kezdetleges fuvolát, vagy a klarinetet, még rajzolgattam is, többnyire torzképeket.

Hogy mire nem viszi az embert az unalom, s hogy bennem már akkor megvolt azon kitartás, mely később sorsom mentő ágálon: elmondom, hogy csupa mulatságból — jókora eziüst órámat egészen szédszedtem: hanem aztán csunyául meggyült vele a bajom, nem tudtam összerakni, órásnak pedig híre sem volt. — Végre majd egy heti mun-

ka és mérgeződés után, csakugyan összeillesztettem azt, még pedig igen jól.

Tavaszon egy más multságom is volt, melyet egész alázatossággal elbeszélék, — egyébiránt igen ártatlan dolog.

Volt Szniatinban valami harmadrendü nemes, slachtsics — és ennek egy körülbelül 25 éves leánya. Mind vezeték, mind keresztnevét elhallgatván, kimondhatom: hogy e kisasszonykának igen rossz izlése volt; mert nem tudom mi okon — egyszerre csak belém szeretett: legalább mondta. Csak meg is gondolni!

Ha igaz, hogy az a jó, becsületes Plato mindig száraz kortytyal élt, ellenem nem lehetett volna — ezúttal — semmi panasza: mert én nagyon a defensivára tartottam magamat, mit a t. olvasó azonnal el fog nekem hinni, ha mondom: hogy ezen új dulcineának pompás termete volt, s a legszebb s legdúsabb szöke haja, melyet csak kívánni lehet; de oly nem szép, és oly éles, kiálló vonásai, hogy meglepő hasonlatossággal birt egy sas-kesellővel.

Mozgékonyabb arcvonásokat, zöldebb

szemeket s folytonosabb mosolyt — soha életemben nem láttam.

Hanem — hiszen mind ez — piszkos lengyel falukon, s hol a szépnemnek nagy hiánya van, egy könnyen lobbanó Cadetre nézve nem baj!

Más volt a baj! — A kisasszonynak rögeszméje volt az elragadtatás: ez volt nála a főtársalgási tárgy — s erre szállt ő minduntalan vissza — mint a madár a fészekre.

Ha az időről szóltam: rágyújtott, minő pompás lenne, jól beburkolva bundában, meleg lábzsákkal szánba ülni, s aztán meg sem állni Krakóig. Ha lóról beszéltem: azt állította, hogy egy hét alatt megtanul lovagolni, s elmegy velem ak ár a világ végeig: ha szóltam könyvről, azonnal elbeszélte nekem egy hajmeresztő históriát, miként ragadta el egy Jagello — az orosz fejedelem aráját, — s vitte őt egy sajkán a Viszlán le — mig épenségesen a tengerbe ért.

Ez engemet darabig mulattatott. Tréfának véltem az egészet, s egyelőre magam is üztem e tréfát, mondván neki: hogy nagy

kedvem volna ötöt elragadni, csak az a baj, hogy miből fogunk élni?

Őn fuvolázik, felelt rögtön: minap még clarinet szót is hallottam, én pedig gitározom, megélünk abból igen jól.

Később aztán — mikor láttam, hogy ez igen komoly dolog, s a kisasszony egészen Opheliára játsza magát, nem tudtam, hogy rázzam le a nyakamról. Ha szép lett volna! — Oh ez egészen más! — igaz, akkor sem ragadtam volna el, hogy aztán vele a lemergi lebujokban fuvolázzak.

A Savoy ezred, oly sokáig állomásozott Erdélyben, hogy polgári jogot nyert ott: épen ezen ezredbeli dragonyosról, beszéltek azon adomát: hogy mikor 10 egész évi lakás után, kimozdúlt százada a helységből: felkiáltott, hogy ha még csak egy napig maradhat, a falubeli szatócsnak neje ellen nem állhatott volna neki.

Nem hiszem ugyan, mikor végre kimozdultunk Szniatinból, hogy az én kedvesem joggal mondhatta volna ugyanezt; — tartok tőle, hogy a dolog valami putsal végződött volna, mert a leány anyja, egy tenye-

res talpas lengyel nő bepanaszolt a századosnak, hogy én a leányát elcsábítottam.

A kalandnak a század távoztával vége szakadt, de nem voltam egészen nyugodt: mindig attól tartottam, hogy egyszerre, — mint az *à la cura* — a nyergem mögött fog ülni. — Sajnos, — hogy egész lengyelhoni mulatásom közben ezen egyetlen hölgyet ismertem: ha bár alig van ország, hol annyi szép, eszes és lelkes nő lenne, mint Lengyelországban: magam is láttam igen-igen sokat, de soha sem volt időm velök megismerkedni, aztán mi tagadás benne, egy kis Cadet urra nem is sokat adtak volna.

Vannak mindez óráig sokan, kik állítják, hogy Lengyelországban több erély van a hölgyekben mint a férfiakban.

Nem vitatom: de nekem úgy tetszik, hogy mind a két nemben van elég.

Majd másfél évig voltam Lengyelországban: szép, helyenkint — például a Viszla mentén Krakó, Wiellicska és Bochnya táján elragadó szép és változatos vidék, de az ország hideg: az ember — legalább 1812 és 1813-ban, sohasem melegedett meg isten iga-

zában: s a gyakorlatok jókor reggel, a csipős éjszaki szellő karjai közt, nem a legkedvesebb mulatságok közé tartoztak.

Mindazáltal engemet az is mulattatott, nagyon szerettem lovagolni, s mikor a trombitaszó mellett egyegy kis városon átvonultunk, valami kiejézet lepett meg: — — minő gyermek valék!

Leggonoszabb szállásom épen ott volt, hol egyébiránt nagyon megszerettem az állomást magát, honnan talán napolhatom azon nagy előszeretetet, melylyel a legkitartóbb s legszerencsétlenebb nemzet, a Lengyel nemzet iránt viseltetem.

E helység nincsen távol Wiellicskától, a híres sóaknáktól, melyeknek alig van párjuk Európában.

Úgy tudom, hogy a régi-régi Zamoiszky család birtoka: legalább egy koros gróf Zamoiszkynak ott igen kényelmes uri laka volt.

E Zamoiszky — a legkedvesebb s legkedélyesebb lengyel staroztok egyike volt, kiket valaha láttam. Müvelt, igen okos, vidám s e mellett nemcsak eredetének aggrégisége

miatt, hanem személyes tulajdonainál fogva is tekintély az egész vidékben.

Több fia volt: ügyes, szép emberek, és a szó teljes értelmében azok, mit a francia *homme comme il faut*, az angol igazi *gentlemannek* nevez.

Századosom mindennapi volt a háznál, s én is, mikor csak tehettem, meglátogattam, e feledhetlen családot.

Különösen mulattatta az öreg urat, ki mintegy 50 éves lehetett, s igen szép férfiú volt, mikor neki elbeszéltem, minő lengyel szépségeket mondtam, az én szniatini *Venusomnak* — lengyelül. Ezekből aztán olykor igen furcsa dolgok nőtték ki magukat.

E háznál a *schachjáték* is a mulatságok közé tartozott, s mikor a tisztek látogatóban valának — a lengyel és francia — szokott társalgási nyelvet a német váltotta fel. Velem azonban örömet beszélt francziául az öreg gróf.

Mikor igen jó kedve volt, engemet *mon cousin-nek* nevezett — s mindig jót nevetett reá.

Már most elmondom, honnan credeztet

tem én — magam is tréfából — e cousin-
séget à la mode de Bretagne.

Történelmileg tudva van, hogy a Zamoiszkyak közel rokonságban valának, még a Jagellók korában, a Báthoriakkal: az is történelmileg tudva van, hogy Jósika István, neje Füzy Bóra, közel rokona volt Báthory Zsigmondnak, Jósika Zsigmondné pedig Báthori Anna.

Ha valaki Báthori Istvánt, a lengyel királyt emlegette, az öreg Zamoiszky nem egyszer mondta: c'était notre meilleur roi — d'ailleurs notre auctre! mon petit cousin! ne l'oublions pas! — tette hozzá jót kaczagva.

Ugyan e derék Zamoiszkynak fia Ádám, ki körülbelül az én koromban lehet, gróf Traun kisasszonyt vett nejül. Nagyon megörültem, mikor egyszer, már mint százados Bécsben vele találkoztam.

Kozlovban — ez volt a helység neve — gyakran ebédeltünk a Zamoiszky grófoknál, s én annyira megszerettem ez állomást, hogy mikor itt fel kellett a sátorfát szednünk, igen nehezen esett nekem.

Hej pedig borzasztó szállásom volt! mert

sem szép szóval, sem szép pénzért, ki nem zavarhatván a mazur családot, mert ez mazur helység volt — lakásából; — kénytelen voltam, mint Lábán az egész menageriával együtt lakni.

A szoba elég téres, de alacsony, s aztán nem is volt kéménye. Mivel pedig a család, mely 6 tagból állt, apa, anya, egy borzas suhancz és három leány, a nyitott kemenczében főzött, a füst úgy ellepte a szobát, hogy azt csak fekve lehetett kiállni.

Én a szobának egy szögletét foglaltam el, a másikat az egész család, kik mind ott háltak, két ágyban.

Volt ezekenkívül a harmadik szögletben egy tehén, néhány tyúk és malacz.

Ki a mazur helységeket ismeri, tudja, hogy nem hímezek: ez így volt.

Köpenyem s colettem, két hét alatt czitrom szint váltottak, s a mi jobb ruhám volt, a főhadnagyom szállásán tartottam.

A nép oly szegény volt, hogy gazdám egyszer egy profontért (katonakenyérért) elment Krakóba, honnan dohányt hozattam.

Ha pedig a leányoknak különös jó ked-

vet akartam csinálni — butykosomból — egy pohárka pálinkával vendégeltem meg őket; miért készek lettek volna érettem egyenesen a tűzbe menni.

Mivel úgyis nemsokára bucsút veendek lengyelhoni mulatásomtól, elbeszélem önöknek, egy kalandomat, azok egyikét, melyek beedzik magukat az emlékezetbe.

Egy napon — még mielőtt az ezred Kozlovba, és annak vidékére érkezett; egyikét tevő századom azon véget érni nemakaró marcheoknak; melyeknek — s főleg — a seregnek több helysége elosztása következtében, az ember szabad ég alatt költi el a mit maga főzött a bográcsban; s aztán olykor csak késő este érkezik meg valami borzasztó állomásra.

Igy történt velem is: majdnem egész nap lovon ültem — mikor két — a szabadban töltött pihenési óra után; végre elég setétben egy helységbe érkeztünk.

Mindössze heten voltunk, úgy eloszlott a század a közeli falvakba.

Az ég tiszta volt, s habár itt hó nem bo-

ritotta már el a földet — a hideg mérges és esikorgó.

Az első a mit megpillantottam, sőt mondhatnám az egyedüli, valami setét, nagymérvű ház volt, melyet én kastélynak tartottam, s a lengyelek vendégszeretetét ismervén, már előre örültem, minő jó dolgom lesz, legalább hajnalig, mikor újra felkerget a trombita, s szólít ágyamból a hideg nyeregbe.

Na hiszen megjártam ezúttal is, miként nem egyszer viszontagságos életemben, melynek még e dermesztő téli mulatságok is, — rózsás korához tartoztak.

Magában értetik, hogy minden egyes helyen — szálláscsináló nem várt reánk, — s kiki, — úgy a mint lehetett, beszállásolta magát.

Egyet azonban, mint a hadseregbe s annak vezénylőire nézve jellemzőt fel akarok itt említeni. nehogy a tárgyak bőségében elfelejtsem.

Béke, mint háboru idejében a hadseregben, mindenki jól el volt mindennel — a mi elkerülhetlen szükséges, látva. E részben elég hosszú katonáskodásom ideje alatt, én leg-

alább soha panaszt nem hallattam: a katonának kenyere, húsa, a lovaknak szénája, abrakja nem hiányzott.

Minden egyéb bajt, a körülmények s az idő mostohasága okoztak.

De visszatérek ama felebb említett setét uri lakhoz.

Ez valódi ördögös, boszorkány-fészek volt, az első s utolsó ilyenemű, melyben valaha szállásolva voltam.

A ház előtti elég tágas udvart, köfal kerítette, szabad bejárással; mert a kapunak már hire sem volt.

Emeletes és hosszú levén a ház, abban igen sok szoba is volt; de ezek közül csak a földszintieket használták, a felső emelet egészen el volt hagyatva és lakatlan.

Az ablakok betörve, az ajtók repedezve, a mennyezet vakolásának fele a földön; szóval, miként arról nemsokára meggyőződtem, az egész a legnagyobb elhagyottságban.

Az alsó osztályban, egy öreg mogorva képű mandatar, vagy haszonbérlo lakott, soha sem kérdeztem, minő czim alatt van ott.

Mikor Biervogel urammal az udvarba ér-

keztünk, a mandatart annak közepében találtuk. Alkalmasint hallotta a lódobogást és sejtette, hogy vendége érkezik.

Mennyire savanyú arczától kitelt, igen nyájasan és előző szívességgel fogadott. Úgy látszik, hogy már azáltal is megnyertük kegyét, hogy csak ketten valánk, mert a többiek — a falu gunyhóiban kerestek szállást.

Mikor leszálltunk, mig Biervogel a lovakat jó tágas, de az Augeaséhoz hasonló ólba bevezette; házi gazdám, a ház felé sietett, intvén nekem, hogy oda kísérjem.

Tisztaságot, rendet itt nem lehetett felfedezni, mert a tágas terem, melybe léptünk, tele volt hordókkal, hambárakkal s mindenféle lommal; a szoba pedig, mely abból nyílt, a családi salon, nem a legvigasztalóbb és kínálatosb színben mutatkozott.

Volt a köpczös mandatarnak egy kis igen gömbölyü neje s egész sereg apró gyermeke.

Mindezek együtt voltak, s egy nyílt kemenczében jó tűz égett.

A nő is igen szívesen fogadott, mig az aprószentek egy csoportozatba gyűlve, sze-

meiket meresztették reám, s nyitott szájja**l** bámultak.

Ha megengedi uraságod, szóltam, egy jó szerencsére németül, itt majd jól megmelegszem, aztán mutassa meg szobámat.

Igen szívesen, felelt ez jól németül, mert német volt, azonnal széket huzott a kemen-cze mellé, s én levetvén köpenyemet, pipára gyújtottam.

Butykosom egy zöld zsinóron függött nyakamban. Ez sohasem hibázta el hatását Lengyelországban. Megkináltam vele gazdát és nejét — mind a kettő — biztatásomra — jót húzott belőle; azután beszélgetésbe eredtünk, s mikor öreg katonám elhelyezettvén a lovakat, benyitott, már a társalgás nagyban folyt.

Lássa cadet ur, szólt a házigazda, kinek a vutki megoldotta nyelvét; ez a ház X grófé, igen nevezetes lengyel urnak nevét mondta; de az uraság soha sem lakik itt.

Gondoltam, volt feleletem: mert a felső emelet kissé elhanyagoltnak látszik.

A gazda s a nő egymásra néztek: de ezen utóbbi mondásomra nem feleltek: hanem a

gazda folytatá : A mi grófunk gazdag, de beteges ember, azért többnyire Warsauban mulat családjával.

Warsauban? hiszen az Oroszlengyelországban van.

Igaz, mond a mandatar; de a mi grófunknak Osztrák- és Porosz-Lengyelországban is vannak birtokai. Mikor Lengyelország feloszlott három hatalmasság közt, akkor a grófi család egyik uradalmából a másikba ment.

Később aztán — itt e kastélyban, vagy házban laktak — jó darabig — talán két évig, míg aztán a gróf elbetegesedvén, s a fiatal grófnőkből eladó leányok növekedvén, búcsút vett, s azóta állt itt be a veszedelem.

Micsoda veszedelem?

A gazda újra mellőzte az egyenes feleletet:

— Ezen idő óta — a gróf semmi költséget sem fordított a házra: darabig azzal biztatott: hogy majd erre is reá kerül a sor: azután nem is felelt leveleimre. — Így történt, hogy a felső emelet, mintegy 15 évig állván üresen, s mivel semmit sem fordíthat-

tam kiigazítására — tehát — lássa cadet ur, oda más uraság száll; kinek úgy látszik, épen az ily vesztésnek indult házak tet-szenek.

Miféle más uraság? kérdém eléggé fel-izgatott kíváncsisággal.

Jobb erről hallgatni! vágott közbe a nő.

Hanem azért — folytatá a gazda — ca-det ur nyugodt lehet: van nekünk itt alant igen tisztességes szobánk ön számára.

S egyébben sem leend hiány, tevé hozzá hirtelen a nő, kinek az egész társalgás nem tetszett.

Hol a szoba? kérdé Biervogel — kit X. gróf — és az újabb uraság igen közepsze-rűen érdekeltek.

A gazda, ki maga is helyet foglalt volt, s még pipára is gyújtott, azonnal felugrott székéről, s Biervogellel, — ki felragadta kö-penyemet és sisakomat, odahagyta a szobát. Engemet — a gazda előadása, nagyban kez-dett érdekelni, azért, mihelyt távozott, — a nőhöz fordultam.

Ugyan mondja csak nekem: miféle ura-

ság lakik a felső emeletben? melyet én egészen kihaltnak képzeltem.

Igen alkalmatlan uraság biz az! felelt a nő, kedvetlenül.

És miért?

Hát azért cadet ur, mivel — egész éjjel oly zörömbölést üt, hogy az ember alig hunyhatja be szemeit. Mi — kik annyi évek óta itt lakunk s ezek a kis gyermekek, kik itt születtek — fel sem vesszük a dolgot, miután itt alant nem háborgatnak minket.

De hát miféle emberek?

Emberek? — hát ördögök, boszorkányok, kísértetek; ha az ember nappal felmegy az emeletbe, semmit sem lát; este vagy éjjel — senki sem mer oda menni: már megkísértette egy pár ember, de azonnal lefutott hozzánk, állítván, — das oben alles los ist, — s hogy váljon ő sóbálvánnyá, ha többé oda megy.

Kisértetek, boszorkányok! gondolám: hiszen ez pompás! még ilyet sem láttam soha. Azután — nevetve tettem hozzá: hát mondja csak — mit láttak ott az emberek?

Hétfejü sárkányokat, lóvázakat, ördögö-

ket hosszú vörös nyelvvel, és hegyes szarvakkal! — mit tudom én! — talán a gazda jobban elbeszéli a dolgot.

A gazda éppen e pillanatban lépett be, állítván: hogy a katona nagyon meg van elégedve a szobával, s éppen ágyat vet számomra.

E szavak után, s mielőtt még valami kérdést intézhettem volna hozzá: felszólította nejét, hogy estebédről gondoskodják, mert az idő telik, s a katona azt mondta, hogy jókor reggel indulni kell a katona uraknak.

Erre a nő s a gyermekek azonnal elhagyták a szobát, s én a mandattal, ha az volt, egyedül maradtam.

Tudja-e uram, hogy önnek neje, nagyon furcsa dolgokat beszél a felső emeletről.

Biz arról beszélhet eleget, mert az nem tiszta dolog. Megirtam a gróf urnak is: de biz az semmit sem használt: felelt ugyan, sőt azt ígérte, hogy jó ajándékot kapok, ha házát megmentem a kóbor lelkektől; mert egyik leányát — gróf kisasszonyát akarám mondani — férjhez adván, a birtokot neki szánta.

És ön megkisértette?

Nem ment el az eszem, hogy valami ígéret fejében, ha bár a gróf szavatartó ur, életemet tegyem koczkára.

Nevettem.

Nincs ezen mit nevetni uram! szólt a gazda, kit nevetésem sértett.

Hát ha én megmentem önt — azoktól az ördögöktől? szóltam én.

IV.

Soha se vitézkedjék cadet ur:ön uri embernek gyermeke, — miként látom, s én nem akarom, hogy magát bajnak kitegye.

Da hát ha én akarom. Aztán nem vagyok egyedül, itt van az én öreg katonám, majd ketten csak megbirkózunk azokkal a boszorkányokkal.

Az a vén katona? — Az uram ki nem állja a sarat; s az első riadóra megszalád.

Hallod-e Biervogel, mit mond a mi gazdánk, hogy te a kísértetektől félsz.

Én? — hiszen soha egyet sem láttam.

A társalgás még darabig folyt — s mindig ugyanazon tárgy körül.

Megvallom, pillanatig sem hittem kísértetekben, hanem első gondolatom az volt,

hogy a mandatar ezen ostoba hir által akarja az uraságot távol tartani ezen kissé utonkivüli helységtől.

* * *

Mielőtt tovább mennék — e kalandom elbeszélésében, mint gyermekkoromra nézve elég jellemzöt, elmondom itt: hogy soha háztartásban annyi kisértet nem járt, mint a miénkben: atyám maga, nem egyszer szép holdvilágos estéken fölvette, fehér insurrectionalis köpenyét — s a nagy kiterjedésű ó-fenesi kert árnyas fái közt sétálgatott, s nagyon mulattatta, ha kisértetnek nézték.

Köztünk gyermekek közt pedig, a mindennapi mulatságok közé tartozott: kisértesdit játszani. Tökből halálföt csinálni, s abba gyertyát gyújtani, fehér lepedőbe burkolózni, s valami fának lombjai közt, keservesen huhogni és sohajtozni stb. napirenden volt, annyira, hogy olykor nevelőink is résztvettek, ezen igen sületlen mulatságban.

Többi közt nővéreim egyszer — gonoszul ráíjesztettek — egy Tirczka nevű zon-

goramesterre, ki a vacatiók alatt házunknál volt.

Egy este, pater Gul, Tirczka ur, és mi a fiúk, sétálni mentünk, a szurdoki kedves, regényes völgyek egyikébe. Tirczka egy hegedűt is vitt magával. Szép holdvilágos este levén, későn jöttünk haza.

Azon lakház, melyben most fiam Leo, — kedves nejével lakik — akkor még nem létezett: atyám és mi mindnyájan egy hosszú alházban laktunk, melynek egyik vége kápolna.

Ez időben ez egész sor egymásba nyíló szobákból állt, melyeknek igen lakályos tekintetük volt.

Mikor az udvarba értünk, a kopók ugatnak, de egyetlen embert sem láttunk.

Ez senkinek sem tünt fel; benn lesznek a zó bákban s a szemközti ólakban és konyhában az emberek, legfelebb, ha ezt gondoltuk, s egyenesen az ebédlő felé tartottunk, melyből a kápolna nyílt.

Én nyitottam be legelőbb a koromsötét szobába, hol nem csekély meglepetésemre,

tűszikrák sétálgattak, és valami uszály zuhogását lehetett hallani.

Tirczka, ki utánam jött, egyszerre csak megállt és csehül kezdett káromkodni. Volt is oka, mert az ebédlő egyik szögletében egy fekete kisértet állt, — lángoló szájjal, orral, szemekkel — még bő öltönye alól kilátszó lábai is tüzesek valának.

Tirczka előrántotta a hegedűt, s ráhúzta igen tüzesen, sietvén az ebédlőn keresztül a másik szobába. Ott újra tűszikrák sétálgattak, s nagy sóhajtások hallatszottak.

Úgy látszik, hogy még az okos pater Gul sem volt tisztában magával; mikor a harmadik szoba ajtaja felnyílt, s azon nővéreim komornája lépett be két égő gyertyával.

Mi volt az egész komédia?

Nővéreim valahonnan egész halmaz reves fát keritettek, mely setétben, miként tudva van, olyanszerű világot derít, mint a fénybogaré. Felöltöztek feketébe, még arcukat is elborították, s aztán reves fából vartak maguknak tűszemeket, s ama kisértetnek, ki egy Alexa nevű oláh inas volt, tüzes lábakat raktak uszálya alá a földre.

Az egésznet nagy nevetés fejezte be.

Ez talán oka, hogy semmitől sem féltünk kevesebbet mint a kisértetektől.

Mivel már benne vagyunk, s ama lengyel boszorkány-kastély, nincs kereken, hogy elszaladjon, álljon itt még atyámnak egy tréfája.

Ó-Fenesen a kertben, atyám idejében egy mesterséges barlang létezett, melynek tetejéről patak zúgott le. Igen kedves hős és üde menhely volt ez hév nyári órákban.

Egy napon — épen vendégek voltak nálunk — az estebédnél ültünk, mikor atyámnak egy Grois nevű udvarmestere, berohant a szobába, állítván: hogy a kertészinasok egyike a barlangban rémséges tekintetű kisérteteket látott, kik szintúgy vacsorálnak de tüzet. Atyám azonnal felkölt, boszusan mondván: hogy e kisértetekkel telt ó-fenesi udvarban már vacsorálni sem lehet csendesen! mindnyájan követtük példáját. Ez időben Wicht atya, kiről már szóltam — volt nevelőm, az udvari káplán pedig pater Mihálcz.

Mikor a barlanghoz értünk, igazolva találtuk a rémhirt: hat iszonytató halvány ki-

sértet ott ült együtt — előttök a köasztalon egy tál tűz vagy láng — s mindegyik lakomázónak egy nagy fakanál kezében.

P. Mihálcz bátorította Wicht urat, hogy exorcisálja ezeket a gonosz lelkeket, Wicht azonban azt mondta erre : ipse est parochus loci — ergo ipse debet exorcisare diabolos.

A t. olvasó azonnal kitalálta ugy-e? — hogy ez nem volt egyéb, mint egy tál meggyújtott pálinka körül ülő, s azt folytonosan kavaró hat tenyeres talpas kísértet, s én hozzá tehetem, hogy ezen túlvilági jelenetet atyám tervezte, de egy Nánásy nevű igen vidám és tréfás házi orvosa hajtotta végre.

* Széchenyi Könyvtár *

Egyébiránt családjunkban is létezett egy kísérteti monda, mely még itt helyet foglalhat.

Jósika Mózes szép atyám, darabig az aranyos-lónai kastélyban lakott, melynek még két, hegyes fődélü bástyája maig is fenn áll, ha bár miként látni fogjuk, maga a kastély tetemes változásokon ment át. Egyébiránt Aranyos-Lóna régiségei miatt is neve-

zetes, mivel e vidéken történt pár ezer év előtt a hősies Decebal dák király s Trajan római császár közt egy elhatározó ütközet. Római gladiusok, dsidahegyek s dák fegyverek nem ritkaságok itt.

Az udvar falaiba pedig több régi római sirkő — s másnemű emlék van befalazva.

Létezett ott gyermekkoromban egy kővel kerített kút, melyen még római faragások látszattak, többnyire nevek, s ezek közt egy, melyre emlékszem: Lelius Fibulus, alkalmasint római legionár neve.

Lehetett itt egész sereg cserép vízvezetőcsövet találni, atyám mintegy 300 ily csövet ásatott ki; és római téglákat — e felirattal: L. XIII. G. D.

Egyébiránt ezen érdekes helyről s annak régiségeiről egy könyv is létezik, melyet magam olvastam.

Alkalmasint máig is megvan e könyv talán a licaeum vagy valamelyik collegium könyvtárában. — De folytatom:

Történt, hogy egy setét őszi éjen Jósika Mózes csendesen pihent ágyában, melyet ezen

szűnyogos vidékben — szűnyogháló függönyök kerítették.

Mikor a hálószoza egyik szögletében a magas álló óra épen végig ütötte a tizenkettőt: egyszerre valaki félrerántotta az ágy függönyeit, s Jósika Mózes hirtelen felriadván álmából, maga előtt egy hosszú szakállú öreg embert látott.

Meg ne rettenj fiam! szólt ez: én Jósika Dávid vagyok, őseid egyike: kelj föl, végy tollat, papirost és ird föl, amit tolladba mondok.

Jósika Mózes — ha bár katona ember, s a ki törököt is vágott le, nagyon megijedt, de engedelmeskedett.

A kísértet, három szót mondott tollába, melyet szépatyám reszkető kézzel jegyzett föl egy szelet papirosra, — azután eltűnt.

Szépatyám legalább azt állította: de mielőtt láthatlanná lett volna, mély kísérteti hangon ezt mondá: E három szó egyszer szerencsét fog hozni — familiádnak — és én magam utódaid egyikének még meg fogok jelenni.

Már álmodott-e a még fiatal ur, vagy a gazdatiszt akarta őt e szép birtokból eltávo-

litni, nem tudom elhatározni, annyi igaz, hogy e három szó: — három törökországi várnak neve, levéltárunkban a Hóravilág előtt még megvolt.

Szépatyám sohasem tért vissza Lónára, s a ház felső emelete lassanként rommá lett, úgy hogy később le is kellett szedni, s így lett az emeletes házból alház.

Szurdokról is, mint ódon, de való történetet feljegyzek itt egy — az idők szellemét jellemző, s így culturatörténelmi érdekű esetet.

A XVI. század végén, s XVII. elején, általában, egykori kényuraink, habár lecsippenve régi fölényükből, még itt ott gyakorolták azon bizonyos jogot, melyet akkor jus primae noctisnak neveztek.

Szurdok ez időben egy Csákynak, — ha nem tévedem — Istvánnak birtoka volt, ki ott a maig is fenálló alsó rend épületnek — felső emeletében lakott, pazarul és igen urimódon, legalább amaz idők fogalmai szerint.

Ezen emelet most már nem létezik, mert az épület ugyanazon metamorphosison ment

át, minőt felebb az aranyoslónairól elbeszéltem önöknek.

Akkor a széles udvar elejét, hosszú keskeny tó védette, melyen hid volt, a galambbúgós ó-magyaros kapuig.

E tó azóta régen kiszáradt, de akkor tele volt békákkal, melyek főleg szép nyári estéken és éjeken át oly brekekelést és unkolást hajtottak végre, mely megérdemlette volna, valami újabb Anakreonnak örökítő dalát — a koáx-tu-u nemből.

Szurdokon mai napig is beszélnek az öreg oláhok — mint szájról szájra került mondat, hogy éjelenként e tavon mindig egy oláh sajkázott fel s alá, lapáttal vervén a vizet, hogy a békákat hallgatásra bírja.

Csákynak egy setét fődött hintaja volt, jól befüggönyözve, melyet hat fekete huszár kísért; s melyet a szurdoki és vidéki oláhok hében korban, késő éjjel láttak a helységekben átrobogni.

E hintóban érkeztek meg — ama felebb említett — úgynevezett jus-nak áldozatai.

Elég annyi, hogy ez végre szemet szúrt; az oláhság ezen eljárásról azt hitte, hogy nu

binye márjátá! — s egyszer éjjel Csákyt megrohanták, álmában meglepték — s amaz emelet egyik szobájában — hősiesen agyonverték. Kevesen valának — alig száz oláh egy magyar ellen.

A tény egyébiránt tökéletesen igaz, és roppant zajt ütött amaz időkben: annyira, hogy a jus primae — véglegesen megszűnt. Később aztán az épület felső emelete is rommá vált s lehordatott.

* * *

Nagy ideje már, hogy visszatérjek, ama félbeszakított lengyelhoni kalandomra.

Miként mondtam, én gyanúba vettem a mandatart, s mennyivel inkább ügyekezett engemet ő és neje elrémíteni; annál nagyobb kedvet éreztem magamban ezekkel az állítólagos ördögökkel és hétfejű sárkányokkal közelebbi ismeretséget kötni.

Öreg katonám, vigyorgott ugyan, de azt állította igen bölcsen, hogy minket a dolog sehogy sem érdekel, jobb lesz tehát, ha én szép csendesen lefekszem a jó ágyba, s békét hagyok a kisérteteknek.

De beszélhet a hideg ész, és az a kedves, elkényeztetett, írósvajból készült portéka, melyet most higgadtságának neveznek, mikor oly gyerek ember, mint én, valamit a fejébe vesz — és hősködési szeszélyben van.

A gazdának, nejének és Biervogel urának engedni kellett, miután kinyilatkoztattam, hogy az utóbbi, ha fél, viaszasétálhat az ólba, vagy akár az én ágyamba is fekehtik; de én egyedül is nekirontok a gonosz lelkeknek.

Menjünk! szólt a katona, megszegyelvén magát, de lesz-e ott hely, hova a cadet ur lefekhetik, van-e szoba?

Akárhány szoba! válaszolt a gazda, de ha ágy kell, felviheti katona uram maga, mert én, ha nekem ajándékozzák a kastélyt sem megyek oda, még nappal sem tréfa ez, hát még éjjel. Ha azt hiszi cadet ur, hogy majd alunni fog, nagy tévedésben van, — szemét sem fogja behunyni!

No ez sem baj! mondtam jó kedvvel: eredj öreg, öleld fel az ágyat, elég nekem egy váncos, s a köpönyegem — elhállok én

a földön is. A pisztolyokat ne feledd, s a parontáskát is! tevém hozzá.

Na én is megyek! felelt rosz kedvvel a katona: azután morogva hozzá tette: der Herr Cadet müssen immer solche Dummheiten machen. Ezzel kísétált. Végre is, ha baj lesz, van még néhány emberünk a faluban — tette hozzá, jelentő pillantást vetvén a gazdára.

Mikor az ajtót behuzta a házinő — halványan mint a fal — hozzám sompolyodott, ha már cadet ur csakugyan menni akar, legalább vigye el ezt a szentelt gyertyát magával, szólt — s a hosszú sárga viaszgyertyát, mely egy fészület mellett függött a falon, leemelvén nekem átnyújtotta.

Végre rendben valánk, s Biervogel — mindig morogva — a meggyújtott gyertyát kezébe vette, s fölfegyverkezve, mint a pogányok megindultunk.

Merre kell mennünk? kérdém a gazdától.

Csak felfele a széles hágcsón, rebegette ez, meglevén gyözödve, hogy soha ép kéz láb abból a pokolbeli fészekből ki nem kerülünk.

Igen jó kedvem volt, — mentünk.

Fölerván a hágcsón egy tágas terembe nyitottunk, melyet a szentelt gyertya csak gyéren s kísértetiesen világított.

Nem ért semmi baj — nem vetettek a boszorkányok kaszát lábaink elé; s a mit a teremben láttunk — nem birt semmi ijesztő hatással a kedélyre.

Mielőtt tovább mennénk öreg, szóltam: tedd csak a gyertyát ama nagy kandalló párkányára, mert körül akarnék kissé nézni.

Megtörtént ez is.

Egyik pisztolyomat — kardszijjam mögé dugtam, miután mindkettőt, mint szintén a Biervogel két pisztolyát s a karabélyomat még alatt megtöltöttem, s a töltéstokat nyakamba vettem.

E teremben, mely igen tágas volt, s valaha alkalmasint fényes is, a mennyezet vakolásának nagy része a padolaton hevert.

A falak hosszában, nagymérvü, aranyozott keretü, gyanitom — családi képek függöttek, tele pókhálókkal és egyéb szennyel. Lehetlen valami elhanyagoltabbat csak gondolni is.

Hallja-e cadet ur? kérdé egyszerre Biervogel.

Hallom! — valami sziszegés.

És sohajtások, tevé hozzá a katona.

Ettől még meg nem halunk — szóltam én, kettőzött figyelemmel körültekintvén.

Künn elég heves szél fujt — s gondoltam, hogy ez okozza ama sajátos neszt.

Itt nincs semmi! szóltam azután: amott nyílik egy ajtó — vedd a gyertyát, talán ott majd találunk valami régi pamlagot — hova lefekhetem.

E szobában még megvolt az egész butorzat, de a legrongyosabb és szennyesebb állapotban.

Tedd le a gyertyát öreg, szóltam: ott van néhány szék, illeszd egymás mellé; én majd erre a pamlagra telepedem.

A gyertyát Biervogel egy ingadozó lábu asztalra tette — én a fegyvereket még egyszer megvizsgáltam; aztán régi szokásom szerint elmondván rövid éji imámat, végig nyúltam a kissé recsegő pamlagon — egész porfelleget kavarván magam körül. A

vánkost fejem alá tettem, s a köpenynyel betakaróztam.

Két pisztolyom mellettem feküdt egy széken, melyhez karabélyom is támasztva volt. Feltettem magamban, hogy el nem alszom, s megparancsoltam a katonának, hogy hagyja égve a gyertyát.

Magában értetik! szólt a katona, ki már kész volt hevenyészett ágyával, végig hevert azon, s tüstént horkolni kezdett.

Talán e brugózás, vagy a búsan süvöltő szél okozta, elég annyi, hogy én bizony szépen elaludtam.

Egyszerre valami rémitő csattogás ébresztett fel, már Biervogel talpon állt, kivonván hosszú pallosát.

Kezdődik a táncz! — szóltam — nyiss csak be egy kissé a terembe, folytatám; mert a zaj ott keletkezett: vidd a gyertyát magaddal.

Addig én is felkeltem, kardot rántottam, s pisztolyaimat kardszíjam mögé szúrtam.

Biervogel kezébe vette a gyertyát, s csendesen sompolyodott a terem ajtaja mellé.

A zaj nőttön nőtt, s megvallom, nem tud-

tam mihez hasonlítsam azt: nekem olybá tetszett, mintha a teremben egész sereg ember futkosna — sziszegne, sipolna, de egyetlen emberi szót sem vehettem ki.

Mikor Biervogel az ajtóhoz ért, hirtelen felrántotta azt, de ugyanazon pillanatban a gyertya tartójával együtt a földre zuhant, s az öreg katona minden nyelven káromkodott.

Hozzá rohantam; oly setét volt, hogy semmit sem láttam, s mikor Biervogelhez értem, egyszerre talán husz kéz is nekem esett, éreztem, hogy felém csapkodnak, s iszonyu dühre lobbantam, s egyik pisztolyomat benyujtván a terem ajtaján, elsütöttem.

Erre pár pottyánást hallottam, mintha a mennyezetről hullott volna le valami.

Az első lövésre a második jött, azután vén katonám is lőtt, én pedig a karabélyom után botorkáztam, míg körülem úgy zsibongott, mintha valami óriási darázsfészek közepette volnék.

E perczben, s mielőtt még karabélyomat felragadhatnám; — pillantottam meg — a kissé derengő ablak irányában valamit, a mi engemet rögtön hahotára fakasztott.

Biervogel azonban legkevesebbé sem kaczagott, hanem kisütött pisztolyával; azután kardjával védte magát valami láthatlan ellenség ellen, ki majd kiverte a szemét.

Semmi baj öreg — szóltam jó kedvvel, elő a kardokkal, be a terembe!

Igen, de semmit sem látunk, mond a katoná.

Csak utánam! vágj jobbra, balra, ne tarts semmitől.

Ugy is volt — rettenetes kardoskodást hajtottunk végbe — a hatvágás csak amúgy suhogott — azután én egyegy moulinét csipitem láthatlan ellenségünk nagy romlására.

Tartott a komédia már egy hosszú óráig, mikor egyszerre káromkodást, azután dübörgést hallottunk, a teremnek nagy kettős ajtaja felnyílt, s berohantak a mi katonáink; kiket a gazda — az első lövések után felhajhászott. Ezek most két gyertyával egyszerre felvilágították a csatatért.

A gazda a viláért sem mert volna előjönni.

Na hiszen ezek pompás kísértetek voltak!
Az egész dolog meg lön rögtön fejtve,

miután a csatatéren — ellenségeink néhány hulláját pillantottuk meg.

Az elhagyott felső osztályba, melynek töredezett, s részben üvegtelen ablakai szabad járást engedtek a szeleknek, évek óta lassanként egész denevérsereg — a földélbe pedig, melybe a lehullott vakolás következtében a teremből fel lehetett látni, néhány család halálmadár fészkelte be magát.

A denevérek főtanyája a családi képek mögött s a kandallók kéményeiben volt: ezek aztán mind együtt — talán még egy sereg patkánynyal szövetkezve, tartották minden éjjel szabátjukat.

Jól mulattam, annyi igaz, mihelyt — miként felebb mondám — az ablak irányában valamit, azaz egy baglyot s néhány denevért pillantottam meg.

Biervogel merőben állította később, hogy ez volt a legnagyobb ostobaság, melyet egész életében elkövetett, s hogy ennek is én vagyok az oka.

Mikor minden világosságra jött, gazdám csunyául elszégyenlette ugyan magát; de majd agyon ölt hálálkodásaival. Csak arra

kért, hogy a dolgot ki nem beszéljem, mert meghal szégyenletében, s az uraság rögtön elcsapja.

Én hallgatást is ígértem, s míg Lengyelországban valánk, senkinek sem beszéltem el a dolgot : mindazáltal elkotyogták azt a katonák — s az ezredben, a szegény Biervogelt — azon idő óta: Uhu-nak nevezték, miért nagyon aprehendált.

Használta-e a gazda az alkalmat, rendbe hozta-e az agg házat; megnyerte-e X gróftól a kísértetek kiűzésére kitűzött tiszteletdíjt, nem tudom.

Mindazáltal sejtem, hogy az egésznek érdemét aligha nem magának tulajdonította, s óhajtom, hogy az egészségére vált legyen.

V.

Végre anélkül, hogy az úgynevezett Observations-Corps ellenséget látott volna, lassanként eltelt a tél, s beállt a gyakorlatok ideje. Mindig oly hideg-e a szép Lengyelország, mert helyenkint igen szép — mint 1812. és 1813. volt, nem tudom, s alig hiszem: de tanuskodhatom arról, hogy szabad ég alatt az ember ott ritkán melegedett meg.

Mindaddig — mig egyszerre azon örömhír kezdett terjedni, hogy ezredünk Olaszországba jő, s talán a katona örökös óhajását, a háborút, csatákat is megérjük, velem semmi különös sem történt.

Ha néhány napi szabadságot nyerhettem, ezt utazásokra használtam föl: így láttam Krakót, — elég eleven népével, sok ódon épületével, s akkortáiban igen féltékeny, bár többnyire láthatlan rendőrségével.

Igy láttam a híres sóaknákat Bochnyán és Wielicskában, s tettem ezen utóbbiban oly útat, melynél kellemetlenebbet gondolni sem lehet.

Krakónak — s az annyira ismeretes és oly igen sokszor részletesen leirt bochnyai és wielicskai sóaknák leírásával nem fárasztom az olvasót; csak annyit jegyzek itt fel emlékül, hogy mikor az ember a wielicskai aknának csudáit, kristálysó-barlangjait, terezeit s tavát megtekintvén, az akna végső öbleihez ér, azokból egy hosszú cső, Schacht, emelkedik föl, úgy hogy aki akarja, ezen át egyenesen a szabadba jő s nem szükség, hogy a földalatti tévegeken át — a hosszú, fárasztó útat még egyszer megtegye, míg a hágcsókhoz s egy rövidebb Schachthoz ér.

Mikor az ember fiatal — a régi mondat: *ignoti nulla cupido* — nem áll; mert épen az új és ismeretlen az, a mire az ifju kíváncs és tudnivágy leginkább sovárog.

Én ellenállhatlan kedvet éreztem, az útat e hosszú setét Schachton át megtenni, s habár a tiszt urakat, kikkel ez aknát meglátogattam, s engemet is — vezetőink óva intet-

tek ezen igen-igen kellemetlen utazástól; — én csak rászántam fejemet.

Három bányász és én hevedereken foglaltunk helyet, s együtt hasonlítottunk valami csillárhoz, mennyiben végre minden összehasonlítás kissé hiányos.

Lefelé ezen út — igen türhető — s kevés zökkenéssel jár, fölfelé azonban százszorta veszedelmesebbnek tünik fel, mint a minő valóban, s elmondhatom, hogy kellemetlenebb érzés kevés van, mint e fölfelé húzatas, — egy-egy zökkenéssel, mialatt az embernek életét csak egy heveder, melyen ül, s egy másik, melyre támaszkodik, védi meg a legirtózatosabb haláltól.

Egy kollegám, azaz bányász utitársam, igen középszerű multságomra útközben fölfelé, nagy részletességgel — két esetet beszélt el nekem, melyek elsőjében, a négy fölfele haladók egyikének hevedere leszakadván, az fövel hullott le a szédítő mélységbe, s alkalmasint még esés közben fuladt meg: a másikban — a kötél szakadt el — s az esés négy bányásznak életébe került.

Mikor a Schacht felső nyílását derengeni

láttam, feltettem magamban, hogy ha csak lehet, több ily utat nem teszek, habár másrészt ezen egyszerűnek nagyon örültem.

A tiszt urak a másik rövidebb Schachton igen kényelmesen érkeztek föl; s nagy meglepetésemre senkinek sem jutott eszébe bátorságomat bámulni.

Néhány szép gazdaságot is meglátogattam, elmentem aztán Brodiba, a legsajátosabb városkák egyikébe, mely annyira tele van zsidókkal, s ezek közt úgynevezett factorokkal, hogy az embert majdnem lehúzták a lábáról.

A városka házai többnyire alacsonyak és szerfelett szenyések voltak akkor, meglehet, hogy most ez másként van.

Az utczák igen keskenyek és mélyek, úgy-hogy a járdák másfél röffel magasabbak, a tulajdonképi szekérútnál.

Hanem aztán ily pompás járdákat sehol a világon nem lehet látni: mit nekem mindenki azonnal el fog hinni, ha mondom, hogy ezeknek falai sövényfonadékból álltak, s maga a járda — esős napokban a legcsatlakozóbb sár, mely itt-ott bokáig ér.

Akkor tájban — aki a városba jött — azt senki sem kérdezte, mit hoz és mit keres? Ellenben aki távozott, azt a legirgalmatlanabbul megvizsgálták.

Egész sereg árún tilalom s nagy vám van, úgy hogy sehol a világon nem történik annyi csempészet, mint ott.

Az első — mit az ember észre vesz, az, hogy pár ember mindig a sarkában van: ezek ajánlják az árúkat, ezek segítenek alkudozni; hanem aztán azt is tanácsolják, hogy nem kell vámot fizetni, s hogy nincsen könnyebb, mint az illetőkeszén túl járni. Tanácsos, kötve hinni a komáknak, mert többnyire ezek azok, kik az embert feladják.

Igen olcsó minden: de rossz is, többnyire avult állott árú, melynek az ember kevés hasznát veheti.

Egyébiránt az egész városnak szilvamoslék és maláta-légek van, egyéb illatokkal vegyülve, úgy hogy az ember boldog, — ha ezen iszontató fészket maga mögött látja.

A mi Lengyelországban mindenkit lehangol, a sok hideg szennyes, apró városka,

melyekre az embernek csak rá kell nézni, hogy elálmosodjék.

A ki, hogy csak néhányat nevezek, Horotenkát, Jávorowat, Reszowat, Zaipuszt, Biálát stb. látta, igazat fog nekem adni. — Én a zsidó elemet, mint a legéletrevalóbbak egyikét, melyben annyi jeles író s jeles művész van, melyből nem egy miniszter és tudós telt már ki; nagyon tudom becsülni: a zsidónők és leányok közül egész sereg feltűnően szép van; — de Lengyelországban igen sok van — a jóból — aztán toujours perdrix!

* * *

Végre megérkezett a parancs, az ezred nagy örömeire csakugyan Olaszországba voltunk rendelve: a lengyelszél helyett — a lanyha olaszthoni szellők fognak minket körülengedezni, s a mazurok helyett az eleven, vidor olasz népnél leszünk szállva.

Emlékszem, minő szépen kirajzoltam magamnak Olaszországot citrom- és narancsligeteivel — a jó gesztenyékkel — s erdélyi pulizkára emlékeztető polentával. Minő mu-

sákat, dryadokat, s hamadriadokat — láttam az első ifjuság zománczában, s még a tengert is najádokkal népesítettem meg.

Olaszhon és Lengyelország! mekkora el-
lentét!

Az öregebb tiszték, kik már ismerték Olaszországot s ott voltak Fontana-fred-dánál — nem osztoztak vérmes reménye-
imben.

Megindultunk, s e marche nem is volt igen fárasztó; igaz, hogy reggelenkint nagyon csipős volt a szél, s a köpeny jól ráfért a szegény katonára : de talán csak kétszer tanyáztunk szabad ég alatt.

E marche alkalmával ismerkedtem meg a Poninszky családdal, hol századom tisztjeit — s mint appendixet engemet is igen szívesen fogadtak : de fájdalom, néhány hölgy s ezek közt — pár igen szép és fiatal, a tiszturakkal mulattak, s engemet nagy boszuságomra gyermeknek tekintettek.

Ez okon — egész elég hosszas mulatásom közben Lengyelországban — szívem nyugodtan maradott, csak olykor jutott eszembe az én szniatini dulcineám, s mindig attól tar-

tottam, hogy egy szép este — csak benyit. No de volt esze neki.

A legszebb kastély, melyet ezen egész útközben láttam a landskroni a herczeg Lubomirszkynéé.

Pompás nagyszerű épület, s azon igaz aristocratiai fényüzéssel felkészülve, mely a birtokosnak nemcsak vagyonáról s izléséről, de művészi hajlamáról is tanúskodik.

Kevés uri kastély létezik, melyben annyi művészi tárgy volna, remek nagy értékű képek, különösen szép régi és újabb szobrok, s egész sereg bútor, mindannyi remek mű.

A kastélynak második emelete egészen chinai izlésben van kárpitozva és bútorozva, s teleded telve chinai s japáni porcellán-edényekkel.

A herczegné akkor Bécsben volt, s mi egész kényelemmel megnézhattünk mindent, — e mellett igen jól éltünk, s különösen jó magyar borokkal vendégeltek meg minket. A ki kétkedik azon, minő valódi grand seigneur tud a lengyel ur lenni, menjen Landskronba.

Sok darab földet bejártam azóta, s mivel a katona, nem postán és diligenceon utazik, s akkor még a vaspályának híre sem volt; sokat jobban és részletesebben láthattam, mint sok más halandó.

A katona nem csak fényes városokban, hanem a kastélyoktól kezdve, a hóval borított láthatlan gunyhóig, annyi különböző helyen megfordúl, hogy ha valaki, úgy a katona mondhatja, hogy utazott.

Engem utazásaimban, mindenek fölött a szép természet érdekelt. Hányszor, hányszor! ha valami regényes helyen állapodtunk meg, tudtam órákig egy szép kilátásban, a hegysek alakzataiban, a kék és zöld tavakon, melyek este holdvilágban csillogtak, mint annyi fémlapok, órákig elandalogni. Ilyenkor aztán a honvágy is megkapott s magamnak szárnyakat óhajtottam. Szerettem volna a galgói kösziklafalak gerinczein megpihenni, s hallgatni, miként huhognak száz oduban a baglyok lábaim alatt.

Aztán a képek, melyeket láttam, s a honvágy délibábos alakzatai elvonultak, s képzetem bemélyedett mindazon csudásban, —

mit még nem láttam, s hol akkor oly ifjan, annyi szenvedélylyel s annyi reménnyel, semmi sem jutott kevesebbé eszembe, mint a csalódás!

Pedig ti — kik oly ifjak vagytok, mint én akkor voltam, ne feledjétek, hogy az élet csalódások és kiábrándulások felé siet.

Márczius elején 1813. már Sléziában voltunk, másfél évnél több, hogy cadetoskodtam, s hasztalan! meg kellett magamnak valani, hogy messze-messze vagyok még a tábornagyi vezérbottól. Teschenben néhány nyugnapunk volt. Őszintén megvallom, hogy e városról nem sokat tudok mondani.

Arra jól emlékszem, hogy hallatlanul untam magamat, s egész ottmúlásom alatt egyetlenegy igazán, feltünően szép hölgyet nem láttam; pedig alezredesünk b. Spencz — igen kedves öreg úr, — s egyik századosunk b. Mattenclot — mint szintén mentorem és főhadnagyom Forster — sléziaiak voltak, s nem győzték eléggé magasztalni, a sléziai szépségeket. No de nekem e részben nyilvános Pechem volt, mint a német sógor mondja, mert én egyet sem láttam.

Egy napon, épen e hó 14-én csendesen pihentem ágyamban, habár ébren valék.

Biervogel uram járt és kelt a szobában, oly sajátságos arczkifejezéssel, mikép azonnal észrevettem, hogy a komának valami van a begyében.

Végre felültem az ágyban.

Cadet ur ébren van? kérdé.

Látod — már régen ébren vagyok.

Nem szólt semmit, kiment a szobából, aztán néhány percz mulva kimondhatlan méltósággal közeledett hozzám.

Hát ezt mi lelte? gondoltam magamban. Feltűnt nekem, hogy háta mögött valamit tart kezében, mikor közelebb jött, észrevettem, hogy az a kardom.

Egyszerre előhuzta azt — és csiptetvén szemeivel, szólt: cadet uram engedelméből a kardbojtot kieseréltem.

Oda nézek — hát a selyem-kardbojt helyett igen avult és viseltes arany tiszti-bojt volt kardomon.

Hogyan? kiáltottam fel egy ugrással, oda hagyván ágyamat: hát hadnagy vagyok?

Az hadnagy uram!

Mi az, mikor az ember hadnagy lesz, — s először pillantja meg kardján az arany bojtot, azt csak az tudja megfogni, a ki katona volt.

Ez egész új élet: mindazok a tiszt urak, kiket az embernek folytonosan czimezni kellett, kik a cadetokat néha jól lepirongatják, most egyszerre pajtásaim, mindegyik tegez, mindegyik testvérem.

Az ezredben az volt a közvélemény, hogy az ezredes — igen igazságos ember, s azt az előléptetések által is bebizonyította: mert heten vagy nyolczan lettünk egy napon hadnagyokká, a többi fokozatos előléptetéseket nem is említve. — Volt akkor egy Simény nevű cadet az ezrednél, gondolom már említettem — gyönyörű szép fiu, s kinek nem lehetett egyebet szemére vetni, mint azt, hogy keveset tud, s nem nagy hajlamot mutatott, sem olvasásra, sem tanulásra: ezt az ezredes elő nem léptette, s a szegény fiu anyyira szivére vette a dolgot, hogy megboldult, s nem sokára megis halt.

Teljes lehetlen volt ezért a derék ezredest vádolni — a fiu nem volt még tisztnek

való, aztán háboru elé menvén, nyitva maradt az út előtte.

Volt századunkban egy Müller nevü, — mintegy 50 éves első őrmester. Szigoru pontos férfit, a kit mindnyájan szerettünk, különösen én, kinek elég jó tanácsot adott. — Ez volt az első, ki meglátogatott: az ő kardján is kopott bojt függött. Mert az újból ki-nevezett tisztek nagyon szerették a régi avult arany bojtot.

Jó reggelt! pályatárs! (Camerad), így szólított meg Müller, s azonnal tegeztük egymást.

A különös az volt, hogy az éltes ur — legkevesebbé sem örült az előléptetésnek: azt állította, hogy inkább szeretett volna élet-hosszig őrmester maradni. A katona életben az első őrmester, ha szolgálatát ismeri, számadásai rendben vannak, s jó katona, valódi tekintély, s a legénység majdnem több tisztelettel viseltetik iránta, mint sem egy ujon lett hadnagy iránt.

Mikor ezredesemnek megköszöntem az előléptetést, igen szívesen fogadott, pár jó tanácsot adott, sígérte, hogy ezután is gond-

ja lesz rám, ha oly ügyes hadnagy leszek, a minő vésznek edzett káplár voltam. Felemlitem itt, hogy a kinevezettek közt én voltam az első.

Átalában a tiszték, mind a legszivesebbek voltak irántam, a legtöbb főhadnagy, még az idősbek is tegeztek; s mivel a jó Isten — derült kedvvel ajándékozott meg, s szenvedélyes katona voltam, egész sereg jó barátom keletkezett.

Én e hires, nagy emlékezetű, nevét örökösen viselő régi ezredet, úgy tekintettem, mint a szülői házat: nem valék-e még gyermek, mikor oda jöttem! — Aztán az ezredben igen sok művelt ember volt, még az ifjak közt is: magyarországiak és erdélyiek, s ezek közt szászok, francziák, olaszok s németek: kik hamar kiismerték az emberben a mit tud, s az ügyekezetet többet tanulni.

A cadetokból most előléptetett hadnagyocskák közül hárman voltunk, kik a tiszték rokonszenvével dicsekedhettünk: Zsombory, ki már említve volt, — Serafin — igen jó pajtásom, kinek később nevét és alakját az utolsó Báthory czimű regényemben

megörökítettem, annyiban t. i. meddig egy három kiadást ért regény élhet.

Ez időben a német lovasság új siskokat kapott, mindenesetre a legszebbeket s legrómaiabbakat minden hadseregben, mindez óráig.

Még ezredünkben egyetlen ily sisak sem létezett, az ezredes engemet és Zsomboryt — kit nagyon szeretett — nevezett ki: hogy haladék nélkül Bécsbe menjünk, ott a siskokat megrendeljük, magunkkal hozzuk; aztán a divisiót (zászlóaljunkat), b. Spenz alvezredes vezénylete alatt várjuk be Nyitrán.

A dolog vezetése engemet illetett, mint rangra idősbet.

Iszonyút képzeltem magamnak, s nehezen hiszem, hogy Nyitra városának kesérve-sen sajnálatos kövezetén valaha valaki, oly sokat jelentő arczkifejezéssel haladott volna végig: mert nem is kell mondanom, hogy Bécsben nem sokáig kellett a sisakokra várni, s így néhány nappal osztályunk előtt érkezünk Nyitrára.

A történelmileg nevezetes város — igen ismerős volt előttem; mert alig szorítottak

otthon a latin classicusok után valamire inkább mint a történelemre, jó hasznát is vettem később.

Zsomboryval együtt összebarangoltuk a kis várost, a püspöki residentiát és a vidéket. Nyitra Magyarországnak egyik legszebb megyéje.

Este azután elmentünk a színházba.

Hogyan?

Igen természetesen: mert ez időben a szarvas nevű szállodában vándor művészek működtek, s épen Genovévát adták.

A podium hat deszkából állt, s az ártatlan Genoveva — kisdéd köpczös urhölgy — más állapotban volt — Golo uram pedig — akkora két szemöldököt ragasztott fel — mint két mókus-fark.

Soha életemben nem nevettem annyit, mint e szomorú játékban: le is pisszegtettek szépen, mert a hallgatóság, különösen a könybelábadt urhölgyek igen komolyan vették a dolgot, s állítólag — mit nem merek erősíteni, mivel nem láttam, Golo urat, mikor haza ment, jól elpáholták.

Mindez most, bizonyosan másként van, de akkor úgy volt.

Végre megérkezett a divisio, s egy napi pihenés után, — mi a tiszték — a napban ragyogó, gazdagon megaranyozott festői sisakokkal megindultunk.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VI.

Igen vidám marche volt ez : bezzeg énekeltek ám a dragonyosok — nem mint Horotenkánál, olykor a trombitások egybegyültek a divisio elején, s a legszebb nótákat (Aufzüge) fújták — az embernek csak úgy repesett a szíve.

Ezen küldetésem alkalmával — voltam Zsombory pajtásommal Trencsénben is, hol épen megyegyülés levén, sok jeles táblabíró volt együtt, s mindkettőnket, mint erdélyi-eket szerfelett mulattatott a nyelv, melyet ezen urak beszéltek.

Ez elegye volt a latinnak, tótnak, németnek és magyarnak — s úgy folyt mint a Duna; nem hiszem, hogy e jó urak közül csak egyetlen egy is képes leende, husz szót mondani, a nélkül, hogy a nevezet négy nyelv ne lett volna képviselve.

Emlékezem igen világosan, hogy a füstös kávéházban épen mellettem ült egy kis táblabíró, ki vállamig ért: pedig nem nagy legény voltam az időben magam is.

Azonnal beszédbe elegyedett velünk, apróra kikérdezett, mintha város pandurja lett volna, én és Zsombory, nem tudván tótul, három nyelven feleltünk neki.

Kávét hozatott s egy snepf orru pinczér, ehez annyi czukrot adott, a mennyi négy csészére is elég lett volna.

Hogyan, domine spectabilis, werden Sie das alles in ihrem Café thun? kérdém én.

O, iste nebulo noscit meam consvetudinem, — ale — régi barátom, und wir vertragen uns sehr gut.

E stýlben folyt az egész társalgás, csak-hogy a tót elem uralkodott a többi felett, mit bizony le nem tudok írni. Emlékezem azonban, hogy a kis táblabíró párszor teremtetézett is, gondolván, hogy ez magyaros.

Itt történt rajtam, hogy a város jegyzője, kihez elmentünk, megbizásunkat tudtul

adni, csak kicsinybe mult, hogy belénk nem vezett.

Tudakozódtam, mielőtt hozzá mennék, mi legyen a neve: s nekem azt mondták, hogy Szamáróczy.

Én tehát Szamáróczy urnak szólitottam, mire rettenetesen megneheztelt, s minden jegyzői tekintélyét összeszedvén, reám kiáltott: non sum ego Szamáróczy az — — adtát! sed Zamaróczy! merken Sie sich das.

No de hamar megbékültünk: mert szeme szöktében ráfogtam, hogy én nem is mondtam Szamáróczit, hanem Zamaróczyt s e nemes családi név igen ismeretes előttem.

Mig Zsomboryval együtt utaztunk, s én az itt-ott elragadó szépségű egyes vidékek tekintetébe valék elmélyedve, az én jó pajtásom aludt.

Mennyire csudálkoztam ezen, le nem írhatom.

* * *

Nem akarom ezen egész hosszú marcheot leírni, mely rám nézve valódi élvezet volt, de szólok valamit mégis Tirolról,

melynek egy részét, különösen Linz vidékét láttam.

Otthon megszoktam volt, hogyha valami szép tiroli hölgy Kolozsvárra vetődött keztyűivel, minden embert tegezett; így a férfiak is: azt hittem tehát, hogy ez Tirolban is úgy lesz.

Tévedés, — senki sem tegezett, mindeütt Herr Lieutenant voltam, míg megtudták, hogy báró vagyok, azontúl aztán eláraszottak, a Herr Baronnal.

Tirol reám a legkellemesb hatást tette: e szoros völgyek, balra a nagy köhasábokon átforró zöld Drávával, a szédítő magas hegyek, a füszeres fenyvesek, mind ez emlékeztetett az erdélyi havasok vadonabb tájképeire, de nagyszerűbb, megkapóbb volt.

A lég hüves, üdítő, majdnem füszeres: aztán a tiszta, festői faházak oda ragasztva a szirtekre s hegy-meredélyekre mint a fecskefészek: s a gyönyörű, tiszta, csinosan öltözött nép, a sok egészséges, folytonosan nevető; s e mellett dallos és életrevaló némberek — ez valami! ezt látni kell.

Még most is eszembe jut olykor, mikor

e szép chaléknak keskeny tornáczában ültem, rezeda és majorán közt, minő elragadtatással hallgattam az üde torkokból kikelt jodlirozást valami fenyőfa tömb setétéből.

Nem költészet-e az élet! s miért van, hogy e szép világot ezer csudáival, varázsával és bájaival: annyi nyomorú, hitvány kenyérvesztegető lakja? s hogy a ki végre hitét az emberekben, mégis megóvta, s melegen őrzi szívében, arra a gondolatra jő, hogy e hit az élet főkincse, azért osztogatta azt a gondviselés oly gyéren és oly keveseknek.

Mielőtt az ígélet földére — ezúttal Felső-Olaszországba érkeznénk, két kalandom volt, melyek egyikét elbeszélem itt, mert Tirolban történt, a másik majd későbbre marad.

Egy reggel tiroli gazdám, oly állomásban, hol nyugnapunk volt, belépett hozzám, egészen vadászatra felkészülve: rövid köczében, széles fehérén himzett övvel, vadásztáskával, melyről a felkötő sarkantyúkhöz hasonló horgok függöttek: igen szép tiszta rövid löszere (Stutz) vállára volt vetve, s kezében hosszú botot villa alakú véggel tar-

tott. Fejét aztán az ismeretes borz szőrrel és szalagokkal ékesített, hegyes tiroli kalap fődte.

Utána egy tenyeres talpas, piros pozsgás leány jött; igen szép és vigyorgó arccal, kezében akkora tálát tartván, melyből négy magyar kaszás s nyolcz gömöri nyomtató, jóllakhatott volna.

A tápszer, melyet e tál magában foglalt, nem volt más, mint tiroli tejleves.

Furcsa egy leves ez! melybe liszt és tojás is jő, s e mellett sok bors: miként készílik, nem tudom, de annyi bizonyos, hogy jó egészséges íze van, s igen tápláló eledel.

Ehez aztán, száraz ropogó — tiroli kenyér jött — apró lepénykékhez hasonló, melyre ami jó miskolczi vagy tordai kenyérünk nagy uri szánakodással nézett volna. Hogy jó volna, nem mondhatom, — hasonlított a katona-kétszersülthez, melyet baltafokkal kell szétverni.

Ez lön a reggeli, s habár kávé mindig volt, a mig lehetett, a házi szokást követtem, gondolván, hogy az is tapasztalás.

Hova készül gazda? kérdeztem, látván, hogy távozni akar.

Pár zerge van a hegyekben, szólt — azokat keresem föl.

Zergevadászat! kiáltottam föl, ott hagyva a tálat az asztalon. Oh édes gazda, vigyen el magával, oly régen vágyom zergét látni.

A gazda minden további előzmény nélkül kinevetett. Nem az oly kényes urfiaknak való az, tevé mindig nevetve hozzá!

Nem vagyok én kényes, gazda! az én házámban is van zerge, sőt még medve is, a farkasokat nem is említve. Vigyen el, ne tartson semmitől.

S ha a nyakát töri?

Az az én nyakam lesz, felelém nagy hetykén.

Hm! szólt a gazda: csakugyan velem akar jöni?

Igen ám és tüstént.

Na jól van! készüljön! van-e fegyvere?

Jó pisztolyaim vannak.

Nem ér az semmit!

Dehogy nem ér semmit: két csinos Kochenweiter pisztolyom volt tisztii pisztolyai-

mon kívül, Brodiban vettem azokat potomáron.

Tudja-e mit, adok én önnek fegyvert — aztán vashorgokat a lábára, s még egy ily támbotot is, mely nélkül magam sem mernék megindulni.

Majd kimutatok én egy jó helyet, hol mindent láthat, talán még zergét is. — Meglőni! ez már más! ez nem oly könnyű dolog.

Csakhogy mehetek, gondoltam, a többit reám kell bízni.

Néhány percz mulva felrántottam egy szürke köczémet, mely a hálókabátot pótolta nálam, gazdám vadásztáskát vetett nyakamba, kezembe adta, a felebb említett szíjjal a vashorgokat, a botot s fegyvert.

Ezzel aztán megindultunk.

Gazdám vidáman haladott a keskeny ösvényen előttem, de oly gyorsan, hogy alig tudtam követni.

Még nem mentünk egy jó negyedóraig, mikor már facsaró viz valék, mert az ösvény nem csak igen egyenetlen volt, hanem olykor oly meredek is, hogy lehelletem elállt.

Nem emlékezem amaz időben, hogy egye-

nes úton, vagy a leggyorsabb táncz közben valaha elfáradtam volna; most azonban nagy hajlamot éreztem magamban végig nyulni a mohán, s magamat jól kipihenni.

Gazdám párszor hátra nézett, s vonásai-
ban oly észrevehetőn ki volt fejezve a gúny,
hogy megszégyenlettem magamat: azért min-
den erőmet összeszedtem s haladtam felebb
és mindig felebb.

Egyszerre egy kis tisztásba érkeztünk,
igen keskeny volt az, de mégis akkora, hogy
leheveredhettünk. Nem tudom, megszánt-e
gazdám, de annyi igaz, hogy ő volt az első,
ki végig nyúlt a mohával vegyes, fűszeres
fűvön.

Pihenjünk itt egy kissé, szólt, mindjárt
helyt leszünk. — Elfáradt-e?

Nem nagyon! — pedig alig szuszogtam.

A pihenés rövid ideig tartott, e közben
gazdám műértőleg lábamra csatolta a vas
patkó alakú horgokat, azután felkölt, s én
követtem.

Hogy a franczia szólás szerint: éve jött
volna az étvágy, nem mondhatom, ha eny-

nyiből áll a mulatság gondolám, ezért bizony kár volt a kolompot felkötni.

Nemsokára valahol kiérkeztünk a sziklák és hasadékok öblezeteiből, s láttam, hogy mind a patkók, mind a vashorgos bot, nem voltak feleslegesek.

Nem egyszer oly meredélyek szélén s oly keskeny ösvényen haladtunk, hogy nem tudtam elég hálát adni istennek, hogy nem szédülök, mert semmi sem lett volna könnyebb, mint itt nyakamat törni.

Látja ön hadnagy ur! azt a lapos kősziklát, ott elöl jobbra tőlünk?

Látom! hát mi van ott?

Igen jó hely ön számára, hol szépen leülhet. Én majd tovább megyek, s ha ön lövést hal, álljon fel, s nézzen körül, alkalmasint látni fog valamit.

Nem mehetnék-e önnel?

Nem, nem, nagyon szemes állat a zerge, ön pedig nem tud nesz nélkül járni.

Megkísértem.

Emberem erre nem felelt semmit, hanem megindult. Talán később alkalmam leend megmondani, minő jó fejem volt, s minő ke-

veset szédültem, úgy hogy valami meredély szélén állni, s lenézni mulatságaim közé tartozott.

Mikor nagy bajjal megérkeztünk azon helyre, melyet a vadász számomra kijelölt; igen örültem, hogy leülhetek; mert azt hittem, hogy soha többé oda nem érek.

Gazdámnak a nyaktörő ut olyan volt, mint a kacsának egy pohár viz. Intett, hogy üljek le, maga pedig tovább ment, a leggonoszabb útakon, szakadásokon és sziklacsúcsokon át. Most már annyi illusztrációja létezik e zergevadászatoknak, hogy mindenki meggyőződhetik állításain valóságáról, ha mondom, hogy a zergevadász, botja segedel-mével, olykor öles szélességű meredélyeken ugrik át.

Jó félóráig vártam, de semmi lövést nem hallottam; azután eltelt egy-két óra! — Semmiből semmi! — Tökéletesen ki voltam pihenve, s megszégyenlettem magamat, hogy minő gyenge zergevadász vagyok.

Darabig okoskodtam, azután hallatlanul kezdtem magamat unni. — Egyszerre lövést hallottam, de oly távolról, mikép

szó sem lehetett arról, hogy gazdámát láthassam.

Én ezt ki nem állom! gondoltam, s azon az úton, melyen gazdám haladott, megindultam én is.

Jó hasznát vettem az éles patkóknak, s még jobb hasznát ama vashorgos botnak. Haladtam, felebb és mindig felebb, egyszerre stopp! nem mehettem tovább, előttem oly meredek szirt állt, mint a köfal.

Mit tegyek? alig volt annyi hely, hol biztosan állhattam volna; nem maradt egyéb hátra, mint visszatérni: de hogyan? a puskával vállamon meg sem tudtam fordulni. Végre nagy bajjal s több kísérlet után megfordultam, de alattam oly meredély ásított, hogy szemeim káprázni kezdettek.

Mindazáltal a szirtcsúcsokhoz s fenyőbokrokhoz fogódzva lecsúztam oly helyre, hol legalább leülhettem, s hátamat a sziklához támaszthattam, míg lábaim alá függöttek a mélységbe.

E gonosz helyen ültem, várva, hogy gazdám valahonnan előkerül, s lesegít válságos helyzetemből: végre még egy lövést hallot-

tam, ezúttal valamivel közelebb, de senki sem jött.

Három kísérletet tettem, hogy lejjebb ereszkedhessem: teljes lehetlen volt. Már borulni kezdett az ég, pár sas vagy kánya, magam sem tudom mi, elcsapott a fejem fölött, mikor éhen, szomjan, s kimerülve halálosan arra szántam magamat, hogy nem mozdulok egy tapodtat sem.

Egyszerre kiáltásokat hallottam, melyekre feleltem a hogy tudtam.

Körülbelül egy óra telt el, míg nagy későn gazdámat láttam felém felkúszni.

Boszúságomra még pipa is volt a szájában, azután hosszú botját nyújtotta nekem, s annak segédelmével leérkeztem egy elég szenvedhető talajra; míg aztán szépen haza kerültünk.

A gazda a dolgot egészen természetesen vette, igen jó kedve volt, mert egy szép zergét hozott haza, állítván, hogy az állat igen messze elcsalta, azért késett el, tenyeres talpas leánya pedig kinevetett.

Annyi igaz, hogy a ki Tirolban zerge-

vadászatra adja fejét, el ne maradjon vezetőjétől, vagy meg se induljon.

Másnap újra lovon ültem s feledve volt minden. Csak később, még brüsseli mulatásomkor jutott eszembe e kaland, s némi változásokkal ezután irtam le egy jelenetet Sziklarózsa című regényemben.

Egyáltalában, miként arról annak idejében szólandok, regényeim telve vannak oly kalandokkal s helyzetekkel, minőket magam átéltem, s nincs könnyebb olvasott embernek, mint a tapasztalás után író megkülönböztetni attól, a ki csak képzeletből ír. Van egy-egy szó, egy-egy lehetlenség, mi azonnal elárulja az író ismeretlenségét emberekkel és világgal, s a mi boszantóbb, olykor a legmindennapibb dolgokban is hanyat-éjtő tudatlanságát. No de ez később jö elő, mikor irodalmi pályámról szólok, s elmondván, miként lettem író, s milynemű rózsák teremnek az irodalmi mezőkön.

Ezen, felebb elég röviden vázolt tiroli marchenak főpontja volt azon pillanat, mikor egy igen hideg reggelen egyszerre Olasz-hont pillantottuk meg alattunk.

Hegytetőn valánk, beburkolva köpenyeinkbe, átfázva a dermedtségig, habár hómár nem volt, midőn alatt egyszerre mint valami álmokép egészen másvilágból, zölden és zománczosan nyúlt végig elláthatlan meszsizisgre a szép délies, meleg vidék.

Úgy tetszett, mintha azon paradicsomból, mely lábaink alatt terjedett, lanyhább szellők s fűszer lengedeznének felénk.

Néhány perczig időztünk a tetőn, a legénység leszállt lovairól, s mi a tiszték egy pontra gyűltünk, hogy onnan a bájos képet magunkba szívjuk.

Ott volt a szép Olaszország, Európa kertje, melyről annyit hallottunk és olvastunk, hasonlított az elragadtatáshoz, a mit éreztünk.

Végre megindultunk, a trombiták vigan repedeztek, mintha üdvözölnék a bájos vidéket.

Nemsokára levetettük a köpenyeket, meleg nyári lég volt, így érkeztünk meg, feledve minden multat, tele jó reményekkel. Mivel nincs kedvem utazási leírást adni, melyet ugy is mindenki megtalál aki keresi,

híven rendszeremhez, életemnek e szakából egyes lapokat szakgatok ki.

Legelőbb is bevallom, hogy a citrom- és narancsligetek helyett, elláthatlan távolig, csak eperfákat látván, melyek alá szőlő volt ültetve, füzéreket képező venyigékkal, s ezek alatt vereses kavicsos földön, tengeri és újra tengeri, és mindig tengeri : Olasz-
honnak e része az első benyomás varázsa után, engemet meglehetősen hidegen hagyott. Később, mikor a hegységek közé jutottunk, s a szép Lombardiába, ez sokban változott, míg aztán Florenczben álmaim egész tündérezetükben teljesültek.

*
Országos Széchényi Könyvtár

Mikor ezredem Olaszhonba lépett, akkor már a háború melegen folyt, s mindnyájan azt hittük, hogy néhány hét múlva ellenséget látunk.

A ki katona volt, tudja, mit tesz az a gondolat : ellenséget látni! ütközetben részt venni, s azokhoz tartozni, kik, miként a katona mondja, löport is szagoltak.

Emlékszem egyszer, hogy néhányan fia-

tal alhadnagyokul egy butegában — kávéházban — ültünk. Harcz és háboruról volt szó, s abban állapotunk meg, hogy ha a háború csak egy évig tart, mindnyájan századosok leszünk.

A szép remény csak rajtam teljesedett, legalább tudtomra.

Ezredünk igen jó állomásokat kapott.

Sok kisebb nagyobb kalandom volt ez időben, elmondok néhányat ezek közül, fiatalabb olvasóim mulatságára, hogy lássák, mikép nem valék jobb a deákné vásznánál, s régi gyulékony természetem egészen idáig kisért.

Vicenzában voltunk. Olaszország szebb, habár kisebbrendű városai egyikében.

Én az egyik teren, az úgynevezett casa Palladioban voltam szállva, hol egy tágas, igen magas kápolnaszerű szobám volt, ropant kandallóval.

E majdnem üres szobában vetettek nekem ágyat, még pedig igen szélest s igen jót, mert jobb ágyak alig vannak valahol, mint Olaszországban.

E szoba jókora bolthajtásos előcsarnokba

nyilt, melyben állítólag sok gyilkosság történt, régibb, sőt újabb időkben is.

Igaz, hogy ezen előcsarnok éjjel nem volt világítva.

Maga a ház valódi palota, azon remek építmények egyike, minőket jelenben keveset látunk, s a Palladio híres építömester saját vezetése alatt emelkedett; miért is par excellence a Palladio nevét viselte.

Házi gazdám azon kissé elszegényedett aristocratiához tartozott, melylyel az ember, főleg a velencei királyságban igen gyakran találkozik, különösen Paduában.

Azon egykor gazdag családok, melyek dogékat is adtak Velenczének, mint például a Zeno, most Zen, a Mocenigo, Priuli családok s annyi más, csak árnyai azoknak, kik egykor ama híres márványpalotákat építették: nem is említvén, hogy egész sereg régi történelmi család kihalt, vagy a néppel vegyült össze.

Én egyelőre mindig fáztam Olaszországban — otthon — szobámban t. i. mig végre nagyobb részét pénzemnek venyige-kötegekre költöttem, ez levén ott s akkor a fő

fütő-anyag, most alkalmasint ez is változott: úgy látszik, hogy a német tudósok szerint bolygónk hűledezni kezd; legalább ez idén 1864-ben aligha nem sinlik valami makacs gripben.

Az öreg Biervogel folytonosan fütött. Kün a szabadban a légmérsék kellemes volt; de még azon időben, például Vicenzában híre sem volt a kemenczéknek, s a köszénneli fütés a legnagyobb ritkaságok közé tartozott.

Óráim, szokásom szerint, fel valónak osztva, ez volt mindig első teendőm, ha valahol megállapodtunk. A szolgálat után első dologom lön kilovagolni. Volt ez időben egy Vezér nevü igen szép paripám, én ezt b. Gerliczytól vettem, ki őrnagy volt a vadászoknál, s ki maga e lovat atyámtól vette. E mellett volt egy kis, úgynevezett pakklovam, a legkedvesebb kis ponny, melylyel valaha birtam. A kitől ezt, vakaratlan és keféletlen valódi vad lóhoz illő kinézésben vettem, távolról sem sejtette, mi rejlik e kis állatban; mely olyan volt, mintha mind aczélrúgókból lett volna összeállítva. Hihetlen útakat tettem vele, s eladhattam volna tizszer nagy

nyereséggel. Többnyire a vezéré volt az elsőség, s mindig örültem, mikor a mellettem elballagó vicenzai lionok felkiáltottak: *que bella bestia!* Azután felültem szépen a kis Agára, mert ez volt ponnym neve, s ezt is jól elhajkorászván, otthon a lobogó tűz előtt olvasgattam, a mennyi olasz könyvet csak kerithettem. Itt olvastam Dantét, Petrarkát, Tassot, s ha nem kaphattam mást, Metastasiót és Goldonit.

Mikor ez megvolt, irtam olasz szerelmes leveleket; mert már csak be kell vallanom, hogy Vicenzában egy kedves fiatal szőke hölgynek udvarolgattam. A dolog igen regényesen folyt; csudás hirtelenséggel megtanultam olaszul írni is. Nagy segítségemre volt ebben a francia nyelv, de különösen a latin. Hihetlen dolgokat tudtam összefirkálni — gondolat és felkiáltó jelekkel. Első levelem felszólítása ez volt: *Ornatissima Signora!* azután később *cara A — —!* s végre: *unico tesoro del mio core!*

Én e valóban kecses teremtéssel egy táncvigalomban ismerkedtem meg, s váltottam pár szót rettenetes sóhajtások közt, hiszen

mondtam önöknek, minő ifju valék fiatal koromban, a mi nem pleonasmus, s minő sokáig voltam ifju. Többnyire később a piazza della signorián találkoztunk, hol a beau monde összegyűlt és sétálgatott: az egész ismeretség köszönésből és mosolyokból állt. Végre elhatároztam magamat, hogy irok neki, s légyottot kérek, a legnagyobb ártatlanságban.

De mivel a leányka az előkelőbb családok közé tartozott, az volt a kérdés, miként fogom a levelet hozzájuttatni?

Annyit már tudtam, hogy egy szép palotában lakik, mely atyjáé, s hogy szobája a második emeleten van.

Én ezen ismeretséget szokásom szerint mindenki előtt titkoltam, Szentiványi barátomat kivéve, kinek előttem semmi titka nem volt, s ki már úgy is kitalálta bajomat.

Egy reggel, épen mikor már kész voltam levelemmel, belépett Szentiványi, kinek leveletem átadtam.

Nagyon mulattatta, annyi igaz, s azt mondta reá: no ha ezt mind elhiszi neked,

akkor nagy ember vagy! csak ne járj aztán úgy, mint Nagy-Szebenben!

Mindig boszankodtam, mikor barátim e cadetkori, nagyszebeni casusomat előhozták. De hogy a t. olvasó is nevetessen rovásomra, Szentiványi barátom szavait meg kell fejtenem.

Resteltem a dolgot, no de legyen, bele nem halok.

Szebenben, Erdélyben van egy ismeretes apácza-kolostor és nevelőház egyszersmind. Azon időben, mikor még mint hadfi ott egyszerre két grófhölgyért lángoltam, történt, hogy a kolostor előtt elsétálgatván, egy igen szép, egészen fiatal apáczát pillantottam meg, ki ablakában állt s virágait öntözgette.

Jugend hat keine Tugend! mondja a német, nekem a kis apácza nagyon megtetszett.

Hallottam valahol, mikép megtörtént már olykor, hogy a kolostorban nevedő kisasszonykák czérnaszálat eresztettek le az ablakból, s annak segedelmével huzták föl magokhoz imádóik leveleit.

Többször elsétálgattam a kolostor előtt, s aligha a fiatal apácza nem sejtett valamit, mert mosolygott. Jó! gondolám: nem sok, de valami; szállásomra rohantam s egy dühös szerelmes levelet hevenyésztem, bizván jó szerencsémre, miként juttatom én azt az én szentségtörő lángjaim istennőjéhez.

Párszor ok nélkül jártam, mindig a levéllel zsebemben, mig végre megjelent egy kannácskával a kis apácza virágjainál. Az ablak nyitva volt, most is igen jó szemem van, hát még akkor: jól kivehettem. Igazán szép volt, és oly kedvesen — igaz kissé csintalanul is — mosolygott, hogy egészen fölmelekedtem. Kirántottam a levelet zsebemből s mutattam neki, miről van a kérdés, várván, hogy no most egyszerre le fog a czérnaszál ereszkedni.

De az apácza tagadólag rázta fejét.

Mit tegyek? hirtelen kellett határozni, mert attól tartottam, hogy bezárja az ablakot.

Lehajoltam, s egy kavicsot felkapván, azt levelemmel begöngyöltem, s mig a szép apáczának ideje lett volna az ablakot bezárni,

paff! a levél lábainál hevert, habár az ablakon — szerencsémre tág — rostély volt.

Ez megvolna! gondoltam, s ha elolvassa: ellen nem áll.

Darabig vártam, egyszerre valami kop-pant lábaimnál, oda nézek: levél volt.

Felragadtam tüstént, s a magam leve-lére ismertem — és — mi volt ebbe gyön-gyölve?

Csak képzelje a t. olvasó: három kis sü-temény, minöket kiválólag az apáczák ké-szitenek, s melyeknek igen furcsa nevök van.

Én szívet kértem, és ő nekem olyant adott, még pedig hármat! — Azt gondoltam, hogy elsülyedek: soha többé feléje se men-nem a kolostornak. Hallgattam a dologgal, mint a nyúl, s még azt is megbántam, hogy később Szentiványinak elbeszéltem.

Tanácskoztunk uj szerelmemről. Barátom a dolgot igen egyszerűnek találta, s én ma-gam is, kinek már darab idő óta nem mon-dták, hogy gyermek vagyok, nem láttam ab-ban semmi lehetlenséget. A fődolog azon-ban a kimély volt, nehogy a kedves szép szöke angyalnak meggyűjtsem a baját.

Ki Olaszthonban volt, tudhatja, hogy semmi sem könnyebb, mint ott valakit találni, ki jó szóért épen semmit, de pénzért mindent megtesz.

Én is akadtam egy ilyenre, s igen ügyesen eljárt a dologban, sőt választ is hozott.

A válasz ez volt:

„In Italia non è permesso un colloquio con una ragazza.“

Ez nem volt épen tagadó válasz. Az első levelet egy második követte, ezt aztán a többi, míg végre egy szőke órazsineget leltem az egyik válaszban a leányka saját hájából.

Aztán párszor a palota hágcsóin is találkoztunk, de a dolog nem tarthatott sokáig, mert Paduába ment a századom, s így egy desperatus levéllel végződött.

Később azután, mikor már százados voltam, Bécsben egy barátom a Savoy-ezredből beszélt: hogy az én postillon d'amourom megszünvén a tallérok, a szép kisasszonykát kántálta meg; míg ennek atyja nyitjára jött a dolognak, a postát elkergette, s nagy

spectaculum volt a háznál, míg végre minden lecsendesedett.

Igen rossz kedvvel érkeztem meg Páduába, hol a Mocenigo palotában a Brenta csatorna partján voltam szállva.

A háznak nagyobb része bérbe volt adva, rajtam kívül még egy igen csinos Seemann nevű főhadnagy volt ott szállva.

A háziak, az öreg elszegényedett Mocenigo özvegyből, ennek fiunokájából és Parmegiani, még elég fiatal nőtől állt, kinek férje, mint százados az osztrák hadseregben szolgált. Neje becsületes szelid teremtés volt, s mindig férje után sóhajtozott.

Nagyon szegényesen éltek, s az egykor oly fényes márványpalota, majdnem butorzatlan állt.

Annak azon osztályában, hol Seemann volt szállva, egy még igen csinos olasz nő lakott, mintegy 30—32 éves, kinek rettenetes féltékeny férje volt. Seemann azonban kevés tudomást vett e nőről, ki őt a veres fészért, melyet viselt: *mio cardinale* nak nevezett.

Én pedig kibusongván magamat, egy fiatal barna leánynyal ismerkedtem meg. Ez

eredetileg görög családból származott, neve, családi neve, t. i. igen ismeretes Piemontban.

Mintegy húsz éves lehetett, igen csinos de kissé akaratos; mindazáltal hamar összehévíztünk, s majd mindennap találkoztunk.

Kényelmes ezen ismeretségben két körülmény volt: első: hogy Szentiványi barátom a kis barna hölgynek legjobb barátnéjába volt szerelmes, és így ki nem jöttünk a partie carréból: a második az, hogy hajlandóságom anyja különösen kegyébe vett: és engemet mio ungarezenak nevezett.

Országos Széchényi Könyvtár

VII.

Már félévet töltöttem Olaszthonban, voltam Paduában, Vicenzában, Milanóban, tettem egy utat Velenczébe s onnan Triestbe és vissza, végre Florenczben is valék. Ezen hosszú idő alatt, az említett két viszony után volt még egy: az utolsó Olaszthonban.

Akkor Insagoban voltam, — miként Gorgonzolóban is — hol a híres strahino sajt készül, s ott egy sebésznek neje rabolta el szívemet. Igen szép vidám menyecske volt, mintegy 19 éves, férje — már feledtem, — mi okon Milanóban mulatott; s így szépécskén összeszűrtük a levelet, míg újra megfűjták a trombitát.

Ezen időre esik az első komoly ütközet is, melyben részt vettem, s mely a történelemben a Mincio melletti ütközet nevét viseli, bár egyelőre Vallegioi ütközetnek mondták.

Ugyanazon egy tárgyra nem akarván minduntalan visszatérni, nem maradtam a chronologia rendnél, miként az emlékiratokban majdnem lehetlen, melyekben az érdek a változatosságban s a részletekben áll. Most azonban igen komoly czikk küszöbén állván, el akarom egész őszinteséggel mondani az első benyomást, melyet reám a legvéresebb iitközetek egyike tön.

Mielőtt ezt tenném, álljon itt fogalmam az igazi bátorságról, mint erényről.

Én kétféle bátorságot ismerek: az egyik a félelmetlen emberé, kit a gondviselés erős szívvel s hideg vérrel áldott meg. Igen szép, főleg katonában megbecsülhetlen égsdománya ez, de nem erény, nem olyan, amit bámulnunk kell, s a mit az embernek érdemül lehetne felróni. Mi érdem van a bátorságban, ha az ember nem tud félni.

A másik nehezebb, a félénk emberé, ki kötelesség és becsületérzésből, vagy valami ügy s a haza iránti szeretetből legyözi félelmét, urává lesz a helyzetnek, s megteszi kötelességét szemhunyorítás nélkül, mint a legbátrabb.

Ezen második bátorság, valódi erény.

Én részemről e másodikkal, tehát a bátorsággal, mint erénynyel nem dicsekedhetem: a gondviselés úgy akarta, hogy ne féljek! nem volt semmi szükségem a félelmet leküzdeni, mert nem ismertem azt, s nem ismerem azt mindez óráig.

Bátran mondhatom tehát, hogy nincs ember széles e világon, ki engemet életem legkétségesebb pillanataiban is félni látott volna: s nem tartok attól, hogy e részben valaki megczáfolhasson.

Fájdalmat ez életben éreztem eleget, talán többet, mint a legtöbb ember: tudom, mi az aggodás a haza felett, mi a kín a szeretett tárgy beteg ágyánál, de mi a félelem, — ezt nem tudom.

Ezért, ha bátor voltam ott, hol mások fejüket vesztették, még megis örültek, vagy a rettegés megölte őket; ebből én semmi érdemet nem tulajdonítok magamnak. Ki tudja? ha a természettől félnék, kicsinyszivű, vagy gyáva lettem volna, le tudtam volna-e e félenkséget, e kicsinyszivűséget, e gyávaságot győzni, s ki tudtam volna-e állani a sarat?

Ezt egész őszinteséggel előrebocsájtván, visszatérek tulajdonképi tárgyamhoz.

8-ik február volt 1814-ben : szép tavaszi melegek jártak, olyan idő volt, mint nálunk május elején.

Az ezredben már tudva volt, hogy másnapra alkalmasint ütközet lesz; de az egész tisztikar nagy boszuságára tudtuk meg azt is, hogy ezredünk a tartalékseregben leendő felállítva.

A legtöbben azt hittük, hogy legfeljebb ha ágyúszót fogunk hallani.

Reggel, vagy inkább hajnalban, Biervogel uram égő gyertyával lépett a szobámba. Hóna alatt valami vastag csomagot hozott.

Hadnagy ur, szólt, jó lesz fölkelni, hogy maradjon ideje jól reggelizni.

Felugrottam ágyamból, s azonnal öltözéshez fogtam. Fiatal ember igen hamar el tud készülni öltözködésével.

Mikor a mellényre került a sor, Biervogel uram előállt azon csomaggal, melyet fellebb említettem, s mire aztán nem is gondoltam.

Hát ez mi? — kérdém bámulva.

Ez, hadnagy ur igen jó dolog: mert ez egy egész könyv itatos papiros, ha ezt mint valami mellvértet a mellény alá illeszti; legalább szivét biztosítja a golyók ellen.

Van-e ilyen golyófogója többi pajtásaimnak? kérdém a sajátos mellvértre kacsintva.

Hogy ne volna! a mennyi vasas tiszt van, mind ilyen visel.

Papirosból?

Nem, vasból.

Ugy-e? no ez más, hord el a papirosodat, ki nem fogom magamat pajtásaim által nevetetni.

De ki látja azt?

Akár látja, akár nem, elég, ha én tudom, hogy gyávaságot követek el.

És a vasasok?

Én nem vagyok vasas.

A dolog ennyiben volt, felvettem mellényemet, colettemet, spenczeremet; aztán parancsoltam, hogy göngyölitse össze köpenyemet.

Nem volna-e jobb hadnagy ur felvenni a köpenyt?

Ugyan miért?

Hát az is felfog pár golyót, aztán reggel hives van.

Csak göngyölítsd össze szépen, ha megfázom, majd fölveszem.

Biervogel elégületlenül csóválta fejét: aztán mormogta junges Blut!

Mikor a reggelit elhozta, igen jó kávé, s szép fehér olasz kenyérkéket hozzá, sőt egy serleg veres bor is állt a kávékanna mellett.

Tudod öreg, hogy nem iszom reggel bort, szóltam én leülve.

Ej hadnagy ur, jó lesz pár pohárral inni, mindig jó ez ütközet előtt.

Csak volna ütközet, de félek, hogy az ágyúszóval érjük be.

Nem kell a francziákkal tréfálni! mormogta Biervogel.

Töltsd meg pisztolyaimat, szóltam, megvizsgálván hosszú egyenes kardomat, mely oly éles volt mint a beretva.

Néhány percz mulva lovon valék, de nem a Vezéren, pedig nagyon szerettem volna ám, hanem tisztí lovamon, szép fekete erdő-

lyi paripán, a gróf Wass Sámuelné ménéséből.

A negyed óra el nem telt, mikor az első trombitaszóra a gyűlhelyen valék csapatommal.

Velem együtt érkezett oda, az első major első, Opizzi százados vezénylete alatt.

Mikor a százados engemet megpillantott, elfordította fejét: pajtásaim beszéltek, hogy még Teschenben mindenkép azon volt, hogy helyettem mást nevezzen ki az ezredes hadnagynak.

Csak annak megmutatására, minő csekélységek által szerezhethet magának a fiatal étellel s emberekkel ismeretlen ember ellenségeket: elmondom röviden, mi tette Opizzi századost ellenségemmé, holott azelőtt igen jó uramnak mondhattam.

Volt nekem egy nagy hibám, melyből, fájdalom, mindez óráig nem gyógyultam ki egészen: e hiba, a szórakodottság. Megtörtént rajtam nem egyszer, hogy felsőbb tiszteimmal találkoztam a nélkül, hogy azoknak köszönjek, vagy a hozzám intézett kérdésekre feleljek; szóval sok, mit a szórako-

dott ember elkövet, a nélkül, hogy tudná. Az ezredben azt mondták, hogy büszke vagyok, fenhordom az orromat stb.

Mindebből egy szó sem volt igaz; mire lettem, vagy lehettem volna büszke! — Egy kis hadnagyocska valék, sem szép, sem rút, soha sem volt sok pénzem, soha sem tettem semmit, mi megérdemelte volna, hogy az emberek figyelmét felgerjeszsem. No de mondták.

Egy napon Opizzi százados az én századosomnál — Schalhardtnál volt — én is ott valék. Századosom mondta, hogy Opizzi minő jó színben van, s a hazai lég — mert olasz volt — őt egészen megifjította. Igaz, hogy rá nézve alig látszott többnek 40 évesnél.

Aztán egyetlen ősz haja sincsen! tevémm hozzá nagy bölcsen.

Opizzi hozzám fordult, egy mérges tekintetet vetett reám, aztán mondta : van elég, csak hogy nem látszik.

A dolog annyiban maradt, s én azt hittem, hogy talán van itt-ott egy őszhaja.

Mikor Opizzi elment, századosom nekem

rontott. Soha nem tettem volna fel önről Jósika, hogy oly gyöngédtelen s nevetetlen legyen!

Arczom rögtön felgyúlt, s elég nyersen kérdeztem : mióta fedezte fel százados ur bennem e szép tulajdonokat?

Ön tudja, hogy Opizzi parókát visel?

Nem tudtam biz én! ma hallom először.

Igaz, hogy ezt mindenki észreveheti, titkolhatlan, de művelt ember nem szól róla.

Annyi bizonyos, hogy Opizzi ezt soha sem feledte el. Nagyon resteltem a dolgot, mert Opizzi jeles tiszt volt, s kitünően bátor férfiú.

E napon szokatlanul halványnak s elmélyedtnek találtam.

Miként mondtam, ezredünk a tartaléksereghez (a reserve-hez) tartozott; s elég tágas látkörű helyen lön felállítva.

A helyiség kissé halmos volt; de meddig a szem terjedt, semmi nyoma sem látszott az ellenségnek.

Többen leszálltunk lovainkról, pipára gyujtottunk s beszélgettünk egymással, senki sem álmodta, hogy egy negyed óra múlva mi fog történni.

Egy-két ágyúlövést, aztán többet és sűrűbben hallottunk, de igen távolról.

Hány harapott már a fübe! szólt melletttem egy koros főhadnagy; de mi — folytatá mindig németül és németesen, aligha ma kézcsókoláshoz jutunk.

Közel hozzánk, ama szép sárga csapkás dsidás-ezred volt felállitva, melyet ekkor gr. Mengen ezredes vezényelt. Nem messze tölünk a Hohenlo-dragonysok.

Egyszerre feltekintek s látom, hogy egy táborkari tiszt nyargalva közeledik hozzánk, s nemsokára utána a zöld halmok hosszában Vilson angol tábornok, mintegy 45 éves férfiu, s annak segédje a fiatal Janson száguldanak.

Mind a két egyéniséget igen jól ismer-tük ezredünkben.

Vilson setétkék köpenyben volt, kis fehér sipkával fején, minden napellenző nélkül, hasonló főveget viselt Janson is, ki veres egyenruhájában azonnal feltünt.

Még a negyedóra el nem telt, azon pillanat óta, hogy lovamról leszálltam, s épen készülöben valék, a sűrű zöld gyepen végig

nyúlni, mikor a táborkari tiszt már távolról kiáltott: Aufsitzen! Aufsitzen!

Ugyane perczben pillantottuk meg Mengent ezredest, ki nyargalva jött a balszárny felől, s kiáltott ismeretes vékony, de átható hangján: Ataquiren! Ataquiren!

Kevesebb idő alatt, mint ezt leirtam, az ezred lovon ült: hosszú homlokzatot képezvén — szemközt a semmivel.

Marche! kiáltott az ezredes, utána a többi törzstisztek és századosok.

Néhány pillanatra a Marche! Marche! vezény szó, s a trombiták támadója után, benn valánk közepette a legsűrűbb gomolynak, az ágyúk dörögtek, az apró fegyverek kerepeltek, ott volt a harc legélénkebb, legbuzditóbb, leglélekemelőbb nagyságában.

Mi történt? mi okozta, hogy a tartaléksereg jött legelébb, s ily öldöklő tűzbe?

Ezt fogom röviden megfejtteni.

Az olaszthoni hadsereg fővezére gr. Bellegard volt, hidegvérű katona, s a legjobb elméleti vezérek egyike; de a ki a Fabius cunctatorokhoz tartozott.

Kevés igazibb gentlemant, s nyájasabb

öreg urat láttam valaha; azért áll a mit mondanak; hogy a mennyiben szerették és tisztelték az öreg fővezért a hadseregben, oly kevés volt a bizodalom iránta a tettek mezején.

A hadjárat csöknyösen folyt, s a bécsi-ek, kik mindig készen állnak egy-egy jó vagy rossz élczzel, azt mondták Bellegardról, hogy a dobhoz hasonlít, melynek hangját csak akkor hallja az ember, ha verik.

Vilson angol tábornok ez időben sokat volt a főhadiszálláson, s Bellegard gyakran bizta meg őt egy vagy más esetben: főleg olyanban, melyet a pusztá elmélet előre nem láthat, s hol gyors cselekvés kell.

Ez okon jelent meg most is a csatatér legváltóságosabb helyén, s pontban akkor, mikor angol hidegvérére legtöbb szükség volt.

Bellegard ellenében Napoleonnak mostoha fia s kedvencze — Eugen de Beauharné állt; egyike azon világhirű franczia tábornagyoknak, kik a forradalmat végig élték, s kik hadi mint polgári küzdelmek közt értek férfiakká. Ezek, — különösen Beauharné — a gyakorlat, a kezdemé-

nyezés s a rögtöni cselekvés emberei való-
lának.

Miként láttuk, a csata a hadseregnek egészen más szárnyán kezdődött, s miként később tudva lön, a támadás a francziák részéről jött.

Mig azonban Beauharné ezen áltámadással mind a fővezért, mind a hadseregnek nagyobb részét egészen más irányban foglalatoskodtatta; ő maga legválogatottabb csapatáival megfoghatlan hirtelenséggel átkelt a Mincion, s az osztrák hadsereget hátulról támadta meg.

Ez az oka, hogy a tartalék-sereg jött leg-
elsőbb tűzbe.

Mielőtt elmondanám, a mi ezen első csatában, melyben részt vettem, személyemet érdekli, nem levén s nem lehetvén célom, ezen annyiszor és oly illetékes tollaktól le-
irt hadjárat történetét adni; legyen szabad röviden megmondani, mit nem másoktól hallottam, hanem a minek az ágyúk dörgése s a golyók zápora közt — szemtanúja valék.

Bár mennyire hirtelen jött, s már magában is meglepő volt Beauharnénak e szép,

lángészhez illő katonai tette; a tartalék-se-reget pillanatig sem zavarta meg.

A hősies gr. Mengén, s a mindig hidegvérű, de rendithetlen b. Gabelkoven, úgy viselték magukat, mintha mindent előre láttak volna.

Csatában alsóbbrendű (subaltern) tiszt nem sokkal tudhat és láthat egyebet, mint a mi közvetlenül érzékei határában van.

Mikor a marche! marche! hangzott, mikor a trombiták a támadót fújták, valami a magasztaltséghez hasonló árasztotta el egész valómat.

Hol az a nyomorú és gyáva ember, ki ilyenkor fél! én azt hiszem, hogy nincsen lovas katona, még ha gyáva is, ki ilyenkor félne.

Miként nincs gyalog katona, ki akkor félne, mikor szuronyszegezve megrohanja az ellenséget.

Vannak azonban esélyek és esetek, melyek a bátrak szívét is kemény próbára teszik.

Ilyen például az, mikor az ember a legöklőbb kartácstüznek van tétlen kitéve.

Mikor áll mint a kőfal, s jobbra balra hullni látja a népet, mikor a sorok összeszorulnak, mikor a haldoklók nyögése hat fülébe.

Ilyen, mikor ágyúfedezeten áll, s az ellenséges ütegeknek egész dühe feléje van intézve.

Ilyen, hogy többet ne említsek : az, amit katonanyelven verlorener Postennek neveznek. Mikor valaki örjáratot tesz, elküldi embereit a jelentésekkel, miként ez szokásban van, s azután a helyett, hogy az elküldettek felelettel térjenek vissza, soha sem térnek vissza, s az embert egyedül, vagy pár emberrel az éj — az ellenség közepette lepi meg.

Mindezeket tapasztalásból tudom, mindezen keresztülmentem, s ha még élek; — az isteni gondviselés után — hideg véremnek köszönhetem.

* * *

De visszatérek a csatára, mikor századom megindult, én legalább nem láttam ellenséget, minek természetes oka, a vidék halmos képezete. De egyszerre, mielőtt rá gon-

dolnánk, felérvén az emeltebb földnek gerinczére, szemközt álltunk ama gonosz, compact massákkal, melyeket I. Napoleon hozott — az ismeretes carrék helyett szokásba.

Egy pillanatra körül valánk öntve a golyók záporától.

Nincs lovasság, mely a massák lövéseinek ellen tudna állni, főleg, ha ezek nincsenek elhamarkodva, s az ellenség, be tudja várni, míg a lovak orra a szuronyokat éri el.

Ezek a francia tömegek, valódi sziklakoczkák, gonoszabbak a görög phalanxnál vagy a római cuneusnál, bevártak minket szépecskén, a nélkül, hogy egy lövés történék; azután három ily massa felrobbant mint valami löpor-torony.

Nekem igen merész lovam volt; s ilyen a gyarló ifjuság, pillanatra azt hittem, hogy no most mindjárt rést török, s még Terézia keresztet is kapok.

Ábránd! lovam egy kis szúrást kapott az orrán, s oly hirtelen fordult meg, hogy azt hittem — kifordulok a nyeregből.

Azon pillanatban, mikor a massák az el-

ső hatalmas lövést megkezdették, mely meg sem szünt többé; hézagaik közül, a francia lovasság rohant ki, mint valami darázs raj.

Minket egy szép francia chasseur-csapat üldözött, s a képek egyike, melyek mélyen bevésődtek emlékezetembe, egy roppant szőke barkójú és karikás bajuszu francia chasseur, kinek, midőn észrevettem, pisztolya nem volt arasznyira fejemtől, egy hirtelen fordulat mentette meg életemet, azután hosszú kardommal a francia után szúrta, de a ki ezt be nem várva, tova nyargalt.

Előrántottam pisztolyomat s utána lőttem, de nem volt időm a lövés eredményét vizsgálni, a mi a gomolygó tömegben lehetlen is leende.

Alig voltunk a massák lövésén kívül, az ezred azonnal képezte magát, s rögtön támadót fuvatott újra.

Tudom, hogy például Klosius százados e napon tizenkétszer támadott, s a mi századunk is annyiszor, hogy számát sem tudom.

E támadások egyike után történt, hogy századom visszaveretvén a massák közül, s a francziák csunyául megtizedelvén minket,

a század eszeveszetten futott és sorai szétbomladoztak. E pillanatban sarkantyút adván lovamnak, előre rohantam, s elég szerencsés valék a századot megfordítani, s visszavinni a csatába. Hogy mindenek felett századosom, s aztán többi tisztársaim is segítettek — magában értetik.

Egyébiránt kemény csatákban, főleg carrék és massák ellen, ily esetek oly gyakoriak, hogy nincsen oly igaz lovas katona, ki tettemben egyebet látna, mint szoros tiszti kötelesség teljesítését, minden nagy vitézség nélkül.

Ezredesem b. Gabelkoven, nem így vélekedett, s tanúja levén tettemnek, hozzám lovagolt, s ezt mondá: bravo Jósika! Sie sind Oberlieutenant! Így lettera soron kívül a csatateren főhadnagy.

Ugyane csatában két eset volt, mely később bebizonyította, minő könnyen kiszalasztja a tapasztalatlan ifjú a kinálkozó szerencsét kezéből, melyet más, ki okosabb vagy önzőbb, igen jól fel tud használni.

Volt a században egy Huber nevű káplár; csinos barna fiu, pompás, rettentetlen

katona; de kinek vitézsége nagyon zajos és szájas volt. Én magam voltam tanúja mintegy kétszáz lépésnyi távolról, mikor Hubert a puszta véletlen besodorta a francia töltésses szekerek közé, hol egy ágyu is volt, épen készülöben a hátrálásra. Huber négy legény-nyel, kik közelében valának, mint a darázs neki esett a francziáknak, néhányat levágtak ő és emberei, a többi kereket oldott, s Huber pokolbeli lármát ütve jött az elfoglalt ágyúval. Ha eléje sietek, mikor már a francziák futottak, nincs benne kétség, megkapom a keresztet.

Akartam is, nem tagadom, de csak pár pillanatig, aztán hozzám nem férőnek vélttem, hogy a kész diadalból magamnak részt tulajdonítsak.

Nem így gondolkozott egy dsidás törzstiszt, egyébiránt ismeretes vitéz férfiú, mert mihelyt ez a lármát, melyet Huber ütött, meghallotta, oda rúgtatott, túl kiabálta Hubert, s maga nyargalt az ágyu mellett.

E törzstiszt keresztet kapott, mig csak kicsinyben mult, hogy szegény Huber üres mellet nem maradt.

De én mint szemtanú zajt ütöttem, s Huber később csakugyan megkapta az aranyérmét.

Egy másik esetem ez volt: — mindig ugyanazon csatában: a támadások közti szünetek egyike közben; egyszerre jól távolról megpillantottam egy francia chasseurt, ki a zászlóval kezében, áthatított a tágas téren, mely előttünk terjedt. — Egyedül volt; nekem, miként mondtam, jó lovam, s e mellett a tisztí pisztolyok helyett pár kuchenreiterem. Ej mit! gondoltam még utólérhetem, s ha igen, vagy épen lelövöm, enyim a zászló, s ezért Terézia kereszt járja. Rögtön utána eredtem, hajtván a francziát mint az agár a nyulat, s mindig kisebbedvén a tér köztünk, ez az enyim gondolám, s utána löttem, igen jókor és igen szelesen; mert mihelyt a lövés szólt, a francia hátranézett aztán, vesd el magad, úgy rohant, hogy teljes lehetlen volt többé még csak meg is közelíteni.

Lovamról szakadt a tajték, éreztem, hogy ingadozik: nesze neked zászló! gondolám, s igen lehangolva tértem vissza századomhoz, Szegény jó lovam azért inogott, mert sebet

kapott : egy Zinner nevű közlegény meg-
kinált lovával. Keményen löttek a francziák,
mindazáltal jó nyergemet nem akartam ne-
kik hagyni, s a Zinner lovára tétettem, mely
aztán kiállta a sarat végig. Lovamat hátra
vezettettem, kigyógyúlt sebéből, de megbom-
lott, azaz collert kapott, s többé nem lehe-
tett használni.

Zsombory pajtásomat pedig az a baleset
érte, hogy támadás közben lova elbukott,
gyakori eset az olaszországi csatatereken,
hol olykor a lovasságnak az eperfasorok közt
kellett átrohanni, s a szőlőfüzéreket, melyek
egyik fától a másikig nyúlnak, karddal szét-
vagdalni.

Mikor Zsombory feltekintett, két lépés-
nyire tőle egy franczia ült, ez azonban ki-
rántotta kardját, s neki rohant barátom-
nak. A két kard összecsapódott, s a Zsom-
boryé eltört, úgy hogy csak a markolat ma-
radt kezében : e markolattal verte le a fran-
cziát, azután a század jött, Zsomborynak
lovát kézhez kerítették, s ő megint köztiink
volt.

Egész sereg ily kép tünik fel nekem,

most, mikor ama hevély és veszedelemteljes, de reám nézve lelkesítő emlékezetű napok vonulnak el előttem.

* * *

Mikor a csata legnagyobb hevében volt: Gvozdanovics tábornok jelent meg az ezred előtt, b. Gabelkoven azonnal eléje sietett.

Küldjön ezredes ur, szólt hideg nyugalommal — egy tisztet s néhány embert — egyenesen Villafranca felé, azon parancscsal, hogy a tiszt, mihelyt ellenségre bukkan, azonnal jelentést tegyen.

Én közel álltam ezredesem mögött, s csendesen pipáztattam. Klozius kapitány történetesen köztem állt s az ellenség közt, ő is dohányozott.

Egyszerre felkiáltott: Ich werde ihnen nicht den Mantel machen, s lovát vissza fordította. Gut! feleltem: so wollen wir die Rollen vertauschen, s én foglaltam el helyét.

Igy hallhattam meg, miről volt Gvozdanovics tábornok s ezredesem közt a szó.

Rögtön az ezredeshez rúgtattam s szól-

tam: ha ezredes ur velem parancsol, — itt vagyok!

Gabelkoven mosolygott. Azután Gvozdanovics felé fordulván, mondta: itt a tiszt parancsoljon vele tábornok ur.

Gvozdanovics ismételte parancsát, azután szólt: nehmen Sie einige Freiwillige, und versäumen Sie keine Minute.

Freiwillige heraus! kiáltottam igen büszkén, valami nagy embernek gondolván magamat.

Azonnal volt elég. Hat ügyes fiút, kiknek bátorságát már észrevettem — szemeltem ki — azután sebes vágatva indultam meg.

Már most, hogy valaki e megbizás fontosságát felfogja, s lássa, hogy a fiatal ember, főleg, ha heves vére van s dicsvágygyal bir, sokkal könnyebbnek vesz némely dolgot, mint a minő az valóban; — elmondom az esetet.

Legelőbb is utam oly irányban vezetett, hogy kétszer egymásután jöttem kereszt-tüzbe, úgy hogy saját embereink golyói érhettek volna, hallottam őket szépen füttyölni.

Aztán az ellenségre bukkanni, körülbelül annyit tesz: mint vagy összeaprittatni, vagy kereket oldani.

És végre, ha embereimet a jelentéssel elküldöm, s ezek a faképnél hagynak — mi sem bizonyosabb, mint az, hogy elfognak: pompás alternatíva!

Már pedig semmitől sem irtoztam inkább, mint az elfogattatástól.

No de mindez eszembe sem jutott, habár legalább részben teljesült, de sietve teszem hozzá, hogy sem le nem vágta, sem el nem csiptek — egyéb történt.

Jó darabig haladtam már embereimmel, kiket a dolog mulattatni látszott.

Mikor végre balra tőlünk, megpillantottuk a szép, széles és magas országútat.

Sehol semmi nyoma az ellenségnek! — Azonnal felkaptam az országútra, s ugyanazon pillanatban hallottam: qui vive! — s egy golyó füttyölt el fülem mellett.

Embereim rögtön mellettem termettek, míg mintegy 3—400 lépésre előttünk egy csapat széles medvebőr kalpagos-csapat ro-

hant fel az országútra, gyönyörű hadias zömet képezvén.

Attaquirn wir die Kerl's! — szoltam egy mellettem álló vállas hanáknak.

No de — a felelet az lön : Wir sind zu schwach!

Igaza volt a hanáknak; azután eszembe jutott, hogy engemet nem támadni, hanem jelentést tenni küldöttek.

Még mielőtt elindultam az ezredtől, kérdeztem a tábornokot, hogy a jelentés után mit tegyek?

Várja ön be a feleletet.

Világos volt tehát, hogy mozdulnom sem lehetett: mintegy 5 óra volt, s az eget fellegek borították.

Két suhanczot azonnal elküldöttem, rajzónnal jegyzőkönyvem egy lapjára irt jelentéssel, azután leszállván az országútról, közvetlen a mellett — helyet foglaltam embe-reimmel.

Egygyen sokáig bámultam, hogy azon 30—40 medvebőrös korhantó ránk nem rohant, s el nem fogott.

Világos, hogy ezek cseltől tartottak, s

azt hitték, hogy őket magunkhoz akarjuk csalogatni, s azután jól elverni.

Csak így lehetett a dolgot megfejtteni.

Az idő telt, már két hosszú óráig álltam ott négy emberemmel a nélkül, hogy válasz jött volna.

A fegyverropogás régen megszűnt, csak koronként hallottunk egy-egy ágyú szót.

Mit tegyek? világos, hogy ide feledtek.

Nem maradt egyéb hátra, mint a már terjedő homályban még egy jelentést irni.

Ujra kiválasztottam két legényt. Ezek is ellovagoltak a jelentéssel; meghagytam nekik, sőt két tallért ígértem annak, a ki első leend nálam a felelettel, hogy jelentésemet egyenesen az ezredesnek adják át.

Várhattam volna reájok! később jóval tudtam meg, hogy elfogták őket.

Egészen besetédett, éj volt! — Világos, hogy ott feledtek szépen.

Gvozdánovics tábornok, kevéssel azután, hogy engemet megbizott, lehanyatlott lováról, irtózatos kartácssebet kapott, melyből soha egészen ki nem gyógyult.

Közel volt éjfél — minden koromsetét,

a két dragonyos, kivel maradtam, azt állította: hogy megtettük a magunkét, menjünk, keressük fel az ezredet.

Az ellenség nem mozdult: menjünk, — mondtam: s gondolomra balra irányoztuk menetünket. Csak lépést haladhattunk, így is a hely egyenetlen levén, inkább csak börtorkáltunk.

Párszor reánk kiáltottak: qui vive!

Kétszer utánunk is löttek; de a setétség elfödött, míg egyszerre szemünk úgyis megszokván már a setétséget, négy lovas katonát láttam, csendesen lépve egyenesen felénk jönni.

Mit diesen werden wir wohl fertig werden! — mond az egyik katonám, s mindhároman kardot emeltünk.

Mikor jó közel valánk már, láttuk, hogy ezek sárga csapkás zsidások, kik eltévedtek.

Csak egyik tudott németül, s ez azonnal észrevevén, hogy tiszt vagyok, ajánlkozott, hogy velem jó pajtásaival együtt, kik már néhány óra óta bolyongnak, de mindig francziákra bukkannak s tiszta csoda, hogy el nem fogták őket.

Soha ennél a négy lengyelnél — vígabb fiúkat nem láttam : a félelemnek semmi nyoma sem látszott rajtuk, s azonnal a legjobb barátokká váltak, — katonáimmal.

A qui vive! kiáltásokat mindig baloldaltól hallottuk, s a dzsidások is azt erősítették, hogy ezen oldalról kiáltottak rájuk. Tudjátok mit fiúk! szóltam én : forduljunk jobbra — alkalmasint azon oldalon nem lesz ellenség, s valami osztrák táborra bukkanunk.

Két dzsidás azonnal leeresztette dzsidáját, s előre nyargalt : a többiek szorosán mellettem maradtak.

VIII.

Hosszas volna e veszedelmes útat, éjse-
tétben, úgyszólván — az ellenséges hadse-
reg valamelyik szárnyán keresztül leirni:
azért rövid akarok lenni.

Mindamellett, hogy más irányt vettünk,
néhányszor hallottuk a *qui vive!* kiáltást, s
a lövéseket, melyek ezeket kísérték; de le-
hetlen volt lépteinket gyorsítani, így tör-
tént, hogy már jól közel lehetett a hajnal,
mikor Montebelloba értünk.

Lovaink annyira kifáradtak, hogy mi-
helyt leszálltunk, leheveredtek a földre.

Montebellot ismertem, s ott egyenesen
valami szegényes tekintetű fogadónak tar-
tottam, melynek egész udvara tele volt sze-
kerekkel, lovakkal s emberekkel; kik szal-
mára, szénára heveredve, s köpenyeikbe bur-
kolva aludtak.

Van-e itt valami szoba? kérdém egy ott ácsorgó vészna fiutól.

Van, — a nagy ivószoba, szolt ez: — ott tiszt ur még talál helyet.

Lovamat az egyik katonára bizván, köpenyemet magamra keritettem, beléptem egy sehogysem világított terembe, s ott két alvó közt elég tágas rést pillantván meg, — azonnal leheveredtem a szalmára, mert ebből s a száraz földből állt az ágy, s rögtön elaludtam. Igaz, hogy nagyon fáradt és éhes valék, de mindenek felett az álom nyomott el.

Nem tudom meddig aludtam: mikor végre a már egészen világos szobában felnyitottam szemeimet — két arasznyira tőlem, egy halottnak meredt szeme bámult reám.

Lehetlen ennél valami vérjégesztőbbet gondolni, annyival is inkább, hogy e még halva is szép arczra azonnal ráismertem.

A halott gr. Bánffy Ferencz őrnagy volt a dzsidásoktól: Bánffy Györgynek, az erdélyi kormányzónak fia.

Közel az arcolei híres kis hídhöz előre lovagolván, egy golyó érte, s azonnal a föld-

höz terítette. A borzasztó az volt, hogy azon napon ezredéből ő egyedül esett el.

Nagyon megsajnáltam.

Egy óra múlva, s miután annyit reggeliztem, hogy ebédnek is sok lett volna, lóra ültem — s így értem el ezredemet.

Ezredesem igen jól fogadott, meg is dícsért kitartásomért — engemet főhadnagy urnak szólítván: de hozzá tette, ha máskor önt valahol odafelejtik, ne vegye a dolgot betüszérint. Egy órával azután, hogy a jelentést megtette, mely soha kezemhez nem jött, ön visszatérhetett volna. Lássa, én azt hittem, hogy elfogták.

Igen, de ez nem szabad! jegyzém meg.

Az ezredes nevetett: igaz, szólt, hogy ez szorosan véve — nem correct eljárás lett volna, de vannak kivételes esetek. — Csak-hogy itt van s nincsen baja!

Ezzel búcsút vettem, s századomhoz érkeztem, hol a tisztek igen jó kedvvel fogadtak.

A századnak gonosz éje volt: le nem szállt lováról, úgy látszik, hogy gr. Bellegarde valami új meglepetéstől tartott; csak hajnal

felé heverészett le a harmatos füre — váltokozva a legénység.

E csata a Mincionál nem tartozott ugyan az elhatározott győzedelmek közé, ha bár a francziák azt erősítették. Az osztrák sereg megtartotta főhadi szállását — s nem hátrált, és sokan ezt tartották győzelemnek.

Az ezred 150 embert vesztett: az első, a ki elesett Opizzi százados volt, kit egy golyó homlokban talált.

Azt beszélték nekem a tisztek, hogy előérezte halálát, s többeknek még az első ágyú durranáskor, s habár a tartalékseregben valánk — mondta: ha ma el nem esem, minden csatát túlélék!

Én egy lovat vesztettem, miként felebb mondám, e mellett valami udvariatlan franczia behorpasztotta sisakom taróját; a kartács pedig nadrágom szárát alul, s egy darabot, a csizmám szárából elvitt magával emlékül.

Köpenyemen később néhány lyukat vettem észre; alkalmasint összegöngyölt állapotában valami vándor golyó fúrodott bele,

s kitudja — ha köpenyem nincsen a nyeregkápáján, nem engemet ért volna-e?

Innen eredt azon hír Erdélyben, hogy sebet kaptam.

Gr. Wass Györggyel, ki hadnagy volt a dzsidásoknál — összetalálkozván lóháton, azt kérdezte tőlem: van-e bajod?

Semmi, feleltem én, csak ez — s rongyos pantalomra mutattam.

Ő pedig azt hitte, hogy lábomat lötték meg, — s ezt írta Erdélybe.

Rozália néném panaszkodva írta nekem, hogy ezt neki másoktól kellett hallani.

Később aztán — atyám gr. Eszterházy Lajostól, ki már alezredes volt, egy levelet kapott, azzal a jó hírrel, hogy semmi bajom, s a csatatéren főhadnaggyá lettem.

* * *

A minciói csata után pár apró összeütközést kivéve, kevés történt, s jobbkor mint vártuk, elébb fegyverszünet, aztán béke következett be.

Épen szolgálatban valék, mint ordenance tiszt, a fővezér gr. Bellegardnál, midőn oda

az első alkudozásokra, Souché francia tábornok megérkezett.

Igen tekintélyes ur volt, mintegy 50 éves, valódi katona. — Pár óráig beszélgetett a fővezérrel — azután távozott.

Utána néhány napra herczeg Beauharné is megérkezett. Egyike volt ez azon embereknek, kiket az osztrák hadsereg tisztjei is becsültek, s kinek genie-jéről, — miként mondták, — sokat tartottak.

Ritka szép, elég magas — kissé tellett, de nem kövér férfit volt; — arcza a legmegnyerőbbek egyike — éles kifejezésével — az erőnek és bátorságnak: szebb katonát soha sem láttam.

Megjelenése nagy sensatiót csinált, s mivel ez időben senki sem kételkedhetett többé a békességen, mi nekünk — fiatalabb tiszteknek — egyáltalában nem tetszett; Beauharné herczeg iránt mindenki udvarias volt, s elfogadtatásával tökéletesen meg lehetett elégedve.

Ő és elébb Souché — tábornoki egyenruhában jelentek meg; mely különösen her-

czeg Beauharnénak meglepő férfias szépségét még jobban kiemelte.

Már az időben Napoleon császárnak gyermeke nem levén, s mivel Beauharnét fiának fogadta, sokan benne Franciaország jövő császárárt látták.

Nekem alkalmam volt a herczeget igen közelről látni, s vele pár igénytelen szót váltani. Arcza kifejezését búskomolynak találtam: világos, hogy nem volt a békével megelégedve: mindazáltal gr. Bellegarde irányában kitünőleg udvarias maradt.

* * *

A béke után az ezred el lön állandóbb állomásokra helyezve.

Az én századom Villagio nevü helységbe jött, e név olaszul annyit tesz, mint falu, s már a hegyek közt van.

Szép, rendesen épült helység, valódi képe Olaszhon előhaladt polgáriasodásának. Minden ablakban virág, minden ház előtt egy-egy szép hölgy — minők az olasznök többnyire 30 éves korukig.

Villagioban volt nagyon kedves alezre-

desem, b. Spenz — hatalmas vállas ur — jó katona s mindig jókedvü.

Evvel a jó urral furcsa egy casusom volt, valahányszor gyakorlatok alkalmával, mint főhadnagy — az osztály zászlója után mentem, mely az illető törzstisztnél áll, az alezredes mindig talált valami kifogást eljárásom ellen, habár magamat szorosán a szabályokhoz, s a reglementhez tartottam.

Mikor a kritikának vége volt, a legnyájasabban szólt újra hozzám.

Én azonban hallatlanul úntam a dolgot, pajtásaim közt — mint aki francziául s olaszul is tudtam, s mindennemű becsület comiténak tagja valék — némi kis tekintéllyel birtam, s elmondhatom, hogy — mióta az aranybojtot viseltem — igen ritkán történt, — hogy valamiért megszólítottak volna.

Egy napon — újra belém kötölözködván alezredesem a zászlóért — kötelességem szerint — szó nélkül elfogadtam a leczkét, de úgy főtt és forrt bennem a boszúság, mikép erősen feltettem magamban, hogy ennek a sületlen komédiának véget vetek.

Alezredesem, ki a legjobb pajtás volt szolgálaton kívül, a nélkül, hogy valaha méltóságát feledné; mikor igen jó kedvében volt, velem magyarul beszélt, még pedig igen jól, min nem lehet bámulni, miután ezredünk elláthatlan idő óta Magyar- és Erdélyországban állomásozott.

Gondoltam magamban, most jó kedve van a principalisnak, így neveztük őt — fiatal tisztül magunk közt — rágyujtok! mi történhetik rajtam, legfelebb, ha a profoshoz küld, ez is tapasztalás — Isten neki.

Ugyan, szoltam: mondja meg nekem alezredes ur — miért mustrál engemet — azért a rudért annyit? holott én szorosán úgy járok el, mint parancsolva van.

Legelőször azért, felelt minden harag nélkül, mert nekem úgy tetszik; — másodszor pedig, mert ön mindig szeleskedik.

Szeleskedem?

Úgy van.

Akkor kérnem kell alezredes urat, lenne oly kegyes nekem elmondani, mit tegyek, és fogadom nem leend több oka panaszra.

Az alezredes elnevette magát: azt önnek

az őrmester is elmondja, szolt: s ezzel vége volt az értekezésnek, de soha többé meg nem szólított a zászlóért — nagyon mulattatta öt, hogy én azt rúdnak neveztem: később még több jelét adta irántami rokonszenvének.

Villagioban egy kis emeletes házacska felső szobájában valék szállva. Sagiotti nevü özvegy nő, házikójának emeletében. E nő, ki opiummal élt, mindig álmos volt, — de ha kiszundikálta magát az 50 év daczára, igen mulatságos s rémitő pletyka. — Egész Milano botránykrónikáját ismerte, s midön később századom Milanoba jött — azt a scandalumot követte el velem, hogy Milanóba rándulván a piazza ol duomo közepes közepette, pajtásaim nagy multságára összeölelt és csókolgatott.

Tisztársaim sokat boszantottak azzal, hogy minő ékes diadalt tettem villagiaturám alatt. Igaz, hogy Signora Sagiotti kitett magáért, s a legkábitóbb toilletben jelent meg, tollas kalappal s zöld napernyővel.

Volt neki egy igen csinos, karcsu leánykája, s azt mondta nekem, ha valamire szük-

ségem van, csak toppantsak, majd feljö hozzám, vagy leányát küldi föl. Történt azonban, hogy Szentiványi kedves barátom halálosan beleszeretett a leánykába, s én mint jó pajtás, mindannyiszor toppantottam, valahányszor nálam volt: mivel pedig többnyire a leányka jött fel, ellehet gondolni, hogy milyen gyakori vendégem volt Náczi barátom.

Ez egyelőre azon böjtös leves volt, mit a bécsi német Techtl-mechtlnek nevez: mivé nőtte volna ki magát később, nem tudom; de ennek is, mint a többi katonai barangolásoknak a Royaume du Tendre-ben, a trombita vetett véget.

Az én szívem ez időben telve volt még paduai hajlandósággal, ki tőlem Villagioból vette a legérzékenyebb szerelmes leveleket.

Milanóról levén szó, elmondom röviden, minő kraval után érkeztem oda, épen egy nappal az elbeszélendő catastropha után.

Volt akkor a francia rendőrségnek Milanóban egy rettegett feje — Prina nevű, ki közel a Scala színházhoz pompás palotában

lakott, melynek egész lapos és vizirányos te-
teje szép mulató kertté volt alakítva.

A nép ezen urat ki nem állhatta, őt minden mértéket haladó zsarolásokkal vádolta, e mellett boszúállónak s kegyetlennek kiáltotta ki.

Mennyiben volt a népnek igaza, vagy nem igaza? nem tudom, emlékezem azonban jól, hogy e részben a vélemények meg valának oszolva.

Prina maga fel sem vette a dolgot, s folytatta — állítólag — elég fényűző életét, olykor lehetett őt — családjával — mert családos ember volt, palotája tetején citrom s narancsfák közt sétálgatni látni, s élvezni ama leirhatlan estéket, melyek Lombárdia fölé borulnak, mint tágas turcois öböl, — megrakva gyémántokkal.

Mihelyt a béke hire elterjedt, s a francia katonaság kivonult Milanóból, a nép csoportosodni kezdett, senki sem tudta mit akar. Annyi bizonyos, hogy az aristocratia s a gazdag polgárság nem vett részt e mozgalomban.

Mihelyt a nép szelét vette annak, hogy

az osztrák katonaság közeledik, s a szállás-csinálók már Milanóban vannak; mintha özszebeszélt és csak erre várt volna, — Prina palotája körül gyűlt, s ott jó olaszosan, nem kimélvén a bestiát s birbante-t sat. Prinát piszkolni s fenyegetni kezdte.

Ez bezáratta a kapukat, s míg a nép felszaggatván a kövezetet, az ablakokat ostromolta. Ő felsietett függő kertjébe. Tudta, hogy az osztrák sereg érkezőfélben van; s mint ügyis bátor és hidegvérű ember, még abba is nehezen egyezett bele, hogy családja valami hátulsó ajtón át meneküljön; állítván, hogy üres zaj az egész, s legfelebb az üvegesek fognak vele nyerni.

Egyszerre azonban betörték a kaput, a nép berohant, megtöltötte az egész palotát, s elkezdte — á la Axintja — a polgáriásodás munkáját. — Mindent, de mindent özszeromboltak, téptek, törtek, szaggattak.

Miként emeletről emeletre, szobából szobába törtek; nem maradt semmi, a kárpitokat letépték, a függönyöket összehasgatták, még a szegeket is kihúzták a falból, s képeket, bútorokat, órákat — szóval mire kezei-

ket tehették, s mit el nem loptak; mind kidobták az összevissza tört ablakokon. Valódi vásár volt a palota előtt, melyen aztán a nép szennye — hajba s ököltre kapott.

Prina — ha nem menekül — veszve van. Átlátta azt maga, s alkalmasint hálát adott istennek, hogy családja megmenekülhetett, mielőtt a nép ama hátulsó ajtót észrevette, s azt is ostrom alá vette volna.

Egyébiránt e tömeg, a mint mondtam a nép szürdéke, mely tajtékszó dühvel — többen ittason, kezdte meg itt a rombolás művét, fel sem volt fegyverezve: az ember legfelebb botokat, esernyőket és durva napernyőket látott: mert a legdühösebbek — valódi furiák — a nők valának.

Mikor Prina már a közeledő dübörgést hallotta — ő is menekülni akart, el is bújt a palota valamelyik rejtekébe; de a dühös nép, mely már minden hézagát a palotának tele töltötte — ráakadt.

Mondják, Prina védelmezte magát, azután ügyekezett a népet megnyugtítani: kért, ígért, rimánkodott: mitsem használt, összekötözték, s egy kötelen, melyet — ők tud-

ják, honnan kerítették, az egyik második emeleti ablakból leeresztették a nép közé, mely öt botok és esernyők végével halálra döfölte.

A nép izgatottsága annyira ment, hogy a függő kertnek minden fáját, egész földjét, virágait, végre még a rezet is, mely a kert alapját képezte, összetörve, ledobták az utczára.

A palota hasonlított, valami századok óta idő-rongált romhoz — irtózat volt reá nézni.

Én egy nappal e csunya kraval után érkeztem Milanóba.

A kivel csak szóltam, szégyenlette, kárhoytatta e valóban baromi erőszakoskodást, hol százak és százak rohannak egyetlen ember ellen.

Ki gondolta volna akkor, hogy a mit Milanóban, banditták, zsebtolvajok, rufiánok s mindennemű gaznép egy palotán s egy emberen végrehajtott: azt egy másik nép, mely magát a rómaiaktól szeretné származtatni, 34 év után úgynevezett bölcsei által vezetve, éjsetében orozva, csendes becsületes

városokon és falvakon ujjongva a kéjtől, szint oly gyáván mint állatiasan fog ismételni.

Nekem Milanóban igen kedves szállásom volt, egy özvegy uri nőnél — a felsőbb körökből.

Jól túl lehetett ő nagysága a 60 éven; de volt neki azért egy cicisbeoja, ki vele kocsizott, sétált, a Scala színházba járt — hol nagy páholya volt.

Kedélyes öreg ur volt — kissé pohos — dagadt arcú, s ki pompás étvágygyal birt. Tőlem mindig azt kérdezte: ha van-e már szeretöm? s mikor tartozó kötelességem szerint mondtam, hogy nincsen, csóválta a fejét s mondta: *lei è privo d'un grande piacere!*

Igaza volt: Milanóban pár futó kalandocskán túl — lelkiismeretem nem vádol — semmivel.

Milanóból kimozdúlván, Casa Caporala czimü majorban valék szállásolva — hosszú citromfákkal telt üvegházak és selyembogár színek közt.

Itt életem egy napon, — sokkal nagyobb

veszélyben volt, mint a csatákban, legalább — kevés ember látta oly közélről — a majdnem bizonyos halált, mint én.

A dolog így történt :

Gyakorlat alkalmával századunk egy rohanást (ataque) tön, s az ottani egyetlen földön lovam elbukott.

Ennek természetes következése az lön, hogy a mögöttem nyargaló dragonyos, lovastól réám esett.

Ezt aztán a második sorbeli követte, szintúgy lovastól. — Én a két irtózatos zökkenést félig kábultan éreztem. Emlékezem, hogy a tisztek közül többen azonnal segítségemre siettek, s hallottam jól, mikor egy Göpfert nevü főhadnagy, két lépésnyire tőlem mondta: mit dem ist es aus!

Mindazáltal nem volt aus: alkalmasint az volt a szerencsém, hogy mikor lovam elbukott, félre estem, s így ama két rohanásnak egész súlya nem érhetett. — De annyi igaz, hogy mikor a lovak alól kihúztak s felállítottak, tökéletesen meg valék arról győződve, hogy 10 perczig sem élek. Eszméletemet vesztettem azután, s nem tudtam mi

történik velem. Mikor már szállásomon magamhoz tértem, mondták pajtásaim, hogy karabélyokon vittek haza, s már akkor csudálkoztak, hogy vért nem hánytam s néhány oldalbordám össze nem tört. — Bodaut százados — mikor két hét múlva meglátogattott, azt mondta: *c'est un homme de fer!*

Én megvallom, most sem foghatom meg, miként maradhattam élve: csak arczomon kaptam sérülést — mi pár hónapra — előmutathatlanná tön.

Mikor századom később Veronába jött, meg nem állhattam, hogy Páduába ne lovagoljak. Megnyergeltettem kis Agámat, s késő este, mikor már jó setét volt, — megindultam.

Két pisztolyt dugtam nyeregkapámba, az est kissé hűs lévén, gyakori dolog Felső-Olaszországban, köpenyemet magamkörül keritettem, s tele a legszebb álmokkal és előérzetekkel ügettem, — egy mérföldet a másik után.

Lovacsám a leggyorsabb ügető volt az egész ezredben, s mindig jókedvű, fülét folytonosan hegyezte, még nyerített is; aztán

ha eszébe jutott — megállt — s kipihente magát.

Végre fáradságos lovaglás után, csakugyan megérkeztem Páduába; ott néhány órát töltöttem, igen kellemesen pedig, mert nagy örömmel fogadtak: azután a kis Aga szépen haza szállított.

Századosom — magában értetik — tudta a dolgot, és Szentiványi — más senki.

Még ez ideig minden párviadalt kikerültem: elvem az volt, csekélységéért senkit sem hívni ki; de ha más, bármi potom okon — kihi, meg nem tagadni senkitől az elégtételt.

Veronában történt, hogy egy dzsidás tiszt — valami csekélységért — kihivott, s vele aztán két tanú előtt istenesen megverekedtem.

A dolog minden handabanda nélkül, a legnagyobb udvariassággal ment véghez — s részemről egy szúrással végződött egész kezemen keresztül, melynek sebhelye — anynyi idő — az 50 év múlva még látszik.

Miután kardjainkból majdnem fűrészst csináltunk, s ellenfelem egy csekély vá-

gást kapott karján, — segédeink szétválasztottak.

Miért kaptam én szúrást, — ellenem pedig vágást, az az oka: hogy az utóbbi lovagiasságból beegyezett abba, hogy egyenes dragonyos karddal vívjon ellenem.

A legkülönösebb az, — hogy e derék tisztet soha sem láttam többet — egész életemben.

Sebemmel igen sokáig kínlódtam, s a sebész már mutató újjam lemetszéséről szólt; midőn egy olasz fiatal sebész vette át az orvoslást, — s három hét alatt annyira vitt, hogy újra írhattam egy lángoló szerelmes levelet Páduába.

Segédeink oly kimélyesek valának, hogy még századosom sem tudta, mi bajom, vagyis inkább egyebet gondolt, s én meghagytam hiténél.

Már egészen helyreálltam, mikor egy napon Veronában, térden felől eső lovagsizmáimban, rémítő szárnyas szarvasbőr keztyűkkel, kardosan és tarajosan pipázgattam egy butéga előtt.

Jó reggelt! — szólt sajátos mosolylyal,

Szentiványi barátom, ki épen az ezredestől jött — no's — nem tudsz semmit?

Valami történt? — nem hallottam semmit.

Úgy hát örülök, hogy én vagyok az első, ki neked szerencsét kívánhatok.

Szerencsét? — mihez?

Épen egy óra előtt érkezett az ezredeshez, egy parancs, hogy jelenj meg új ezredednél, — mert kapitány vagy!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

IX.

Ez 1814-ben martius 24-kén történt. A kinevezés, martius 14-kéről szólt, s mivel 1794-ben april 28-án születtem, még csak 19 éves valék.

A kineveztetés első pillanatban, reám kedvetlen benyomást tön. Én ezredesemet nagyon szerettem, a többi törzstiszt is sok kegyességgel volt irántam, e mellett annyi jó pajtásom volt, hogy én ezredemet majdnem olybá tekintettem, mint a szülői házat, fájt nekem a gondolat — mindezekről elválni.

Úgy látom pajtás, szólt Szentiványi meglepetve: hogy nem is örülsz, pedig ez halhatatlan szerencse! egy év alatt cadetből kapitányig vinni, 19 évvel!

Azt sem kérded, melyik ezredhez vagy kinevezve?

Mindkét kezemet nyújtám Szentiványinak, aztán meghatottan szóltam, — mind-egy! elég szomorú az, hogy töletek kell elválnom.

Aztán elmondta röviden barátom, hogy Colloredo Jeromos gyalog ezredébe vagyok kinevezve, s hogy még ebben is szerencsém van, mert nemcsak hogy a tulajdonos a legkitünőbb tábornokok egyike, hanem ezredesem is b. Récsey, akkor körülbelül 42 éves férfiú, a legbrilliansabb ezredes: maga pedig az ezred, híres a hadseregben. Ezenkívül — épen most — Bécsben van a ufvortungon — miként ezt nevezik.

Mindez fel nem derített: lovasból gyalog, a szép Olaszhonból Bécsbe, a jó Gabelkoven helyett idegen; mindez nem tünt fel nekem kecsegtető színben; nem valék pedig annyira dicsvágyó, hogy a széles paszomántot a csákón, s a Herr Haptmann czimet, többre számítsam, barátim társaságánál és barátságánál.

Első gondolatom az volt: ha nem talál-
nék-e cserét? Ez gyakori eset a hadsereg-
nél; s ha nem maradhatnék-e ezredemnél.

Szentiványi értésemre adta, hogy jó lesz erről hallgatni: mert ez által új tulajdonosomat és ezredesemet sérteném még, s hogy valódi örültség lenne, ily szerencsét visszatásítani. — Azután kérdé: nem mégy-e az ezredeshez?

Én? — Most? — a világért sem! — ha szólni akar velem, majd hivatni fog. — Szégyenlettem volna túlbuzgónak tartatni — az ezred változtatásában.

Meg kell itt még mint curiosumot jegyezni, hogy ugyanazon időben, mikor gr. Colloredo kapitánynya kinevezett, — herczeg Hessen-Homburg is, ki engemet személyesen ismert, kinevezett főhadnagynak, a Hessen-Homburg huszárokhoz, kiknek a híres Simonyi volt ezredesük. E kineveztetéssel három rangot nyertem volna, de mivel már százados valék, szintúgy el nem fogadhatám, mint egy még elkésettebbet t. i. az alhadnaggyá kineveztetést az erdélyi vadászoknál.

Az ezredes csakugyan magához parancsolt: Mikor beléptem, a leghidegebben fogadott, azután maga a kezembe adta a parancsot — illetőleg kineveztetésemet.

Mikor azt átolvastam, ezredesem — mindig igen hidegen folytatá: Százados ur tudni fogja kötelességét. Készüljön! — de egyet el nem hallgathatok: nem vártam volna öntől, hogy titkon azon működjék, hogy ezredét elhagyja, melyben ön szerencséjét tevé.

Becsületszavamat adom ezredes ur, hogy az egészeztől semmit sem tudok, s egy lépést sem tettem. Én a tulajdonos grófot nem ismerem, s b. Récsey is majdnem ismeretlen előttem, mert gyermek valék, mikor láttam. — De tudom, hogy atyámnak jó barátja, s így fejtem meg magamnak a dolgot.

Gabelkoven hallgatott darabig, azután szólt: ez más, de csak is az, a mit öntől megvártam.

Ez annyira igaz, szóltam eltitkolhatlan elfogultsággal, hogyha ezredes ur, valami módot tud, mely által az ezrednél maradhatok, engemet örök hálára kötelez.

Nem, nem édes Jósika, viszonzá az ezredes kiengesztelt szives hangon: ily szerencsét nem szabad visszautasítani. — Készüljön ön, s ne halassza útját. Egyre azonban

figyelmeztetem : önnek alkalmasint meg kell ott pár főhadnagygyal verekedni.

Készen vagyok erre ezredes ur !

Úgy hát szerencsét kívánok.

* * *

Mikor azok, kik engemet szórakodottságomért büszkének neveztek : meghallották amit hallatlan szerencsének neveztek, hogy századossá vagyok kinevezve ; mikép nekem pajtásaim elárulták, azt mondták : ezért hordta oly magasan az orrát, — bizonyosan tudta a dolgot.

Ilyen az emberek ítélete : míg én nem birtam volna örömmel, ha e szép ezrednél maradhatok ; addig mások azt hitték, hogy nem bírok büszkeséggel, hogy onnan elmehetek.

Szomoruan tettem meg a készüléteket, mikor ólamba léptem s kedves paripáimat, különösen a Vezért s a kis Agát láttam, anynyira elbúsultam, hogy az nap enni sem tudtam.

Mind a két lovat azonban jól eladtam, sisakomat egy pajtásomnak hagytam, s mi-

után pipát, gyűrűt, órát cseréltünk, nehéz szívvel indultam búcsut venni ezredesemtől s mindazoktól, kik Veronában voltak. Alezredesem b. Spenz közel Veronához Tombettában volt állomáson: tőle nem akartam búcsú nélkül távozni. Vezért megnyergel tettem s átnyargaltam az alezredeshez, ki szívesen ugyan, de káromkodva fogadott, állítván: hogy bár ki mást neveztek volna ki, csak engemet nem.

Mikor visszaérkeztem, kedves paripám, kin utoljára ültem, szép száraz fejét vállamra tette — mintha ő is búcsuzni akarna.

Hát még szegény Biervogel! mennyire megsajnáltam, úgy sirt az öreg mint a gyermek.

Végre útban valék, Szentiványi egész első napon elkisért, aztán búcsút vettünk egymástól — igen, igen nehezen.

Útam Karinthián vezetvén keresztül, s mivel még Veronából irtam új ezredesemnek b. Récseynek, hogy az ezredhez csak körülbelül négy hét múlva érkezhetem meg: használni akartam az alkalmat, hogy egy régi szeszélyemet elégítsem ki.

Bátran nevezhetem ezt szeszélynek, mivel a mit akartam, nem tartozott a kellemes tapasztalásokhoz.

Azonban tudja mindenki — miként azt most nem először mondom, hogy igen fiatal korban még a nélkülözés is gyönyör, ha újsággal párosul, s kissé a férfiaság hiúságának hizeleg.

Ezt előre bocsájtva elmondom, hogy én annyit hallottam, — az úgynevezett Karstról, — hogy e sajátos hegységeket, s azoknak kezdetleges lakóit akartam meglátogatni.

Soha ember kevesebb podgyászszal nem utazott mint én: elmondhatom, hogy e részben nem valék elkényeztetve.

Én ezen útat, részint egy fogadott igen makacs és akaratos lovon, részint egy egérfogót áruló furlaner társaságában gyalog, részint egy kis csikorgó szekeren, melybe apró ökrök valának fogva, tevém meg, s meg nem bántam.

Nem utazási munkát írok, s oly bőségében vagyok az írói anyagnak, hogy igénytelen emlékirataim végüket nem érnék, ha éle-

tem minden egyes szakát, annak részleteivel együtt le akarnám irni.

Innen van, hogy eddig is, miről azt hittem, hogy a t. olvasóra nézve semmi érdekel nem bir, elhallgattam : de röviden még is szólnom kell, e reám nézve emlékezetes kalandomról.

A Karst hegység a természet legcsudásabb és sajátosabb alkotásai egyike.

Ha az ember e szük szakadásokat, e sziklaköbökkel elárasztott kopár mezőket, ezen szeszélyes alakú ormokat, csúcsokat és barlangokat látja, mintha a teremő kezét kisírné munkásságában, oly valami magasztos és méltóságteljes — árasztja el e csudás vidéket.

Az ember meghatottan áll — mintha saját szemeinek nem hinne.

Mihelyt a tulajdonképi Karstra érkeztem, azonnal szekeret fogadtam : fogadott lovamat régen hátrahagytam volt, s furlaneremmel együtt gyalog hatottam e szikla hézagok közé, s istenesen el valék fáradván ; úgy hogy szekeremen végig nyúltam, gon-

dolván, hogy majd alszom egy sort, azután szállást keresek.

Furlaneremet egérfogóival együtt magam mellé vettem, mert ő áruival gyakran megfordulván e bozontos, összevisszakúszált vidéken, — ígérte, hogy jó szállásra vezet.

No de istenes ember legyen, ki az ily szekereken, főleg a karsti görely s szikla hasadása közt alunni tud. Aztán nem vettem jól számot magammal is: mert mihelyt az első dolinákat, azaz művelés alatt levő földmélyedéseket, az azokból kizöldelő növényzetet, s az egyszerű lakok örvénylő füstjét megpillantottam, vége volt az álmoságnak és fáradtságnak.

A nap épen alkonyodóban volt, s messze nyugat fele búcsuzó sugárai egész veres palástot borítottak a távoli láthatárra.

Soha szebb nap-lementét nem láttam: mintha mindezek a vadszicklák egyszerre életet nyertek volna, viola és rózsaszinben égtek, s a leáldozó napnak esthajnala, mint a halkal hánykodó fátyol, öntötte el az egész vidéket.

Nem hallottam egy madárszót, egyetlen

ebnek ugatását, mindenütt ama rendítő siket csend, melyből csak az isten lehelete párázott ki.

Minden lépten megállítottam a kis szekeret s leszálltam, gyalog haladván a kis eleven szarvas tátosok mellett, kik fel sem vették az útat.

Háromszor akartam pipára gyújtani! — azután szemem behalt egy-egy felséges képbe, s mintha egyházban volnék, nem tudtam dohányozni.

Az én furlanerem azonban vaskos, vállas ficzkó, meredt szemekkel, — jól aludt, s csak akkor riadt fel álmából, ha a kis szekér szirtről szirtre zökkent, s majdnem kilökte őt a kasból.

Vannak emberek, kik előtt a természet szépségei el vannak veszve, kik nem látnak, nem hallanak semmit.

Szegény furlaner! ki tudja, ha nem volt-e boldogabb, mint azok, kik értik az elérhetlent, és sovárogni tudnak azután, mit soha el nem érnek.

Végre már az ég megtelt csillagokkal, mikor a karsti ember, kié a szekér volt, s a

furlaner — balra mutatván — állították, hogy ott lakik, az a becsületes, tehetős karsti ember, kihez engemet vezetni akarnak.

Néztem balra, jobbra, előre, hátra, nem láttam semmi egyebet, mint csudás alakú sziklacsúcsokat és csapokat, melyeknek árnyai mint valami kísértetek látszottak e Druidák romját körülbarangolni.

A karsti ember nevetett: nem tudtam őt kikérdezni, mert nyelvét nem értettem, a furlanerrel olaszul beszélgettem, s ettől tudtam meg, hogy az a dolina birtokos, kihez szállni fogunk, németül is tud, — olaszul is.

Mikor épen azon dolina széléhez értünk, hol ideiglenes gazdámnak háza volt, a tekintet engemet levarázsolt.

E földmélyedés hossza és széle körülbelül száz lépés lehetett, s tökéletesen hasonlított valami gonddal mivelt veteményes és gyümölcsös kerthez.

Falai, vagy inkább szélei, mert az egész valami kiégett craterhez hasonlított, be voltak fákkal s bozottal ültetve, s a fák közt igen szép magasak is léteztek.

A lakház, mely a dolinának napnyugoti oldalán nyúlt el, elég hosszú volt és hasgattott fenyőhasábokkal fődve, melyeken jókora szikladarabok heverték, hogy a bóra — ama gonosz szélvihar őket le ne söpörje. A szobák alacsonyak voltak s csak gyéren világítva apró ablakok által.

A gazda — mintegy 50 éves, vállas, karsti dolina birtokos, számos családjával, nejével, két felnőtt leányával s egész sereg apró gyermekkel, a laknak minden — aránylag — apró s alacsony gerenda tetejü szobáit elfoglalta : mindazáltal igen szívesen fogadott, s számomra azonnal egy apró ferde négyszeget képező kamrácskát kiüresített : volt ebben két bölcös is.

Mondtam a velem jött karsti szekeresnek, hogy adja a gazda értésére, mikép én egy hetet szándékozom házánál tölteni, s mindent ki fogok fizetni.

A szíves látás ellen nem is volt panaszom; a gazda már másnapra barátom lett, és harmadnapra példálózni kezdett : hogy van neki, nem távol oda, egy csak kevéssel kisebb dolinája, melyet idős leányának

szánt, ha az Isten számára kedveszerinti szerencsét rendel.

Hosszasan előadta annak minden előnyeit — s nem sok belátás kellett ahhoz, hogy megértsem, miben sántikál az én gazdám. Igaz — a leányka is, kisdéd zömök, mozgékony teremtés, de legkevesebbé sem szép, igen jól contrázott az atyus és maga hegedűje mellett, s olykor majdnem agyonkacsintgatott, előtárván minden kincseit, melyek egy roszul összerótt ládában pihentek.

Egy csöppet sem úntam magamat: elhoztam volt magammal Goldoni néhány darabját azon esetre, ha a zápor, vagy a bóra a dolinákba rekeszt: de ki nem vettem azokat köpenyzsákomból, mert meglehetősen idő volt, s mindennap már jókor reggel a sziklahasábok közt baktattam.

Egy jó kétsövű fegyvert vettem volt magamnak Veronában: ezzel barangoltam most, legtöbbször a gazdámmal, ki mindig sarkamban volt, s kivel igen jól lehetett mulatni, mert egész sereg mondát tudott a vidékről.

Volt közel a dolinához egy sajátos alakú

szikla-gúla vagy csúcs, magam sem tudom minek nevezzem, mely főleg este holdvilágnál meglepő hasonlatossággal birt egy pater Letavay nevű piáristával, még imakönyv is volt kezében, ezt én el is neveztem Letavaynak, s a derék atya nevét belevéstem.

Ez volt többnyire a gazda leányaival a légyott; hajba is kaptak egyszer rajtam, hanem aztán újra szépen összebékéltek, — látván, — hogy egyiknek esélyei 99 fokon állnak, míg a másiknak egy híján százon.

Egyébiránt — mindenben épen úgy éltem mint a háziak, sőt a kertben is, vagy inkább a dolinában segítettem a gazdának, ki azt állította, hogy igen feiner Herr vagyok, de gereblyélni nem tudok.

Meglepett, hogy kávé és czukor is volt a háznál, s a gazdának roppant nagy ezüst órája.

No de mindennek vége van, s az én karsti kalandom is véget ért.

Mivel azonban nem oly régen, a várt leány várat nyer czimű regényemben részletesebben szóltam e vidékről, igen nagy

és magasztos hazafi tett volna önöktől t. olvasóim, ha ama könyvet megvették (nem kölcsönöznék ki) s abból a karsti episodot kiolvasgatni méltóztatnának. Akkor elmondhatnám én is — mint Don Prosopopeos Pricolicos Sevillában mondotta, mikor a mamuthcsontok s a kolibri-tojások mellé Xefe-nek választották, hogy: bene meruerunt de patria.

Meg kellett gazdámnak ígérni, hogy jövő évre meglátogatom: hol voltam én akkor! aztán gondoltam, hogy elég egy sütetből egy lepény.

Jó darab helyet bekalandoztam még, gyalog és szekeren, ritkábban lovon, míg végre Laibachba jöttem, hol épen ez időben egy század zöldcsákós, kék inges velita volt. Sisak helyett kis könnyű sapka volt a fejemen, és semmihez sem hasonlítottam kevesebbet, mint századoshoz.

A kávéházban azonnal megismerkedtem néhány tiszttel, s mivel mindig jó kedvem volt, meglehetősen szenvedhetek.

Emlékezem, hogy egy vastag gyalog főhadnagy közeledvén hozzám, kérdezte, melyik ezredhez jövök?

Colloredo Mansfeldhez, feleltem én.

Mint zászlótartó?

Nem, — mint kapitány.

Szeme szája elállt : nem szólt azonban semmit, de jól hallottam, mikor pajtásainak mondta : így van ezen nagy házakból eredt fiúkkal, még löport sem szagoltak, már századosok : bis unser einer sich durch die Schwämme arbeiten muss.

Két hadjárat s az 1812-diki téli marche hevert ifju vállaimon, másfél évig voltam cadet, a csatatéren lettem főhadnagy, s már csak négy volt előttem századosságra, mikor századosnak kineveztek. Ezt nevezte azon jó ur ingyen malasztnak!

Laibachból azután egyenesen Bécsbe mentem.

Uj ezredesem igen szivesen, atyailag fogadott, s első nap nála valék szállva.

Mikor podgyászomat meglátta, felkiáltott : hát ebből áll az egész?

Ebből ezredes ur, feleltem : katonának nem sok kell.

Majd segítünk ezen, szólt azután nevetve : irok az öreg urnak, hogy nyisson erszényt.

Ön fényes ezrednél van, legfiatalabb századosom, csinos fiu, tanult is valamit: úgy kell tehát fellépnie, a mint illik.

Je ne demand pas mieux! feleltem én; s a szerint cselekedtem: mindazáltal egész kiállításom, még a polgári öltözetet is beszámítva, 2000 Einlösungschein forintba került — mindössze.

Mikor az első Wachtparádén megjelentem a széles paszománttal csákómon: megvallom, hogy engemet az Alser kaszárnya tágas udvarán — mert e laktanyában volt az ezred nagyobb része, a tisztikar betüszérint levarázsolt. Szebb, fiatalabb, csinosabban felkészült tisztikart sohasem láttam.

Mikor engemet ezen urak megláttak, azt mondták: das ist ja ein Kind!

Tökéletesen azt hittem, hogy pár főhadnagy belém fog akadni, s feltettem magamban, hogy megmutatom, hogy nem vagyok gyermek.

Mindazáltal, habár a párviadatok napirenden voltak, a két lovagias ezredben, Sándor cz. és Colloredoóban; pajtásaim a századosok igen szívesen fogadtak, a főhad-

nagyok pedig azt mondták: das ist ja ein prächtiger Kerl! s nem bántottak, sőt jó barátaim lettek. Különösen Lindner — ki később — mint százados — egy Hollaky kisasszonyt vett Erdélyben nejl.

E Lindner kisded, de csinos tiszt volt, s nagy zenész és vivó.

Igen jó és tágas szállásom volt: három szobám, mely közöl az egyik valódi terem, melyben vívtunk és testet gyakoroltunk, s egy előszobám, hol úgynevezett privátdienerem, kitanúlt kopé és igen ügyes árjegyzékkészítő volt szállva.

Engemet az ezredes, mihelyt egészen el valék látva, azonnal befogott. Hamar kibékültem sorsommal, s már hat hétre azután, hogy e gyönyörű ezredhez jöttem, számos barátom volt a brigádjában.

Ezredemben b. Récsey mellett, ki feltűnő szép férfiú, hires katona s igen jó lovas volt, mint alezredes b. Dubszky állt, csinos — még elég fiatal ember, és b. Haugwitz, a legkedvesebb pajtásom pedig gr. Bethlen János volt, 3 évvel idősb csak nálamnál, s a legszebb tiszt az egész ezredben.

Emlékezem, hogy akkor tájban Buchwieser híres színésznő, s gyönyörű szép leány halálosan szerelmes volt Bethlen Jánosba.

Ő — ezen — nem tudom, viszonyt vagy szerelmet, nagyon titkolta. Történt azonban, hogy rosszul lett, s ágyát kellett őriznie; épen nála valék, mikor egyszerre Buchwieser belépett a szobába : Es ist Christenpflicht — Kranke zu besuchen, szólt : én pedig búcsuztam, gondolván — hogy jobb lesz úgy.

Később aztán, talán év mulva, egy fiatal hadnagy Kuntze nevű, valami tisztviselő leányának udvarolt, s ezzel is furcsa jelenetem volt. — Gr. Erdődy János, később horvátországi bán — s a legcsinosabb ifjak egyike, ez időben Bécsben volt, s igen jó és kedves barátom. Megtörtént, mert többnyire együtt mulattunk, hogy ő és Kuntze az én szállásomon háltak. Egy reggel mindahárman még ágyban lévén, egyszerre csak betoppan egy fátyolozott hölgy — mondván : hogy a világ ítéletének tette ki magát, de meg nem állhatta, hogy barátját Kuntzét meg ne látogassa.

Az utóbbi hirtelen kiugrott ágyából, ma-

gára rántotta kabátját és kérte a kisasszonyt, hogy csak pillanatig várjon, míg szobájába fut, hogy lássa, otthon-e katonája, s nem vitte-e el a kulcsot.

Látszott egyébiránt Kuntzén, hogy restelli az egész dolgot.

Erdödy — ki körülbelül egyidős, vagy még fiatalabb volt nálamnál — integetett nekem: hogy én is elmehetek; no de a tréfa nem sokáig tartott, s Kuntze visszatérvén, elvezette donnáját.

Volt még ezredünkben két — Bécsben sokat bámult százados — szép férfiak, 30 és 40 év közt: az egyik Thanhausen, a másik Stelzer, s egy Budisowszki nevű, — szőke, még igen fiatal százados — ki a legügyesebb dorombos volt, kit valaha hallottam — s kilencz egy vánkosra fektetett kisebb nagyobb dorombbal valóban elragadó dallamokat tudott játszani.

Annyi volt egyébiránt ezen ezredben a művelt tiszt, hogy elő sem tudnám hirtelen számítani. Még két költő is volt köztünk.

Emlékszem jól — minő nagy kedvem telt bele — midőn az első Wachtparádét ve-

zényeltem, s azután *musique en tête* — egy gránátos csapattal a Hoff nevű térre haladtam, hol akkor a főörhely volt.

Mikor azelőtt setét-szürke kabátomban álltam, mindig egy rakás tátongó ácsorgott körülem.

Annyi bizonyos, hogy nem szépségemet bámulták, hanem nagy ifjúságom lepte meg őket. Egyébiránt századosi méltóságomba igen hamar beletaláltam magamat.

Elöttem itt egészen új élet nyílt: 21 éves valék, mikor gr. Bethlen János és én kamarások lettünk, és igen sokat valánk udvarnál, főleg én, kit az udvari szolgálat nagyon mulattatott, s kinek ott a *page-ok* közt, két velem egykorú barátom volt: gr. Bethlen József — az ismeretes 1861-ki — követnek atyja, és gr. Nemes János, ki most is él.

Akkor a kamarások — ha tetszett — az úgynevezett *Marchals-Tafelnál* ettek, volt külön páholyunk, a kamrabálokból soha ki nem maradtunk, s mi tagadás benne, nagyon jól mulattunk.

Mikor a híres *congressus* bekövetkezett, Bécs ünnepies szint öltött.

Itt voltak a császárok és királyok együtt, itt egész sereg kisebb nagyobb fejedelem s Európa első nevezetességei s hadi mint polgári tekintélyei.

Számtalan érdekes egyéniség tehát, kikkel közvetlen érintkezésben is valék olykor.

Jellegek, jellemek, különösségek, melyektől az érdeket senki sem fogja megtagadhatni.

Ezekkel tehát s Béccsel a congressus idejében megismertetni a tisztelt olvasót — leendő emlékirataim jövő kötetének feladata, hogy a multságokat — a szép hölgyeket különösen — és azt is, mi csekély személyemet közelebb érdekli — nem fogom feledni — előre ígérem.

Minő befolyással volt egész életemre, még későbbi irói pályámra is a bécsi multság, — arról a könyv fog tanúskodni.

* * *

Mikép a t. olvasó látja, szép és érdekes volt, legalább magamra nézve ifjú életem. Sokat láttam, sokat tapasztaltam, mindenek

fölött pedig igen sokat olvastam és tanultam.

Életem e szakában olvasmányaimmal nem sok rendet tartottam, s bevallom, mint aligha dicsérendő dolgot, hogy mindent összevissza olvastam, a mi kezeim közé jött, s amit az Armbruster-féle kölcsön-könyvtárban felhajtásni tudtam.

Ha oly könyvről vagy oly íróról hallottam valamit, kit nem ismertem, s ily ifjan idöm sem volt megismerni : azonnal mindent elkövettem, hogy megkaphassam. Atyámtól mint százados 80 pfrtot kaptam egy óra, a kapitányi fizetés nem volt nagy; ebből vígan is élni — s könyveket is venni lehetlen volt.

Mindazáltal életem e szakában ismerkedtem meg a francia irodalommal. Senki sem fog bámulni, hogy Rousseau, Voltaire, Hochen, d'Alambert, Diderot, Rabelai s munkái ingerelték föl legelőbb is tudnivágyomat s ifju képzelő tehetségemet. — A pálmirai romok, Dianasore, s egész sereg nehezen hozzáférhető s részben tiltott könyvek ígérték le. — Ez időben egyetlen francia regényt sem olvastam. Később aztán, többnyire

éjjel az ágyban, Stael Holstein, Cottin s egész sereg másod és harmadrendű regényt kötöttem el. Ez annyira ment, hogy Mlle Scuderi, s Anna Radecliff regényein is átúsztam, az utóbbiakon francia fordításban, sőt még Argenisset s Astreat is elszállásoltam emlékezetembe.

A német irodalommal is körülbelül e rendszert követtem el, elolvastam a régibb bölcsészeket, Kantot, Leibnitzot, azután a régibb költöket: Kleisztet, Herdert, később Wielandot, Goethét, Schillert, újra az éjjeli órákban.

Ha útban valék, rákerült a sor Lafontaine-nek siralmas, érzelő regényeire, melyeknek épen jelenben annyi utánzója van, a nélkül, hogy egy is oly híres lenne; mert Lafontaine a maga idejében — Koczebueval együtt a legolvasottabb s népszerűbb írók valának. Azután jött Kramer, Meisner, Spindler, de la Motte Fouqué, s azon egész hó- és vizzuhama az émelygős olvasmányoknak, melyekből semmi sem marad hátra — mint az elpazarolt idő emlékezete.

Legkedvesebb olvasmányom kettő volt : a történelem és utazások. Az előbbire nézve jó készüllettel birtam, s aligha valamit olvasatlan hagytam, mennyiben t. i. korom és időm engedték.

Különösen hazai krónikáink érdekeltek, s már ez időben úgy teleszedtem fejemet hazám regényes multjával, mintha valami titkos szózat és ösztön előre sejtette volna irodalmi pályámat.

Olykor aztán irogattam is, de csak a magam számára.

Spanyolul Bécsben tanultam meg, olaszul, francziául, németül, latinul tudtam, s anyai nyelvem a magyar levén, mely ez időben kezdett ébredezni, volt elég nyelvismeretem arra, hogy négy ötféle forrásból meritsek.

Legjobban cselekszem azonban, ha ez elég rövid s hiányos vázlat után a t. olvasót olvasmányaim lelettárával megkimélem.

Az olvasás egyébiránt családom azon ágában, melyből én jövök le, a szenvedélyek közé tartozott. Atyám is szeretett olvasni, főleg szépirodalmi műveket : nővéreim foly-

tonosan olvastak; öcsémben Samuban — író
veszett el — ki már 18 éves korában mint
zászlótartó, — Voltaire Micromegasát fordí-
totta le, s egy igen elmés kis értekezést irt
az önzésről. Öcsém Imre is szereti olvasni.
Fiaim közül pedig a három idősb — csak
amúgy falja a könyveket. A negyediktől,
akkor váltam el, mikor 14 éves gyerek volt:
de leveleiről ítélve, azt kell róla hinnem,
hogy sokat olvas, és nem feledi a mit ol-
vasott.

Később aztán, mikor életem komoly nap-
jai beköszöntek, mikor az oly szépen átélt
első ifjúságom rózsáiból a tövisek kezdtek
kimeredezni; akkor ama zür, melyet ennyi
rendszeretlen olvasás gyűjtött fejembe, —
rétegezni kezdte magát, s elmém irodalmi
tekintetben erős, ingathatlan irányt vett.

A szilárdság és kitartás nálam ösztön-
szerü levén, ennek így kellett történni.

* * *

De elég ennyi e tárgyról, melyre később
írói pályám leírásakor okvetlen vissza kell
térnem.

Élvezzük most — az ifju kort — álmai-
val, reményeivel, csalódásaival, mert, mint
a hajós a tengeren, egy fekete foltot látok,
melyből aligha vihar nem fog keletkezni. De
távol van, még szele sem lengedez, még
mindig sima a tenger, mint a tükör.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BÉCSBEN.

I.

Egy új korszak állt be. Egyszerű életem mellett — a világ történelme óriási lépést tett.

Napoleon Elba szigetén volt, még mindig a történelmi szürke kabátban, de kalapján a világhírű Lampionon, a háromszinű rózsza helyett egy kis méh ült fehér mezőben — Elba sziget czimere. Szép örökség az ajazzioi ügyvéd fiának, de egy csepp a napoleoni dicsőség és szerencse tengerében!

Mennyi történt a híres bécsi congressus előtt, csak egy év alatt!

Egész Európa — kevés kivétellel szövetekezett Napoleon ellen, s ott Lipcsénél nyerttetett meg a nagy népek csatája.

Az öreg XVIII. Lajos, bársony csizmáiban a tuileriákban ült : divatba jöttek a ré-

gi czimek, a régi emberek, s felülkerekedtek azok, kik semmit sem feledtek és semmit sem tanultak.

Franciaország le volt verve, mint az elvérző gladiator — és a párizsi színházakban a nép, mely köpenyét szélnek fordította, dühös magasztaltsággal énekelte: Vive Henry IV. — vivez vaillants heros! — s a hires vieille garde, a győzelmek törhetlen fiai elásták a sasokat s kaján szemmel nézték a philisterek handabandáit.

A tábornokok ingadoztak, vártak, reméltek és olykor kétségbeesve a jövőn — szegrefüggesztették kardjaikat.

Európa térképe mély szakadásokat kapott, a határok szinei összefolytak, s a jó németek, a Deutscher Michel, s a Ján Hágel ünnepelték Európa szabadságát. — Hol volt az? — hol van az?

A Nemesis sem nyugodott, hány szó- és esküszegő hevert a véres gyepen; hánynak, mint Moreaunak szedte el a haza elleni harczban két lábát, fúrta át álnok szivét, hányat terített a földre, hogy ott veszszen mint áruló.

Szegény Toussaint L'Ouverture, a fekete Hannibal — miként őt Napoleon maga nevezte egykor, a hideg besansoni boltívek alatt várta a halált: míg mások, mint Bernadott, a svéd korona-herczeg sajkáztak az örvény körül, s nem voltak tisztában magukkal, mit kellessék tenniök.

Poroszország, most először a lipcsei csata után, s miután a szövetségesek Párist bevették, emelte föl újra fejét, melyet a Jenai ütközet után hamuval hintett be, s kezdett újra, mint most, — mint mindig — egyegy filleng föld, egyegy elvesztett tartomány után sovárogni, a másodrendű apróbb királyok rovására.

Legbüszkébb volt az éjszaki coloss, akkor I. Sándor — személyére nézve a legszeretetreméltóbb fejedelmek egyike, s Napoleonnak személyes barátja.

Ott Mosqua alatt tört meg a varázs, s mikor a rémséges visszavonulásnak Berezinánál hire átfutotta Európát, az orosz birodalom és hadsereg volt az, mely első dicsekedhetett, hogy Napoleon erejét megtörte.

Emlékezem jól, mint fiatal tisztcske,

mikor Mosqua szándékos felgyújtásának híre Bécsbe érkezett. Tudva van, s magam említettem, hogy az osztrák állam 30,000 embert, az úgynevezett *auxiliar corps*-t küldte Napoleon seregéhez. Szövetségese volt tehát, s a bécsi *Beobachter* első számai egész hirlapi méltósággal neki rontottak az oroszoknak: hallatlan barbárságnak nevezvén az agg főváros elhamvasztását. — Aztán be sokat neveltünk ezen a hadseregben! a jó *Beobachter* s a többi bécsi lapok szép lasscskán, mindig szelidebbek és szelidebbek lönek, s végre a mit csak tegnapelőtt, mint a vadság kárhozatos példáját hozták föl, — elébb mint kényszerült védelmet, azután mint egyedüli lehetőséget, végre, mint a lángész ötletét, s a hazáérti dicső áldozatot kezdték kiemelni, míg a harsonák felriadtak, s Mosqua égése mint nagyszerű haditett kezdett fényleni.

Egyébiránt ez szokott dolga volt a vélemény-erős, jellemteljes német lapoknak, különösen a *Beobachter*nek. Így a mult háborúban, mikor még Napoleon távol volt Bécsből, nem volt más neve, mint a corsikai

zsarnok, aztán miként szép csendesen, vagy inkább szép sietve közeledett Bécshez, a Beobachter is lapról lapra ildomosb lön a czimezésekben, míg végre csakugyan kisült, hogy ő felsége Napoleon francia császár Schönbrunnban van. Vanitas vanitatum!

Párisban, ez időben a Bourbonok árnya alatt nőtt a kis ibolya, melyet százan és ezeren viseltek kabátjuk gomblyukában, nevezvén magukat les féderés s kacsintván egyik szemmel Elba felé, a másikkal magok körül, s halkán, láthatlanul s megragadhatlanul előkészítvén a híres 100 napot, melyre később rájövünk.

Bécsben addig a congressus együtt ült, együtt lakomázott, tánczolt, szánkázott, soha Bécs fényesebb, soha elevenebb nem volt. Mindazok, kik ez időt Bécsben átélték, egy hanggal erősítették: hogy ennyi fényt, ennyi ünnepies zajt senki sem üzhet úgy, mint az osztrák császár.

Minő lángésszel s tapintattal fogták fel a bécsi lapok ama nagy horderejű tényét a congressusnak, s miként fujtak a harsonákba a külsőségekért, elhallgatván a javát,

azt legjobban kiveheti a t. olvasó Hoffmann von Fallersleben verséből, melyet ide iktatok.

* * *

Was sie jeden Tag vollbrachten,
Ob sie scherzten, oder lachten,
Wird genau erzählt.

Wie sie standen, wie sie sassen,
Dass sie tanzten, dass sie assen,
Wird auch nicht verhehlt.

Wenn sie hin zu Bette gingen,
Wenn sie an zu tanzen fingen,
Ob das Schauspiel sie zerstreute,
Ob sie das Ballet erfreute,
Wie sie glänzend banquettierten,
Ob sie ritterlich tournirten,
Ob sie grosse Heerschau hielten,
Oder Schach und Damen spielten,
Ob sie ritten oder fuhren,
Ob in Frack, ob in Montouren,
Wie sie sich der Menge zeigten,
Wie sie gnädigst sich verbeugten,
Wird genau erzählt.

* * *

Doch ihr sonstig' Thun und Rathen,
Was sie für die Völker thaten,
Wird genau verhehlt.

Ob sie sonst was Gutes dachten,
Überhaupt was Gutes machten,
Wird auch nicht erzählt.

Miből világos, hogy valami vámospiresi
vagy ököritői lap is — többet tudott volna
a congressusról írni — ha igaz.

* * *

Napoleon Elba szigetében az volt kicsinyben, a mi Franciaországban nagyban, uralkodó, rendező, gondos mindenre. Hogy le nem mondott, s hitte, hogy újra a seregek élére lép, bebizonyította azzal is, hogy ama toronyszerű szétszedhető faalkotmányt, melynek tetejéről darabig Waterloonál vezényelt — Elba szigetében gondolta ki.

Előérzet volt ez, ösztön, mely ragadta, hogy a végzet teljesüljön, s a mit mint fiatal tábornok kezdett — Helena szigetének vendégszeretetlen szikláin végkép enyészni lássa.

Ez időnek történelmét egyszerű emlékirataimban adni, helyén kívül, és kisdéd életpályámmal szemközt, majdnem nevetséges volna; azért, miként eddig tevém, életemet mereven elválasztván a nagy eseményektől, melyek ily életnek keretéül ugy sem szolgálhatnak, csak azt mondom el — amit részint szemeimmal láttam, részint a miben egy vagy más módon részt vettem.

Legelőbb is úgy hiszem, lesznek, kiket érdekelni fogja, ha a különbséget az akkori és mostani Bécs közt kiemelem, ha az ottani életnek vázlatát adom, ha az olvasóval azon embereket megismertetem, kiket magam láttam s ismertem, s ha itt-ott egy-egy adatot s adomát csúsztatok be, melyet történelmi munkában hasztalanul keresne.

Ekkor még Bécsben megvoltak a bástyák (Basteien) s a szép, kies glaci-k — Bécsnek egyik fő szépsége.

Sok épület, mely most Bécs utczáin, térein, s az egykori glaciken emelkedik, nem létezett, s habár Bécsnek kicsiny területe daczára (a belső város területét értve) akkor is fővárosi tekintete volt, most sokkal

inkább olyan van; miről az, a ki Bécsset a congressus óta, vagy csak 10 évig nem látta, azonnal meggyőződhetik.

Akkor a vidám, kedélyes népnek, melynél alig van egy, mely irántunk, magyarok iránt több rokonszenvvel viseltetnék — legkedvesebb mulató helyei voltak a Prater — kevesebbé az Augarten, a gyönyörű gyepes glaci, s azon száz meg száz mulatóhely, kert, vendéglő, hol a bécsi nép oly kedvtelve s kedélyesen tud mind ez óráig mulatni. De a mi mindez ideig fő-fő mulatságai közé tartozott, az a kirándulás a zöldbe. Sok zöld van ott! no de most csak a fákat és mezőket, a hegyeket és völgyeket értjük, s azt a sok, egészen polgáriasodott tekintetű helységet, melyek Bécsnek úgyszólván természeti keretét képezik, s melyek roppant területekre nyúlnak el. A mödlingi völgy, a Helena-völgy, a sok szép kert, ültetvény, gazdaság, a körülfekvő közeli és távoli helységekben emelik Bécs érdekét és értékét.

Meg ne ütközzék senki azon, ha a bécsiek rokonszenvéről szólok irántunk magyarok iránt. Nem értem én itt a ma-

gyarfalókat, nem azokat, kiknek köpenyük a napokban melyekben élünk, a nap sugarát szeretnék előlünk felfogni, nem azon önző fajt, mely élni szeret, de élni nem hágy; én a tulajdonképi bécsi népet, a lakosság zömét, a kedélyes, ügyekező, becsületes polgárságot, s azon seregét az intelligens művész, tudós, iparos polgároknak értem, kik az elláthatlanul nagyobb többséget képezik. Öt évet töltöttem Bécsben, ismerem a bécsieket, mint kevés ember jobban, mert zsenge fiatal koromtól óta, az emberisme, az ember tanulmányozása volt legkedvesebb foglalkozásom.

A sürgést, mely a congressus alatt Bécsben volt, sokan leírták már, de élethíven ez alig sikerült valakinek: ez hasonlított valami folytonos ünnepélyhez, és néhány utcán és téren, például a Kohlmarkton, a Kertner-Strasséban, a Grabenen s az udvari (Burg) bástyákon, olykor oly eleven és sűrű volt, hogy az embert az ár betüszérint megállította, vagy magával sodorta.

Én magam világosan emlékezem, hogy egyszer visszatértem a Kohlmarktról, mivel teljes lehetlen volt előre haladnom.

Soha ennyi szép hölgyet, ennyi választékos népet, ily elláthatlan színvegyületét az egyenruháknak, annyi fejedelmet, annyi híres, annyi érdekes embert a társadalom minden rétegeiből Bécs nem látott.

Bizonyos rendszert kell követnem, hogy egyrészt szorosan az igazság mellett maradjak, másrészt az olvasót nevek halmazával ki ne fáraszszam.

Azért gondolom, legjobban célt érek, ha egy sétát teszek a béketűrő olvasó társaságában, s a mennyiben eleven emlékező tehetségem, mely magamat is meglep néha, — engedi a cicerone szerepét — vállalom magamra.

Országos Széchenyi Könyvtár

*

*

*

Ez időben, miként mondtam, az Alser külvárosi laktanyában levén szállva, induljunk el onnan, válasszunk egy szép napot, tiszta, habár hives léget s a reggeli órákat.

Ha ezen elég téres laktanyából, melynek főudvara nagymérvű négyszeglet képez, hol hadigyakorlatok is tartatnak néha, a jobb kézre eső kapun kiindulunk, igen hamar el-

érjük a glacit, nem feledvén, hogy 1815-ben vagyunk.

A glaci széles tért képez, melynek ezúttal velünk szemközti oldalát Bécsnek bástyái s agg épületei szegik be.

Ezeknek egyik fő szempontját, a szent István egyháznak tornya képezi, a másik torony, miként tudva van, két építömester vetélye és versenyzése miatt kiépítlen maradt, s hallom, most ezt is készülnek felépíteni, mi ha meglesz, a sz. István egyház a legszebbek egyike levén már is a világon, akkor kevés lesz, mely megelőzze.

Mikor én Bécsben valék, e toronynak kellő teteje félre állt, azaz meg volt hajolva, mintha köszönni akarna: a jó élczes bécsiek azt állították, hogy valóban meghajtotta magát — az első ártatlan leányka előtt, melyet a magasból megpillantott — már csak fel is gondolni!!

Sétánkban legelőbb is egy fényes csoportozattal, különböző színekbe öltözött tisztekből találkozunk.

Egyik ezek közül kétségtelenül igen nagy ur, mert ki lófövel hátrább — oldala mellett

lovagol, nagy tisztelettel felel, kissé nyers, és gyors hangon kiejtett kérdéseire.

Nem csalatkozunk, ez Constantin nagyherczeg az orosz czár öccse, osztrák vasas törzstiszti egyenruhában, mely, miként tudva van, fehér, és ezúttal zöld négyszegű posztólapocska jelzi a hajtókát. Ez a Constantinvasasok ezrede, melynek tulajdonosa az orosz herczeg volt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II.

Constantinnál meglepőbb alakot ritkán lehetett látni : a minő arányos, habár kissé köpczös volt termete; oly egészen phenomenalis rút volt arcza : széles, túlpiros, akkora orrocskával, melyet csak igen-igen közelről lehetett egy meghasított mogyorótól megkülönböztetni; ehez élénk, erélyes tagmozdulatok, nyers és gyors beszéd járultak.

Pár adomát mondunk itt el róla. Mikor Constantin herczeg Bécsbe érkezett, azonnal a Burgba sietett, hol Sándor czár szállva volt. Mikép a Burgkapun belépett, ott volt közvetlen a kapu mellett az udvariörség (Burgwacht), ezúttal pompás gránátosok a Colloredo-ezredéből.

Constantin egyszerüen levén öltözve, habár katonásan, az örnek eszébe sem jutott az örséget fegyverbe kiáltani : a Czarevics e

közben az örhöz siet, s kérdi, miféle kereszt csügg mellén: a leipzig-i, vagy ágyu-kereszt, felelt ez.

Ide vele! szólt a herczeg — nekem még nincsen ilyen, ezzel egy rántással leszakította a keresztet a katona melléről.

Mondtam, hogy ez magyar gránátos volt, s ha az örség vezénylője történetesen nincsen közel, s rá nem ismer a félreismerhetlen herczegre, nem tudom, mi történt volna.

Egy más jelenete Constantinnak Windischgrätz herczeggel volt, ki épen most, mikor vele találkoztunk, — lovagolt mellette.

Constantin — parancsolta Windischgrätz herczegnek — az osztrák hadsereg egyik leghiresebb ezredesének, hogy ezredét meg akarja vizsgálni, s néhány hadigyakorlatot maga óhajtana vezényleni.

Mindenki tudja, hogy Constantin mint a legtöbb herczeg, a Romanow-házból, szenvedélyes katona volt, főleg béke idején; kinek legfőbb mulatsága a katonai gyakorlatokból állt, s e mellett igen sokat tartott arra, hogy a katona ne csak szépen és tisztán, ha-

nem szigoruan a szabályok szerint legyen öltözve s felkészülve.

Herczeg Windischgrätz — magában értetik — engedelmeskedett, s az ezredet felállította, majdnem szemközt a Dunával, s Constantin azonnal átvette a vezényletet, még pedig németül s oly szakértőleg, mint-ha az osztrák hadseregben nevededett volna fel.

Egyszerre homlokmenetet (Front-Marche-t) parancsolt, s az ezred egyenesen a Duna felé tartott. Marche! kiáltott Constantin. Még csak néhány lépés, s ezred bemegy a Dunába.

Ekkor Windischgrätz figyelmezteti, s ez azzal felel, hogy Marche! Marche-t! vezényel.

Windischgrätz pedig látván, kivel van dolga, az ezred elé nyargal s kiáltja: Halt! Az ezred megállt mint a köfal, ideje volt: a Duna partjához ért.

Constantin emelt karddal rohant Windischgrätznek, ki hidegen bevárta, s mikor a Czarevics pár lépésnyire volt tőle — ő is felemelte kardját.

Ki herczeg Windischgrätzet ismerte, tudhatja, hogy bizony nem leende tanácsos — hozzá vágni.

Constantin hüvelyébe eresztette a kardját, s elkaczagta magát.

Ezzel vége volt a tréfának.

Sándor czár azonban nem úgy értette a dolgot, s az elbeszélt két eseményt meghallván, Constantin parancsot kapott, hogy Bécsot elhagyja, el is ment.

Pedig az egész csak egy kis tévedés volt, a herczeg azt hitte, hogy Oroszországban van.

Herczeg Windischgrätz mellett az osztrák hadsereg egyik legszebb katonáját látjuk, ez herczeg Liechtenstein Alajos. Szintoly hősies, mint szeretetreméltó férfiú, kit a hadseregben nagyon is szerettek.

Kevés ember volt úgy összelövöldözve, mint e szép, ez időben körülbelül 40 éves altábornagy.

Csizmái mindig füzve valának, másként fel nem vehette volna, de pompás lovas volt.

Miként önök látják, ez katonai csoportzat. Hessenhomburg Filep is köztük volt,

szép, egészen ép férfit, valamivel fiatalabb herceg Liechtensteinnál. A segédtszteket nem is említve.

Sajnálom, hogy herceg Delignet nem vezethetem elő, ez akkor tábornagy volt (Feldzeugmeister) és betegen feküdt.

Kevés emberről keringett annyi adoma, annyi elmés ötlet, s rögtöni találó felelet, mint róla.

Adomás könyvet kellene írnom, ha ezeket itt csak részben is fel akarnám jegyezni. Aztán nehéz is, főleg a francia szójátékot, calemboursokat jól visszaadni : mindazáltal álljon itt néhány. Azon igen ismeretes mondása például, mikor már orvosai tudtára adták, hogy meg kell halnia, s a herceg mosolyogva mondá: minő a maga idejében jö ez! most már az itt egybegyült uralkodók — a többi mulatság közt — egy osztrák tábornagy temetését is látni fogják.

Talán a kevesbbé ismeretesek egyike az, mikor egy kised, pohos ismerősével haladván fel a széles hágcsón, ez figyelmeztette a herceget, hogy ő minő könnyen és gyorsan halad, s a herceg nevetve felelt : Je le crois

bien, vous allez ventre a terre (hasával a földön vagy vágatva). Egy kissé élesebb, s aligha nagyon ismeretes az, mikor az előcsarnokban J—é századossal találkozáván, neki mondta : Uram, szarvakat raktam ön homlokára !

Hogyan herczeg ?

A nőmtől jövök.

Mondják, hogy mikor valaki a herczeg előtt úgy nyilatkozott, hogy a francziák most szabadok : azt felelte reá : oui — ils ont pris la liberté de me prendre tout. Azt a szabadságot vették maguknak, hogy tőlem mindent elvegyenek.

De hagyjuk a felebb vázolt csoportozatot haladni, miután annak főszemélyeit szemügyre vettük, s fordítsuk szemeinket jobbra, hol úgy, miként mi az elébb, egy Bécsben igen ismeretes alak, kísérte szemeivel Constantin herczeget.

Ez Lindenau tábornok volt : a legmerevebb katona, kit csak látni lehetett; egész Bécs ismerte. Porozott fővel, hosszú czopffal járt, s oly mereven lépett, mint egy papirosvágó olló.

Nem volt a legszerencsésebb katona, hanem a bécsiek szerették, mert úgyszólván fel sem nyitotta ajkait a nélkül, hogy valami olyat ne mondjon, min aztán a vidor bécsiek jóízűen el tudtak nevetni.

E jó urról, kit személyesen ismertem, s ki engemet mindig hundsjunger Hauptmannak nevezett; majdnem annyi élczet s úgynevezett bonmot tudnak az emberek, mint hajdan Bievreről vagy Deligneről.

Igen ismeretes az, midőn a leopoldvárosi színházban, helyét üresen találván, azt egy idegen foglalta el.

Ez az én helyem! szólt Lindenau, keljen fel ön!

Ön talán nem is tudja kivel beszél: én gr. Fuchs vagyok.

Hogy ön az állatok országához tartozik, felelt Lindenau rögtön, azonnal észrevettem, de rókának (Fuchsnek) nem tartottam volna.

Egy más mondata jól megneveltette — állítólag Ferencz császárt magát. Tudva van, hogy Lindenau, míg tetleges szolgálatban

volt, János főherczeg mellé lett rendelve.— A főherczegnek egy ismeretes csatavesztése után ez Lindenauhoz fordulva, — boszúsan mondá: mit fog már most a világ mondani? Azt királyi magasság, hogy ön fiatal főherczeg, én pedig vén szamar vagyok.

Egy feleletének én is halló tanúja valék, csakugyan a felebb említett lipótvárosi színházban.

Bizonyos neme a calico dámáknak, ha valaki őket zaklatta, azt mondták, hogy őket Lindenau tábornok vezette a színházba. Egykor a rendőrtiszt megszólít egy ilyen igen czifra kisasszonykát, ez is azt felelte, amit a többi.

A rendőrtiszt, ki kötve hitt a leánykának, megpillantván Lindenaut, hozzá sietett, kérdezvén, ha igaz-e, hogy a kisasszony az ő védelme alatt van?

Hol van az a kisasszony? kérdé Lindenau.

Amott tábornok ur.

Lindenau a rendőrtiszt kíséretében oda ment, megnézte jól állítólagos védenczét, azután nyugodtan szólt: be — nem vezetem, hanem ki fogom vezetni.

A tábornok csinosan lakott, szobái szépen valának kárpitozva, annyira, hogy értékükben nyertek, s a bécsi házi ur igen alkalmoszerűnek vélte az ügyis magas szállásbért még felebb emelni.

Hát költségeimet vissza fogja-e ön téríteni? kérdé Lindenau.

Azt nem tehetem, nekem mindegy, akárminők a falak, én a helyet fizettetem.

Jól van, viszonzá Lindenau, más szállást keresek — elmehet ön.

Más napra a tábornok egy falmázolót kerített, s az egész szállást feketére mázoltatta vele.

A házi gazda majdnem kiugrott mérgében a bőréből, de mit sem tehetett, s a nevetők Lindenau részén maradtak.

Miként mondtam, nem volt száma az idegen, császári, királyi s másféle hercegeknek: a legfeltünőbbek a két orosz Czarevics — Miklós és Mihály valának, magas, karcsú ifjak, rendkívül szép termettel és vonásokkal. Az első, nem szükség mondanom, hogy a később annyira híres és nagy szerepet játszó Miklós orosz czár volt.

Élete történelme, halála, minden rejtély mellett, mely azt szintúgy körözi, mint Sándor czárét, nagyon ismeretes. Sebastopol bevétele előtt a világ nagy része őt tartotta a legnagyobb s leghatásosabb uralkodónak.

Mondják — a magán életben igen kellemes és nagyon hozzáférhető ur volt: például álczás tánczvigalmak alkalmával, ha valamely álczás nő megszólította, azonnal társalgásba elegyedett vele, s a nők társalgását igen elevennek s kellemesnek találták.

Ki sokat vegyült a nép közé, Károly bajor herczeg volt, igen csinos ifju, ki hatgaléros, özszin köpenyében most is előttem áll. Mennyire tetszett a nőknek! Hány Schuster és Kászstecher kisasszonyka vágyott a bajor hattyú-nyakas herczegi koronára! *par tout comme chez nous!*

Sándor czárt s a porosz királyt, hegyes periklesi fejével, egyszerű szürke kabátban gyakran lehetett Bécs utczáin látni.

Sándor czár oly szép férfiú volt, hogy akárhol s bárminő egyszerűen öltözve feltűnt volna, de vele majd más alkalommal találkozandunk.

A porosz király elég magas, és az időben még karcsú férfiú volt, értelmes s rokonszenves arczczal, a bécsiek nagyon szerették, mert állítólag sok jót tett. Én a porosz királyt nem csak udvarnál, hol ez időben gyakran valék, hanem utczán s különösen a lipótvárosi színházban is láttam; mert ide sokszor eljárt, és Schuster Ignác és Reimund bohóságain igen jóízűn el tudott nevetni.

Egyébiránt mindig oly igénytelenül volt öltözve, mikép a ki személyesen nem ismerte, soha sem gyanította volna, hogy király. A nagyobb nevezetességekre nem sokára élénkebb világot derítetek.

Mulatságos volt ez időben Bécsben az, hogy mindenkit felebb czimeztek, mint az őt megilletné: különösen az utczaseprő gyermekek és fiakerek csak amúgy vesztegették a hercegi, sőt császári királyi herceg-czimet.

Einen kleinen Kreuzer! Euer kaiserliche Hoheit! vagy Herr Fürst! General, Excellenz! magam is fiatal urficskai létem daczára, annyiszor voltam kaiserliche Hoheit, és Excellenz, hogy számát sem tudom.

A bécsi élet ez időben, nekem több ke-

rült, mint a mennyi jövedelemem volt: de hasztalan! mikor az ember 20—21 éves, e mellett százados és kamarás, nagy kedve van mindent látni, mindent tapasztalni.

Szokásban volt, hogy az udvari bálokra az embert, az úgynevezett Kammerherrn-ansager hívta meg, mint szintén az udvari szolgálatra is: egy ily meghívás husz forintba került, s négyszeri meghívásra az én nyolczvan forint havi bérem elsétálgatott.

Mindazáltal nem tudnám megmondani, miként: de ez időben, pár szabó-árjegyzéket kivéve, nem volt adósságom, később aztán, nem tagadhatom, hogy e részben is, mint minden egyébben, nem voltam jobb a de-ákné vásznánál.

Igaz, hogy két nagy költségtől ment valék, a játéktól s azon bizonyos tartósabb viszonyoktól, hol az ember még azt is megfizeti, ha az embernek jó reggelt kívánnak.

Különösen őrizkedtem mind attól, a mi a színházhoz tartozott: színésznők, énekesnők, tánczosnők és kar-személyzettől.

Ismertem pedig a legkitünőbbeket, nagyon szerettem velek társalogni s enyelegni,

de aztán, mikor észrevettem, mit találnak, vagy szabatosabban szólva sejtenek bennem a legszeretreméltóbbnak, szépecskén és ildomosan három lépésnyi távolban maradtam.

Csak nevetnem kellene, ha valaki ebből azt hozná ki, hogy erényhős valék, s hogy itt holmi futó kalandocskáról is azt mondhatnám, — mit felebb — a tartóssabbakról mondék.

Igen kedves színésznők, ide értem az énekesnőket és tánczosnőket is, voltak vagy fordultak meg ez időben Bécsben.

A színésznők közt Adamberger kisasszony volt a legszebb, legkedvesebb s legfeddhetlenebb.

Épen ez időben volt mély és benső szerelmi viszonya Németország egyik leggénialisabb költőjével — Körnerrel — kinek arája volt, s ki az ő számára írta Tonny nevü drámáját, melyben Tonnyt Adamberger kisasszony játssa, s a hallgatóságot betűszerint elbájolta.

Körner nehéz szívvel vált el a szép hölgytől, mert igen szép, karcsú alak volt,

a legbájosabb vonásokkal, s csapott fel vadásznak, a Lützov-féle híres, olykor kissé hirhedt szabad csapatba.

E seregben, melyet Körner lángoló verseiben Lützows wilde, verwegene Jagdnek nevezett, szolgált nőm nagybátyja, Nosztitz und Jänkendorf Eduard, később szász miniszter. Atyja ellenzette a dolgot, nem adott neki egy fillért is. De mitsem használt, Nosztitz eladta óráját, aranylánczát, gyűrűit, egész ruhatárát, s felcsapott a fekete vadászok közé. Szegény Körner ott veszett, Nosztitz még sokáig élt — ismertem én is: beh kedves, kedélyes öreg ur volt!

Igen csinos asszonykák voltak, Koberweinné s Korné, főleg ez utóbbi, majdnem felülmulhatlan szende szerepekben.

De annyi kedves és szép hölgy volt akkor a különböző színházaknál, hogy az egész pesti jurátus kart — el lehetett volna látni velök.

A többi közt volt a józsefvárosi kis színházban egy Walla nevű népszínésznő, csinos személy, ki később Pesten is nagyon tetszett.

Egy jó barátom udvarolt neki, s mindig azon panaszkodott, hogy ötlet az eau de Cologne öli meg. Annyi igaz, hogy fürdőnek olcsóbb a dunavíz.

Volt aztán egy Laucher nevű fiatal színésznő — igen szerelmes természetű — ki a Sándor cz. gyalogság egy századosába volt, de csakugyan halálosan szerelmes.

A nő igen eszes volt, a százados ellenben — e részben — miként a német mondja — sok kivánnivalót hagyott hátra. Annyi bizonyos, mikép mindamellet, hogy Laucher asszony minden mesterségét a tetzelkedésnek elővette, s a százados is szerelmes volt: a dolog sehogy sem haladott, s igen furcsán, bár nagyon természetesen végződött. Laucher egy este a színpalak mögött nagyon ostromzár alá vette a lángoló, de kissé ügyetlen századosot, s gyakran mosolygott reá, mintha mondaná, no de kérem, szóljon már.

A százados is mosolygott, s egyszerre közeledik a szép nőhöz és kérdi: Was lachens Laucher?

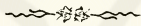
Lehetlen hirtelenebb változást csak kép-

zelní is, mint e fiatal nő arczkifejezésében e sületlen kérdésre feltűnt: azután hátat fordított, és soha többé egy tekintetre sem méltatta a századost.

* * *

Úgy látom, hogy kifogytam a helyből, s így e tárgy bevégzését a jövő kötetre kell halasztanom.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

Sajtó-hibák.

Az I-ső kötetben.

80. lap 7-dik sor alulról : e helyett : oda jutunk-e =
oda jussunk-e ?
141. » 2-dik » felülről : e helyett : Páminák =
Táminák.
150. » 9–10. » alulról : e helyett : a II. major Zwey-
hez = a II-e major Zwei-hez.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

